卐

જૈન માર્ગની પિછાન

JAIN RELIGIOUS PATH
(An acquaintance)

લેખક

પૂ૦ મુનિરાજ શ્રી ભદ્રંકરવિજયજી મહારાજ

ॐ

પ્રકાશક —
શ્રી કેસરબાઈ જ્ઞાનમંદિર,
નગીનભાઈ હોલ
પાટણ (ઉ. ગુજરાત)

जिनो देव कृपा धर्मो, गुरवो यत्र साधवः ।
श्रावकत्वाय कस्तस्मै, न श्लाघेताऽविमूढधीः ॥१॥"

જેમાં દેવ તરીકે શ્રી જિન-વીતરાગ ધર્મ તરીકે શુદ્ધ કૃપા-દયા અને ગુરૂઓ તરીકે સુસાધુ-મહાત્માઓ છે તે શ્રાવકપણાની અવિમૂઢબુદ્ધિ-નિર્મળ મતિવાળો કોણ શ્લાઘા ન કરે ? સર્વ કોઈ કરે ?

આવૃત્તિ ૧ લી
નકલ ૧૦૦૦
વીર સં. ૨૪૭૧
વિ. સં. ૨૦૦૧
આશ્વિન

મુદ્રક —
શાહ ગુલાબચંદ લલ્લુભાઈ
શ્રી મહોદય પ્રી ટીંગ પ્રેસ
દાણાપીઠ–ભાવનગર

પ્રકાશકનું નિવેદન

" जिनधर्मविनिर्मुक्तो
मा भुव चक्रवर्त्यपि ।
स्या चेटोऽपि दरिद्रोऽपि
जिनधर्माधिवासित. ॥१॥ "

" શ્રી જિનધર્મથી રહિત ચક્રવર્તી પણ હું ન થાઉં શ્રી જિન ધર્મથી અધિવાસિત દાસ અને દરિદ્ર પણ હું થાઉં ૧ "

પ્રાસ્તાવિક

"तथ्ये धर्मे ध्वस्तहिंसाप्रबन्धे ।
देवे रागद्वेषमोहादिमुक्ते ॥
साधौ सर्वग्रन्थसन्दर्भहीने ।
संवेगोऽसौ निश्चलो योऽनुरागः ॥१॥"

*

'सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्राणि मोक्षमार्गः ।'

સમ્યગ્ દર્શન (સાચી શ્રદ્ધા), સમ્યગ્ જ્ઞાન (સાચુ જ્ઞાન) અને સમ્યક્ ચારિત્ર (સાચુ વર્તન અને ધ્યાન) એ સાચા મોક્ષ સુખનો ખરો માર્ગ છે

પૂજ્ય શ્રી ઉમાસ્વાતિજી વાચક

*

ધર્મના ચાર અંગો

શ્રદ્ધા વિના એટલે કોઇ પણ એક સારા વિષયની સાચી જિજ્ઞાસા થયા વિના સાચુ જ્ઞાન થતુ નથી સાચા જ્ઞાન વિના વર્તન સુધરતુ નથી અને સદ્વર્તન વિના સદ્ધ્યાન સંભવતુ નથી એટલે કે સદ્ધ્યાન માટે સદ્વર્તનની જરૂર છે સદ્વર્તન માટે સજ્જ્ઞાનની જરૂર છે અને સજ્જ્ઞાન માટે સત્શ્રદ્ધાની જરૂર છે શ્રદ્ધાહીનનુ જ્ઞાન અજ્ઞાન છે જ્ઞાનહીનનુ ચારિત્ર કાય-કષ્ટ છે અને ચારિત્રહીનનુ ધ્યાન દુર્ધ્યાન છે દુર્ધ્યાનના અંતે

દુર્ગતિ નિયમા છે દુર્ગતિથી ભીરુ અને સદ્ગતિના કામી આત્માઓને જેટલી જરૂર સદ્ધ્યાનની છે તેટલી જ જરૂર ધ્યાનને સુધારનાર સદ્વર્તનની, વર્તનને સુધારનાર સમ્યગ્ જ્ઞાનની અને જ્ઞાનને સુધારનાર સત્શ્રદ્ધાની છે શ્રી જૈન શાસનની આરાધના એટલે સત્શ્રદ્ધા સમ્યગ્જ્ઞાન સદ્વર્તન અને સદ્ધ્યાન તથા એ ચારેને ધારણ કરનાર સત્પુરુષોની આરાધના એ ચારેમાંથી એકની તથા એ ચારેને ધારણ કરનાર કોઈ એકની પણ અવગણના એ શ્રી જૈન શાસનની જ અવગણના છે એ ચારેની અને એ ચારેને ધારણ કરનારની એક સરખી આરાધના એ શ્રી જૈન શાસનની ખરી આરાધના છે શ્રી જૈન શાસનની ખરી આરાધના કરનારા અભિલાષુક આત્માઓને એકલું જ્ઞાન કે એકલું ધ્યાન, એકલી શ્રદ્ધા કે એકલું ચારિત્ર કદી પણ સંતોષ આપી શકતું નથી શ્રદ્ધા વિનાનું કોરું જ્ઞાન કે જ્ઞાન વિનાની કોરી ક્રિયા કે ક્રિયા વિનાનું કોરું ધ્યાન મુક્તિને આપવા માટે સમર્થ થતું નથી એ કારણે મુક્તિનો માર્ગ એકલી શ્રદ્ધા, એકલું જ્ઞાન એકલી ક્રિયા કે એકલું ધ્યાન નથી પણ શ્રદ્ધા અને જ્ઞાન તથા ક્રિયા અને ધ્યાન એ ચારેનો સુમેળ છે એટલું જ નહિ પણ એ ચારેની સંપૂર્ણ શુદ્ધિ છે.

અને તેની શુદ્ધિ

શ્રદ્ધાની શુદ્ધિ એટલે શ્રદ્ધેય વસ્તુઓ શ્રદ્ધાવાન આત્મા અને શ્રદ્ધાના સાધનોની શુદ્ધિ

જ્ઞાનની શુદ્ધિ એટલે જ્ઞેય જ્ઞાતા અને જ્ઞાનના સાધનોની શુદ્ધિ

ક્રિયાની શુદ્ધિ એટલે ક્રિયા ક્રિયાવાન્ અને ક્રિયાના સાધનોની શુદ્ધિ

ધ્યાનની શુદ્ધિ એટલે ધ્યેય, ધ્યાતા અને ધ્યાનના સાધનોની શુદ્ધિ

શ્રી જૈન શાસનમા શ્રદ્ધેય તરીકે વીતરાગ, તેમને માર્ગે ચાલનારા નિર્ગ્રંથ અને તેમણે બતાવેલો શ્રુત અને ચારિત્ર સ્વરૂપ ધર્મ છે

વીતરાગ

રાગાદિ દોષો કે જેમણે સપૂર્ણ જગત ઉપર વિજય મેળવ્યો છે, તેમના ઉપર પણ જેઓએ વિજય પ્રાપ્ત કર્યો છે, તેઓ 'જિન' એટલે ત્રણ જગતના 'વિજેતા' 'victors' ગણાય છે દોષો ઉપરના એ વિજયનુ બીજુ નામ જ 'વીતરાગતા' છે એવી વીતરાગતા ઉપરની શ્રદ્ધા એટલે દોષોના વિજય ઉપરની શ્રદ્ધા જગતમા જેમ દોષો છે તેમ એ દોષો ઉપર વિજય મેળવનારાઓ પણ છે, એવી શ્રદ્ધા એ શ્રદ્ધા દોષોના વિજેતાઓ ઉપર ભક્તિરાગ ઉત્પન્ન કરે છે દોષોના વિજેતાઓ ઉપરનો ભક્તિરાગ એ એક પ્રકારનો વેધક રસ છે વેધક રસ જેમ તાબાને પણ સુવર્ણ બનાવવાની તાકાત ધરાવે છે, તેમ દોષોના વિજેતાઓ ઉપરનો ભક્તિરાગ જીવરૂપી તામ્રને શુદ્ધ કાચન સમાન–સર્વ દોષ રહિત અને સર્વ ગુણ સહિત–બનાવવાની શક્તિ ધરાવે છે.

દોષ રહિતતા અને ગુણ સહિતતા સમ વ્યાપ્ત છે જેમ અધકારનો નાશ અને પ્રકાશનો ઉગમ એક સાથે જ થાય છે તેમ દોષોનો વિજય અને ગુણોનો પ્રકર્ષ પણ સમ કાળે જ ઉદય પામે છે વીતરાગ ' એ દોષોના વિજેતા છે માટે જ ગુણોના પ્રકર્ષવાળા છે એ રીતે વીતરાગ ઉપરની શ્રદ્ધામા જેમ દોષોના વિજય ઉપરની શ્રદ્ધા વ્યક્ત થાય છે, તેમ ગુણોના પ્રકર્ષ ઉપ ની શ્રદ્ધા પણ અભિવ્યક્ત થાય છે એ ઉભય

ઉપરની શ્રદ્ધાથી જાગેલો ભક્તિરાગ પણ જ્યારે તેના પ્રકર્ષને પામે છે ત્યારે આત્માને એક ક્ષણ–અન્તર્મુહૂર્તમાં વીતરાગ સમ બનાવી દે છે.

નિર્ગ્રંથ.

જૈન શાસનમાં શ્રદ્ધેય તરીકે પ્રથમ નબરે જેમ 'વીતરાગ' છે તેમ બીજે નબરે 'નિર્ગ્રંથ' છે 'નિર્ગ્રંથ' એટલે 'વીતરાગ' નહિ હોવા છતા વીતરાગ' બનવાને સતત પ્રયત્નશીલ 'ગ્રંથ'નું નામ પરિગ્રહ છે અને 'પરિગ્રહ' શબ્દ જૈન શાસનમાં મૂર્છા ના પર્યાય તરીકે ઓળખાય છે આત્મા અને તેના ગુણો સિવાય જગતના કોઈ પણ પદાર્થ ઉપર (મૂર્છાના અત્યત કારણભૂત સ્વશરીર ઉપર પણ) મમત્વ કે રાગભાવ ધારણ કરવો નહિ એ નિર્ગ્રંથતાની ટોચ છે આત્મા અને તેના ગુણો ઉપરનો રાગ એ મૂર્છા કે મમત્વ સ્વરૂપ નથી પણ સ્વભાવરમણતારૂપ છે સ્વભાવરમણતા એ દોષ નહિ પણ વસ્તુનું સ્વ-સ્વરૂપ છે, તેથી સહજ અને નિર્દોષણ છે નિર્ગ્રંથતા ઉપરની શ્રદ્ધા એ વીતરાગ ભાવ ઉપરની જ શ્રદ્ધાનો એક પ્રકાર છે 'વીતરાગ' દોષ રહિત છે અને નિર્ગ્રંથ' દોષ સહિત હોવા છતા દોષ રહિત બનવાનો પ્રયાસ કરી રહેલ છે દોષના અભાવમા દોષ રહિત બની રહેવુ, એ સહજ છે દોષની હયાતિમા દોષને આધીન ન બનવુ એ સહજ નથી દોષોના હુમલાઓની સામે ટકી રહેવુ અને દોષોને મૂલમાથી ઉખેડી નાખવા માટે સતત મચ્યા રહેવુ એ નિર્ગ્રંથતા વીતરાગતાની સખી છે–બેનપણી છે એવી નિર્ગ્રંથતાને વરેલા મહાપુરુષો ઉપરની શ્રદ્ધા (Respect for the religious Heroes) પણ સાચી વીતરાગતાની

ભક્તિનું જ પ્રતીક છે 'વીતરાગ' ઉપરનો ભક્તિભાવ એ જેમ દોષોનો દાહક અને ગુણોનો ઉત્તેજક છે, તેમ 'નિર્ગ્રંથ' ઉપરનો ભક્તિભાવ પણ દોષદાહક અને ગુણોત્તેજક છે

શ્રુત-ચારિત્ર-ધર્મ.

જૈન શાસનમા શ્રદ્ધેય તરીકે પહેલો નબર જેમ 'વીતરાગ'નો અને બીજો નબર જેમ 'નિર્ગ્રન્થ'નો છે, તેમ ત્રીજો નબર વીતરાગે કહેલા અને નિર્ગ્રન્થે પાળેલા શ્રુતરૂપ અને ચારિત્રરૂપ ધર્મનો આવે છે

શ્રુતધર્મની શ્રદ્ધા એટલે વીતરાગના વચનસ્વરૂપ શાસ્ત્રમા બતાવેલા પદાર્થો અને તત્વો ઉપરનો વિશ્વાસ. કેવલિ નિરૂપિત શાસ્ત્રોમા (જીવાદિક) ષડ દ્રવ્યો અને (મોક્ષાદિ-) નવ તત્વોનુ સ્વરૂપ જેવી રીતે બતાવ્યુ છે, તે તેવી જ રીતે છે એવી અખંડિત ખાત્રી અને વિશ્વાસ એ વિશ્વાસના બળે જગતનો સ્વભાવ અને મોક્ષનું સ્વરૂપ જેવુ છે તેવુ યથાર્થ જાણવા અને સમજવાની તક મળે છે અને એ તકના પરિણામે શુદ્ધ ચારિત્ર ધર્મની પણ કાળક્રમે પ્રાપ્તિ થાય છે

ચારિત્ર ધર્મ એક એવી વસ્તુ છે કે તે સર્વાશે કે અશે પણ પ્રાપ્ત ન થાય ત્યા સુધી જીવ બીજાને પીડા આપવામાથી નિર્મુક્ત થઈ શકતો નથી, અને જ્યા સુધી બીજાની પીડામાથી જીવ અશે પણ નિર્વૃત્ત થતો નથી ત્યા સુધી પોતાના ઉપર આવતી વર્તમાન કે આગામી પીડાઓને અટકાવી શકાતી નથી સ્વપીડાનુ ઉત્પત્તિસ્થાન પર પીડામા થવાતુ નિમિત્ત છે એ નિમિત્ત મનથી વચનથી કે કાયાથી લેશ માત્ર અપાતુ હોય ત્યા સુધી 'તન્નિમિત્તક કર્મબધ' ચાલુ જ રહે છે એનાથી છૂટવાનો ઉપાય હિંસાદિ પાપસ્થાનોથી ત્રિવિધ ત્રિવિધ

વિરતિ-નિવૃત્તિ સિવાય બીજો એક પણ નથી એ નિવૃત્તિ નથી થતી ત્યાં સુધી કર્મનો આશ્રવ અટકતો નથી અને એક વખતે થએનો કર્મનો આશ્રવ તેનું ફળ આત્માને ચખાડ્યા સિવાય કદી પણ નથી રહ્યુ કે —

' नाऽभुक्तं क्षीयते कर्म, कल्पकोटिशतैरपि । '

ક્રોડો કલ્પે પણ ભાવેલુ કર્મ ભોગવ્યા સિવાય ખપતુ નથી '

પર-પીડા એ પાપ છે અને પરોપકાર એ પુણ્ય છે એ વાત અને ને એક બે જેવી છે છતા જેઓને એ વિષયમાં થોડો પણ સંદેહ હોય તેઓએ વિચારવુ જોઈએ કે પોતાને કોઈ પીડા આપે તો તે પાપ કરનારો છે એમ લાગે છે કે નહિ ? અને પોતાના ઉપર કોઈ ઉપકાર કરે તો તે પુણ્યનુ કામ કરે છે એમ લાગે છે કે નહિ ? જો લાગે છે તો એ નિયમ પોતાના માટે ખરો છે પણ બીજાના માટે નહિ એમ માનવાની પાછળ શો આધાર છે ? કોઈ જ નથી આગમાંથી આગ અને અનાજમાંથી અનાજ એ સૃષ્ટિનો અટલ નિયમ છે એ નિયમને અનુસારે જ પીડામાંથી પીડા અને ઉપકારમાંથી ઉપકાર એ સિદ્ધાન્ત ફલિત છે ચારિત્ર ધર્મ એ પરપીડાના પરિહારસ્વરૂપ અને પરોપકારના પ્રધાન અંગ સ્વરૂપ છે તે ચારિત્ર ધર્મ ઉપરની શ્રદ્ધા અને તેના પાલનના શુભ અને કલ્યાણકારી ફલ ઉપર અખંડ વિશ્વાસ, એ પણ સદ્‌ભક્તિ અને સદાચારની પ્રેરણાનુ બીજ છે

પરને લેશ માત્ર પણ પીડા ન થાય અને સંસર્ગમા આવનાર યોગ્ય આત્માઓને શુદ્ધ ધર્મની પ્રાપ્તિરૂપ પરમ ભાવોપકાર થાય એવા પ્રકારનુ ચારિત્ર પાલન અને તેના ઉત્તમ નિયમો શ્રી જૈન શાસનમાં સૂક્ષ્મ રીતીએ બતાવેલા છે તે બધાનો સમાવેશ ચરણસિત્તરી અને ' કરણસિત્તરી '

એટલે ચારિત્રના (૭૦) અને ક્રિયાના (૭૦) એમ (૧૪૦)[1] ભેદોમા અગર સયમ અને શીલના (૧૮૦૦૦)[2] પ્રકારોમા થઇ જાય છે એ (૧૪૦) અને (૧૮૦૦૦) પ્રકારોને સૂક્ષ્મ બુદ્ધિથી અને મધ્યસ્થ દૃષ્ટિએ વિચારવામા આવે, તો સદાચારના સર્વ શ્રેષ્ઠ અગો તેમા સમાઇ જાય છે અને સદા ચારનુ એક પણ અગ બાકી રહી જતુ નથી, એની ખાત્રી થયા સિવાય રહે નહિ સદાચારના એ શ્રેષ્ઠ અગોનુ નિયમિત પાલન કરવા માટે ઇચ્છા–મિચ્છાદિક દશવિધ ચક્રવાલસામા ચારી અને આવશ્યક પ્રતિલેખનાદિ અનેક પ્રકારની પ્રતિદિન સામાચારીનુ પાલન પણ શ્રી જૈન શાસનમા દર્શાવવામા આવ્યુ છે તેથી તે બધા ભેદોના પાલનમા ઉપયોગવત જીવને જીવનમા સદાચારનો ભગ થવાનો અવકાશ રહેતો નથી

---

१ "वयसमणधम्मसजमवेयावच्च च बभगुत्तीओ।
नाणाइतिय तवकोहनिग्गहाइ चरणमेय ॥ १ ॥"

(પાચ) વ્રત (દશ) યતિધર્મ, (સત્તર) સયમ (દશ) વૈયાવચ્ચ, (નવ) બ્રહ્મચર્ય ગુપ્તિ, (ત્રણ) જ્ઞાનાદિ, (બાર) તપ અને (ચાર) ક્રોધાદિનો નિગ્રહ એ (સીત્તેર પ્રકારનુ) ચારિત્ર છે ૧

"पिंडविसोही समिई भावणपडिमा य इदियनिरोहो।
पडिलेहणगुत्तिओ अभिग्गह चेव करण तु ॥ २ ॥"

(ચાર) પિંડવિશુદ્ધિ, (પાચ) સમિતિ, (બાર) ભાવના (બાર) પ્રતિમા, (પાચ) ઇંદ્રિયનિરોધ, (પચીસ) પ્રતિલેખના અને (ત્રણ) ગુપ્તિ એ (સીત્તેર પ્રકારની) ક્રિયા છે ૨

२ "जोए करणे सन्ना इदियभोमाइ समणधम्मे य।
सीलागसहस्साण अट्ठारसगस्स निप्फत्ती ॥ ३ ॥"

શ્રદ્ધાની શુદ્ધિ માટે શ્રદ્ધેય વસ્તુઓની શુદ્ધિ જોઇએ એવી શુદ્ધ વસ્તુઓ ઉપરની શ્રદ્ધા (Respect) એ કોઈ પણ આત્માને પવિત્ર બનાવનાર છે, એમા લેશ માત્ર શકાને સ્થાન નથી

આત્માની શુદ્ધિ

હવે આવે કે શ્રદ્ધાવાન આત્માની શુદ્ધિની વાત શ્રદ્ધા એક ગુણ છે, તે ગુણી વિના રહી શકતો નથી શ્રદ્ધા ગુણને ધારણ કરનાર આત્માનુ સ્વરૂપ પણ તેવુ માનવુ જોઈએ કે જે શ્રદ્ધેય હોય આત્માને એકાન્ત નિત્ય કે એકાન્ત ક્ષણિક માનવામા આવે એકાન્ત શુદ્ધ કે સર્વથા નિર્ગુણ માનવામા આવે શરીરથી એકાન્ત ભિન્ન કે એકાન્ત અભિન્ન માનવામા આવે, તો કેવલ શ્રદ્ધા જ નહિ કિન્તુ કોઇ પણ ગુણની પ્રાપ્તિ-અપ્રાપ્તિ ઘટી શકતી નથી શ્રદ્ધા જ્ઞાન ચારિત્ર કે ધ્યાન વિગેરે ગુણોની પ્રાપ્તિ-અપ્રાપ્તિ આત્મામા તો જ ઘટી શકે કે જો આત્મા નિત્યાનિત્ય, શુદ્ધાશુદ્ધ કે શરીરથી ભિન્નાભિન્ન હોય દ્રવ્યથી નિત્ય છતા પર્યાયથી અનિત્ય, મોક્ષમા શુદ્ધ છતા સસારમા અશુદ્ધ નિશ્ચયનયે શરીરથી ભિન્ન છતા વ્યવહારનયે અભિન્ન એવા પ્રકારનો આત્મા જો માનવામા ન આવે તો શ્રદ્ધાદિ ગુણોની પ્રાપ્તિ-અપ્રાપ્તિનો વિચાર નિરર્થક ઠરે અને એ વિચારોને દર્શાવનાર શાસ્ત્રો પણ કલ્પિત ઠરે શ્રી જૈન શાસનમા આત્માનુ સ્વરૂપ જે રીતે નિત્યાનિત્યાત્મક આદિપણે બતાવ્યુ છે તે રીતે માનવામા આવે તો જ મોક્ષમાર્ગનુ નિરૂપણ શ્રદ્ધેય ઠરે છે

(ત્રણ) યોગ (ત્રણ) કરણ (ચાર) સજ્ઞા, (પાચ) ઇંદ્રિય (દશ) પૃથિવી આદિ અને (દશ) શ્રમણધર્મ મળી અઢાર હજાર શીલ-સ યારના અગ બને છે ૩

શ્રદ્ધા આદિના સાધનોની શુદ્ધિ

શ્રદ્ધેય પદાર્થો અને શ્રદ્ધાવાન આત્માની જેમ શુદ્ધિ જોઈએ, તેમ શ્રદ્ધાના સાધનોની શુદ્ધિ પણ જોઈએ શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થવાના સાધનો શ્રી જૈન શાસનમા બે પ્રકારના કહ્યા છે

'तन्निसर्गादधिगमाद्वा ।'

સમ્યગ્દર્શનની ઉત્પત્તિ જેમ નિસર્ગથી તેમ અધિગમથી પણ થાય છે નિસર્ગ એટલે જેમા આત્મા સિવાય બીજા કોઈ પણ સાધનની જરૂર નથી અધિગમ એટલે આત્મા સિવાય બીજા ગુરૂ ઉપદેશાદિ સાધનો પણ જેમા રહેલા છે એકલી નિસર્ગથી સમ્યગ્દર્શનની પ્રાપ્તિ માનવી કે એકલા અધિગમથી જ સમ્યગ્દર્શનની પ્રાપ્તિ માનવી, એમા પ્રત્યક્ષ બાધ છે કોઈ વિશિષ્ટ કોટિના સસ્કારી આત્માને પૂર્વજન્મોના શુભ અભ્યાસથી આ જન્મમા બાહ્ય નિમિત્ત વિના પણ શ્રદ્ધાદિ ગુણોની પ્રાપ્તિ થાય છે અને કોઈ જીવને ઉપદેશાદિ મળ્યા પછી જ સમ્યગ્દર્શન થાય છે એ બન્ને પ્રકારોને માનવા, એ શ્રદ્ધાના સાધનોની શુદ્ધિ છે

જેમ શ્રદ્ધાની તેમ જ્ઞાનની શુદ્ધિ માટે જ્ઞેય, જ્ઞાન અને જ્ઞાનના સાધનોની શુદ્ધિ, ક્રિયાની શુદ્ધિ માટે ક્રિયા, ક્રિયાવાન્ અને ક્રિયાના સાધનોની શુદ્ધિ તથા ધ્યાનની શુદ્ધિ માટે ધ્યેય ધ્યાતા અને ધ્યાનના સાધનોની શુદ્ધિ પણ તેટલી જ જરૂરી છે

જૈન શાસનમા જ્ઞેય તરીકે અનત વિશ્વ તેમા રહેલા જીવો, પુદ્ગલ પરમાણુઓ અને સ્કધો, જીવ અને પુદ્ગલોની ગતિ અને સ્થિતિ તથા તેના આધારભૂત દ્રવ્યો તથા તે બધાને અવકાશ આપનાર આકાશ અને પરિવર્તન કરનાર કાલ વિગેરેને તેના યથાર્થ સ્વરૂપમા દર્શાવેલ છે

'જ્ઞાતા આત્મા [illegible] શુદ્ધાશુદ્ધ અને શરીરથી ભિન્નાભિન્ન [illegible] સાધનો (બહિરંગ) [illegible] શાં [illegible]) [illegible] યથાસ્થિત રીતે વર્ણ[illegible] [illegible] અવધિ મન પર્યવ અને કેવળ [illegible] (૫૧) પેટા ભેદો તથા અસખ્ય [illegible] ગત રીતીએ નિરૂપણ કરેલાં [illegible] તથા [illegible] શુદ્ધિ માટે સયમના (૧૭)[1] [illegible] તેના અસખ્ય પ્રભેદો તથા સયમ [illegible] ક્રિયાવાન્ આત્માની લેશ્યા તથા તેની શુદ્ધિ-અશુદ્ધિ (૧૪) ગુણસ્થાનકો અને તેના અસખ્ય ભેદ પ્રભેદો નિરૂપના છે તથા ક્રિયાના (ગુરૂકુલવાસાદિ) બાહ્ય તથા (વીર્યાંતરાય ક્ષયોપશમાદિ) અભ્યતર સાધનો પણ શુદ્ધ રીતીએ વર્ણવેના છે ધ્યાનની શુદ્ધિ માટે ધ્યેય તરીકે મુક્તિ મુક્તિસ્થાન મુક્તિના જીવો, મુક્તિનુ સુખ ધ્યાતા તરીકે નિત્યાનિત્યત્વાદિ સ્વરૂપવાળો આત્મા અને ધ્યાનના સાધનો તરીકે બાહ્ય અભ્યતરાદિ બાર પ્રકારના તપનુ સુવિસ્તૃત અને સુસગત વર્ણન કરેલુ છે

અગોપાગ આરાધના

એ રીતે શ્રદ્ધા જ્ઞાન ચારિત્ર તથા ધ્યાન એ ચાર અગ પાળો મુક્તિનો માર્ગ શ્રી જૈન શાસનમા યથાસ્થિતપણે વર્ણ

---

૧ "पचाश्रवाद्विरमण पचेन्द्रियनिग्रहश्च कषायजय ।
दडत्रयविरतिश्चेति सयमः सप्तदशभेद ॥ १ ॥"

પાચ આશ્રવથી વિરમણ, પાચ ઇન્દ્રિયોનો નિગ્રહ, ચાર કષાયનો જય તથા ત્રણ દડથી વિરતિ એ સત્તર પ્રકારનો સયમ છે ૧

વાયેનો છે તેની સાગોપાગ આરાધના જીવને થોડા જ કાળમા મુક્તિ સુખને અપાવનારી થાય છે શ્રી જૈન શાસનમા કોઇ પણ એક અગની આરાધનામા ચારે અગની સાધના એક સાથે રહેલી છે જેમકે સમ્યગ્દર્શનની શુદ્ધિ માટે ત્રિકાળ જિન પૂજન, (પ્રાત કાળે અને સાય કાળે ધૂપ દીપાદિવડે અને મધ્યાહ્ન કાળે જલ-ચદન-પુષ્પાદિવડે) ત્રિકાળ જિનપૂજન કરવાથી શ્રી જિનેશ્વર દેવો પ્રત્યે વિનય, ભક્તિ અને આદર બતાવાય છે, તેથી શ્રદ્ધાની શુદ્ધિ થાય છે જિનેશ્વરો કેવળજ્ઞાની, શુક્લધ્યાની અને યથાખ્યાતચારિત્રી છે, તેથી તેમનુ પૂજન, અર્ચન, વદન તથા નમન સ્તવન, ધ્યાનાદિ કરનારો પોતાની ભક્તિબળે, કાળક્રમે તેમના જેવો જ્ઞાની ધ્યાની અને ચારિત્રી થઇ શકે છે સમ્યગ્જ્ઞાનની શુદ્ધિ માટે સત્શાસ્ત્રનુ અધ્યયન કે શાસ્ત્રાનુસારી ઉપદેશનુ શ્રવણ છે તેને કરનારો અનુક્રમે શ્રદ્ધા જ્ઞાન ચારિત્ર અને શુદ્ધ ધ્યાનને પામનારો થાય છે

સમ્યક્ ચારિત્રની શુદ્ધિ માટે વ્રત નિયમોનુ પાલન કરનારો વ્રતધર સાધુ અને શ્રાવકોની ભક્તિ કરનારા તથા યતિધર્મ અને ગૃહીધર્મ ઉપર શ્રદ્ધા ધારણ કરનારા અનુક્રમે પાપક્ષય અને કર્મક્ષય કરીને ક્ષાયિ. સમ્યક્ત્વ ક્ષાયિક જ્ઞાન, ક્ષાયિક ચારિત્ર અને ક્ષાયિક વીર્ય આદિને પામી શકે છે

સમ્યગ્ ધ્યાનની શુદ્ધિ માટ અનશનથી માડીને કાયોત્સર્ગ પર્યંત કોઇ પણ પ્રકારનો તપ કરનારો અશુભ કર્મ તથા અશુભ ભવનો ક્ષય કરનારો થાય છે પરિણામે નિર્મળ આત્મ સ્વરૂપને પામી કેવળજ્ઞાન, કેવળદર્શન, અવ્યાબાધ સુખ તથા અનતવીર્ય આદિને પામનારો થાય છે

અંતિમ કથન

સર્વજ્ઞકથિત ચાર વિભાગવાળા આ મોક્ષ માર્ગને યત્ કિંચિત્ ઓળખાવવા આ નાનકડા પુસ્તકદ્વારા સ્વલ્પ પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે પુસ્તકના છેવટના ભાગમાં અંગ્રેજી લખાણ આપવામાં આવ્યું છે તે અંગ્રેજી સમજી શકનારા તેવા પ્રકારના અધિકારી જીવો માટે છે અને આ જ માર્ગને સમજવા માટે વધારે સરળતા કરી આપનારૂં છે અંગ્રેજી લખાણ માટે 'An Introduction to Indian philosophy' by Chatterji & Datta' તથા 'Outlines of Jainism' by Jagmanderlal Jaini' એ બે પુસ્તકોનો ખાસ ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે

આશા છે કે જૈન માર્ગની પ્રાથમિક પિછાન માટે, તેવા પ્રકારના અધિકારી જીવોને આ નાનકડું પુસ્તક મદદગાર નિવડશે

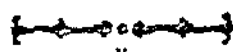
સં ૨૦૦૧ આસો શુદી ૧૫

ફોફલીયાવાડો
જૈન ઉપાશ્રય
પાટણ (ઉ ગુજરાત)

મુનિ ભદ્રંકરવિજય

સાચો જૈન.

"अप्पा कत्ता विकत्ता य, दुहाण य सुहाण य ।
अप्पा मित्तममित्त च, दुप्पट्ठिय सुपट्ठिओ ॥१॥"

સુખો અને દુ ખોનો ઉત્પન્ન કરનાર અને નાશ કરનાર આત્મા છે ઇન્દ્રિયોને વશ નહિ થયેલો આત્મા પોતાનો મિત્ર છે અને ઇન્દ્રિયોને આધીન થયેલો આત્મા પોતાનો શત્રુ છે ૧

"अप्पा नई वेयरणी, अप्पा मे कूडसामली ।
अप्पा कामदुहा धेणू, अप्पा मे नंदण वणं ॥२॥"

આત્મા એ વૈતરણી નદી છે, મારો આત્મા એ શાલ્મલી વૃક્ષ છે આત્મા એ કામધેનુ છે અને મારો આત્મા એજ નંદનવન છે ૨

"अप्पा चेव दमेयव्वो, अप्पा हु खलु दुद्दमो ।
अप्पा दंतो सुही होई, अस्मि लोए परत्थ य ॥३॥"

આત્માજ દમન કરવાને યોગ્ય છે અને આત્માજ ખરો દુર્દમ્ય છે આત્માનુ દમન કરનાર આ લોક અને પરલોકમા સુખી થાય છે ૩

"वर मे अप्पा दन्तो, संजमेण तवेण य ।
माऽहं परेहिं दम्मन्तो बन्धणेहिं वहेहि य ॥४॥"

સંયમ અને તપથી મારા આત્માનું દમન કરવું શ્રેષ્ઠ છે કે જેથી બી તરફ [illegible] વધ અને બંધનોથી મારું દમન ન થાઓ ૪

"जो सहस्स सहस्साण, सगामे दुज्जए जिणे ।
एग जिणिज्ज अप्पाण, एस से परमो जओ ॥५॥"

એક માણસ દુર્જય એવા સંગ્રામમાં લાખો માણસોને જીતે, પરન્તુ એક પોતાના આત્માને જે જીતે એજ તેનો ઉત્કૃષ્ટ જય છે ૫

"पचिंदियाणि कोह, माण माय तहेव लोभ च ।
दुज्जय चेव अप्पाण, सव्वमप्पे जिए जिय ॥६॥"

પાંચ ઇંદ્રિય, તથા ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ, એ દુર્જય છે આત્માને જીતવાથી બધા જીતાય છે ૬

"अप्पाणमेव जुज्झाहि, किं ते जुज्झेण बज्झओ ।
अप्पणा चेव अप्पाण, जइत्ता सुहमेहए ॥ ७ ॥"

આત્માનીજ સાથે યુદ્ધ કરો, બહારનાઓ સાથે યુદ્ધ કરવાથી શું ? આત્માવડે આત્માને જીતવાથી જ સુખ પ્રાપ્ત થાય છે ૭

૧

ધર્મના આદ્ય પ્રકાશક

સાચા પરમેશ્વર તરીકે પૂજાવવા લાયક આ જગતમા કોઇપણ હોય તો તે માત્ર શ્રી અરિહંત પરમાત્માઓ જ છે ધર્મના આદ્ય પ્રકાશક પણ તેઓ જ છે, કારણ કે જે ધર્મનુ પ્રકાશન કરવુ છે, તે ધર્મ અતીન્દ્રિય (extra-sensory) છે, તેથી અતીન્દ્રય જ્ઞાનને ધારણ કરનાર મહાપુરુષો જ તેને તેના સત્ય સ્વરૂપમા જાણી શકે છે જેઓ ધર્મને સાક્ષાત્ જોઇ કે જાણી શકતા નથી, તેઓ ધર્મની બાબતમા જેટલા અનુમાન કરે, તે ભાગ્યે જ સાચા હોય, તેમા પણ કોઇ સાચુ અનુમાન પ્રાપ્ત થઇ જતુ [illegible] તો તેનુ કારણ પણ અતીન્દ્રિય જ્ઞાનિઓદ્વારા [illegible]ન કરાયેલા પદાર્થોનો સાક્ષાત્ (directly) [illegible]ર પરાએ (indirectly) થયેલો પરિચય

અનુક્રમણિકા

૧	ધર્મના આદ્ય પ્રકાશ	૧
૨	સાધુપણું અને શ્રાવકપણું	૨૭
	શ્રદ્ધા	૪૩
૪	શ્રાવક ધર્મ	૬૪
૫	તીર્થંકરોના નામનો મંગળ જાપ	૧૦૭
૬	જૈન પરમેશ્વરનું સ્વરૂપ	૧૨૮
1	Jain Religious path	1
2	Questions and Answers	21
3	Philosophical Wisdom	36

૧

ધર્મના આદ્ય પ્રકાશક

સાચા પરમેશ્વર તરીકે પૂજાવવા લાયક આ જગતમા કોઈપણ હોય તો તે માત્ર શ્રી અરિહંત પરમાત્માઓ જ છે ધર્મના આદ્ય પ્રકાશક પણ તેઓ જ છે, કારણ કે જે ધર્મનુ પ્રકાશન કરવુ છે, તે ધર્મ અતીન્દ્રિય (extra-sensory) છે, તેથી અતીન્દ્રિય જ્ઞાનને ધારણ કરનાર મહાપુરુષો જ તેને તેના સત્ય સ્વરૂપમા જાણી શકે છે જેઓ ધર્મને સાક્ષાત્ જોઈ કે જાણી શકતા નથી, તેઓ ધર્મની બાબતમા જેટલા અનુમાન કરે, તે ભાગ્યે જ સાચા હોય, તેમા પણ કોઈ સાચુ અનુમાન પ્રાપ્ત થઈ જતુ હોય તો તેનુ કારણ પણ અતીન્દ્રિય જ્ઞાનિઓદ્વારા પ્રકાશિત કરાયેલા પદાર્થોનો સાક્ષાત્ (directly) અથવા પરંપરાએ (indirectly) થયેલો પરિચય

છે કારણ કે ધર્મનું વાસ્તવિક અને આદ્ય પ્રકાશન તો તે ધર્મના સ્વરૂપને સાક્ષાત્ જોનાર અને જાણનાર જ કરી શકે, એમાં કોઈના પણ બે મત હોઈ શકે નહિ.

શ્રી જૈનશાસનના કથન મુજબ એવા અતીન્દ્રિય જ્ઞાનીઓ ઘણા હોય છે કે જેઓ ધર્મના સ્વરૂપને સાક્ષાત્ જાણી અને જોઈ પણ શકે છે, છતાં તેને વ્યવસ્થિત રીતે અને વંશપરંપરાઓ સુધી ટકી રહે-એ રીતે પ્રકાશન કરવાનું સામર્થ્ય માત્ર તીર્થંકર દેવોના આત્માઓને જ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે તે સિવાયના કેવળજ્ઞાની મહર્ષિઓ ધર્મ તીર્થનું સ્થાપન તથા શિષ્ય-પ્રશિષ્યાદિની પરંપરાએ તેનું અવિચ્છિન્ન પાલન અને પ્રકાશન કરવા તથા કરાવવા શક્તિમાન બની શકતા નથી ધર્મતીર્થનું પ્રકાશન, ચતુર્વિધ સંઘનું સ્થાપન તથા બુદ્ધિનિધાન ગણધરાદિ શિષ્યો દ્વારા દ્વાદશાંગી(આગમશાસ્ત્ર)નું ગ્રથન, શ્રી તીર્થંકર નામકર્મની સર્વશ્રેષ્ઠ પુણ્યપ્રકૃતિનો ઉપભોગ કરનાર તીર્થંકર મહર્ષિઓ જ કરી શકે છે એ કારણે ધર્મના આદ્ય પ્રકાશક શ્રી અરિહંત પરમાત્મા અથવા શ્રી તીર્થંકર દેવને જ માનવા, એ વાસ્તવિક છે

શ્રી અરિહંત દેવ

અરિ-એટલે રાગદ્વેષાદિક આંતરિક દુશ્મનો-તેને હંત-એટલે હણનારા-દેવ તે શ્રી અરિહંત દેવ છે

આથી એમ નથી માની લેવાનુ કે રાગદ્વેષાદિ અંતરંગ દુશ્મનોને હણનારા એકલા શ્રી અરિહંત દેવો જ હોય છે કિન્તુ અન્ય કોઈ હોતા નથી સર્વ કેવળજ્ઞાની મહર્ષિઓ અને સિદ્ધ પરમાત્માઓ આંતરિક શત્રુઓનો સર્વથા વિજય કરીને જ કેવળજ્ઞાન કે શ્રી સિદ્ધિપદને પ્રાપ્ત કરે છે, પરંતુ આંતરિક (internal enemies)નો નાશ કરવા ઉપરાંત શ્રી અરિહંત દેવોના આત્માઓમા વિશિષ્ટ પ્રકારની અન્ય પણ અલૌકિક વિભૂતિઓ રહેલી હોય છે તે વિભૂતિઓમા પ્રધાન વિભૂતિઓ (પ્રતિહાર્યાદિવડે) ત્રિભુવનવર્તી–વિશિષ્ટ નરામરપૂજ્યતા (all reverence) અને નિરતિશય વચનાતિશયતા (par excellence of speech) એ બે છે આ બે વિભૂતિઓ શ્રી અરિહંત દેવોની મુખ્ય છે, કે જે અન્ય કેવળજ્ઞાની મહર્ષિઓમા પણ કદી હોતી નથી રાગદ્વેષ અને મોહથી સર્વથા રહિતપણું (free from all passions) તથા જગતના તમામ પદાર્થોનુ તમામ પ્રકારે જ્ઞાયકપણુ (omniscience), એ સર્વ કેવલજ્ઞાનીઓમા સમાન હોવા છતા, જે જાતિનુ ત્રિભુવનપૂજકપણુ (all reverence) અને ધર્મોપદેશકપણુ (Benevolence by speech) શ્રી અરિહંત દેવના આત્માઓને પ્રાપ્ત થાય છે, તે તેમના સિવાય અન્ય કોઇને પણ પ્રાપ્ત થતુ નથી એ રીતે અપાયાપગમાતિશય, જ્ઞાનાતિશય,

પૂજાતિશય અને વચનાતિશય એ ચાર લોકોત્તર અદ્ભુત અતિશયોના ધારક શ્રી અરિહંત દેવો એ જ જગતમા સાચા પરમેશ્વર છે અને તેમની જે આજ્ઞા એનુ જ નામ શ્રી જૈન શાસન છે

શ્રી અરિહંત પ માત્માએ જે નિર્મળ શાસનનું સ્થાપન કર્યું તેની સેવા કરવી એ પ્રત્યેક આત્માની મોટામા મોટી તથા અગત્યની ફરજ છે એ શાસનની સેવા એ શાસને બતાવેલા માર્ગની આરાધનાદ્વારાએ જ શક્ય છે તેથી એ શાસને આરાધના માટે કયો માર્ગ દર્શાવ્યો છે, તે સ્પષ્ટ સ્વરૂપમા જાણી લેવુ એ પરમ આવશ્યક છે તે પહેલા એક વાત સમજી લેવી જોઈએ કે શાસ્ત્રકાર મહર્ષિઓ તરફથી શાસનની સેવા કરવી એવુ જ્યારે પણ ફરમાન કરવામા આવે છે ત્યારે તે સેવા શબ્દ કેવા ઉદાત્ત અર્થ (enlight ened sense) મા વપરાયેલો છે ? સેવા શબ્દનો જ્યા જ્યા પ્રયોગ કરવામા આવે છે ત્યા સર્વત્ર જેની સેવા કરવાની છે, તેને પ્રસન્ન કરવા માટેની ક્રિયાના અર્થમા તે શબ્દ વપરાય છે જેમકે લૌકિક ધર્મોમા ઈશ્વરસેવા, દેવ-દેવીની સેવા, ગુરુ-ગુરુણીની સવા વિગેરે સઘળા પ્રયોગોમા સેવ્યની પ્રસન્નતા સપાદન કરવાનો અર્થ છુપાયેલો છે લોકવ્યવહારમા પણ એજ નિયમ છે જેમકે રાજસેવા, માબાપની સેવા, ગુરુ શિક્ષકની સેવા, સ્ત્રીપુત્રાદિની સેવા, સ્વજન પરિ

વારની સેવા, લોકની કે દેશ(બન્ધુઓ)ની સેવા, સઘળા પ્રયોગોમા તે તે વ્યક્તિઓની પ્રસન્નતા સપાદન કરવાનો હેતુ વ્યક્ત કે અવ્યક્ત રીતિએ રહેલો જ છે અથવા એ સઘળી સેવા વ્યક્ત કે અવ્યક્ત રીતિએ તે તે સેવ્યને પ્રસન્ન કરવાનુ સામર્થ્ય ધરાવે છે

શાસનસેવા એ આત્મસેવા.

શ્રી જૈન શાસનની સેવામા ઉપર્યુક્ત અર્થથી તદ્દન ભિન્ન અર્થ જ રહેલો છે એ કહેવાય છે શાસનની સેવા, પણ એથી થાય છે પોતાની જ સેવા એ ઓળખાય છે કોઇ શાસનના નાયકને રીઝવવાનુ કાર્ય પણ એની ભારેમા ભારે સેવાથી એ શાસનનો એક પણ નાયક કદી રીઝતો નથી કે કદી પ્રસન્ન થતો નથી, એ દેખાય છે કોઇ બીજાને પ્રસન્ન કરવાનુ કાર્ય પણ એથી થાય છે પોતાનો આત્મા પ્રસન્ન શ્રી જૈન શાસનની સેવા એ કોઇ અલૌકિક વસ્તુ છે એને શાસનની સેવાનુ કાર્ય કહેવુ એના કરતા પોતાના આત્માની સેવા(self service)નું કાર્ય કહેવુ, એ જ વધુ વ્યાજબી છે

સેવાનો માર્ગ

શ્રી જૈન શાસનની સેવા એણે બતાવેલા આરાધનાના માર્ગથી જ થઇ શકે છે, તેથી તે માર્ગની વિગતમા ઉતરવુ આવશ્યક છે શ્રી જૈન શાસન આરા

ધના માટે જે માર્ગ બતાવે છે, તે માત્ર ગ્રંથોની શોભારૂપ છે, એમ આજના કેટલાકોનુ માનવુ છે તેઓ કહે છે કે વર્તમાન જમાનામા તેના આચાર અને વિચારોનુ પાલન લગભગ અશકય છે અને એ જ કારણે તે જે આચારો અને વિચારો દર્શાવે છે, તે બીજાઓ ની મુકાબલે સર્વશ્રેષ્ઠ હોવા છતા માત્ર પોથીઓમા જ રહી ગયા છે વર્તમાન જમાના ઉપર તેની કઇ પણ અસર છે નહિ અથવા રહી છે તો તે તેવા પ્રકારના કેટલાક માત્ર 'જૂનુ તે જ સોનુ' એવી જાતિના બદ્ધાગ્રહને પકડી રાખનારા (orthodox) તથા તેને કાઇ પણ ભોગે નહિ છોડનારા (dogmatic) લોકો ઉપર જ રહી છે

શ્રી જૈન શાસન અને તેના ચૂસ્ત (staunch) અનુયાયીઓ ઉપરનો આ જાતિનો આક્ષેપ વિચારણીય છે શ્રી જૈન શાસને દર્શાવેલા આચારો અને વિચારો, એનુ પાલન અને આચરણ વર્તમાન જમાનામા અશકય છે, એમ કહેવુ શુ સત્ય છે ? એના અનુયાયિઓ બદ્ધાગ્રહના કારણે તેને પકડી રાખે છે અને છોડતા નથી, એમ કહેવુ એ શુ ન્યાય પુરસર છે ? એમ કહેવાથી એક સુશકય અને ઉપકારક શાસનની આરાધનાથી જગતને વિના કારણ વચિત રાખવાનુ થાય છે તથા એક સર્વશ્રેષ્ઠ શાસનને સુવિચારપૂર્વક આદરનાર સુવિવેકી વર્ગને ઘોર

અન્યાય આપવા જેવુ થાય છે શ્રી જૈન શાસને દર્શાવેલા આચારો અને વિચારો એ માનવીને પોતાના નિત્ય જીવનમા કેટલા ઉપકારક છે, તેના પાલનથી તે કેટલી જાતિના બાહ્ય અનર્થોથી પણ અલ્પ પ્રયત્ને બચી જવા પામે છે, એને એ દૃષ્ટિથી જ્યારે જ્યારે વિચાર કરવામા આવે છે, ત્યારે ત્યારે એ શાસનના સસ્થાપક મહાપુરુષો ઉપર કોઇ અપૂર્વ ભક્તિભાવ જાગૃત થયા વિના રહેતો નથી

આજની પરિસ્થિતિ

મનુષ્ય જાતિને આપત્તિમાથી ઉગારી લેવા માટે આજે અનેક જાતની નવી નવી શોધખોળો થઇ રહી છે અને તેની પાછળ પ્રતિવર્ષ લાખ્ખો, ક્રોડો અને અબજો રૂપીઆ ખર્ચાઇ રહ્યા છે, છતા આ ગણે સાભળી એ છીએ કે—મનુષ્ય જાતિ ઉપર આપત્તિઓ રોજ ને રોજ વધતી જ જાય છે નિત્ય નવા નવા ઔષધો તેમ નિત્ય નવા નવા રોગો પણ વધતા જાય છે નિત્ય નવા નવા કારખાનાઓ બધાતા જાય છે, તેમ નિત્ય નવા નવા બેકારો પણ વધતા જાય છે નિત્ય નવા નવા હુન્નર ઉદ્યોગો શોધાય છે, તેમ બજારોમા નિત્ય અણુ વારી અવનવી તેજી-મદીઓ પણ આવતી જાય છે થોડા હુન્નરો હતા ત્યારે ઝાઝી ઘરાકી હતી હુન્નરો વધુ થયા તો ઘરાકી માટે બજારો ખૂટી પડયા નિત્ય નવો ઉત્પન્ન વતો થોકબધ માલ ખપા

વવા માટે એક રાજ્યની પરરાજ્ય ઉપર દૃષ્ટિ દોડી અને એક રાષ્ટ્રની બીજા રાષ્ટ્ર ઉપર હકુમત મેળવવાની વૃત્તિ થઇ ભૂમિ, લક્ષ્મી કે સ્ત્રીઓની ખાતર યુદ્ધ થતા સાંભળ્યા છે, પણ માલ ખપાવવાના બજારો હાથ કરવા યુદ્ધ થતા કદી સાંભળ્યા નથી આજના હુન્નર-ઉદ્યોગ અને શોધખોળના જમાનામાં માલ ખપાવવા માટેના બજારો હાથ કરવા માટે લાખો મનુષ્યોનો ઘાતકી સંહાર જેની પાછળ રહેલો છે, એવા ઘોર રણસંગ્રામો લડાય છે અને એનો અંત ક્યારે આવશે, તેની કોઇને ખબર નથી મનુષ્ય જાતિના સુખ અને સંરક્ષણ ખાતર આમ જેટલા જેટલા સાધનો વધતા જાય છે, તેટલા તેટલા તેના દુઃખ અને આપત્તિમાં ઓર વધારો કરનાર જ થતા જાય છે શ્રી જૈન શાસનના આદેશ અને ઉપદેશનો શક્તિ મુજબ અમલ કરનાર આ સઘળી જાતિની આપત્તિ અને દુઃખમાંથી કેવો આબાદી પૂર્વક મુક્ત થઇ જાય છે, એ બહુ સમજવા જેવું છે

ભોજનનો પ્રભાવ

શ્રી જૈનશાસનના આદેશ અને ઉપદેશનો શક્તિ મુજબ અમલ કરનાર આત્મા રોગથી ઘેરાતો નથી એમ નહિ પરંતુ માત્ર કર્મોદયજન્ય રોગની પીડા જ એને સહવી પડે છે શક્તિ અને સૌંદર્ય માટે નવી નવી દવાઓનો ઉપભોગ કરવાથી ઉત્પન્ન થતા

નવા નવા રોગોનો ભોગ તે કદીપણ થતો નથી દવાઓનો ઉપભોગ નહિ કરવાની સાથે તેણે માન્ય રાખેલા શાસનના આદેશ મુજબ તે અભક્ષ્ય કે અનત કાયનુ પણ કદી ભોજન કરી શકતો નથી શ્રી જૈનશાસને માનેલા અભક્ષ્ય કે અનતકાય એ એવી જાતના પદાર્થો છે કે-તેનુ ભોજન કરનાર આત્મા પૂર્વનો તીવ્ર પુણ્યોદય ન હોય તો ભાગ્યે જ આગતુક રોગોનો ભોગ થતો બચી શકે વાસી કે વિદળ, તુચ્છ ફળ કે અજાણ્યા ફળ, ચલિતરસ કે બોળ અથાણા, માસ કે મદિરા, મધ કે માખણ, બરફ કે કરા, બહુબીજ કે અનતકાય, રાત્રિભોજન કે ભૂમિકદ એ વિગેરેનુ ભક્ષણ એ બધા રોગોનુ ઘર છે, એની આજના વૈજ્ઞાનિક યુગમા કોનાથી ના પાડી શકાય તેમ છે ? તાજેતરમા જ એક પ્રસિદ્ધ પત્રકાર પોતાના છાપામા એક લેખ પ્રગટ કરીને જણાવે છે કે —

'દુનિયાના મોટામા મોટા રસાયણશાસ્ત્રીઓ હાલમા આપણા અદ્ભુત શરીરરૂપી મોટરમા નખાતા પેટ્રોલ રૂપી ખોરાક માટે જાતજાતના પ્રયોગો કરી અમૂક ખાદ્યથી શરીરના અમૂક અવયવ અથવા અગ ઉપર અમૂક અસર થાય છે, અથવા અમૂક ખોરાકની શરીર ઉપર અમૂક પ્રકારની સારી-માઠી અસર થાય છે, વિગેરે બાબતો વિજ્ઞાનની મદદથી સાબિત કરી રહ્યા છે જેમાની છેલ્લી કેટલીક શોધો તો ઘણી જ અચબો પમાડનારી છે

તમને કદાચ આ વાત વાહીયાત લાગતી હશે પરંતુ ઉપર્યુક્ત મ તથ્યને સમજી ટેકો આપે એવા અનેક પુરાવા ટેકે સમાજમાથી મળી શકે છે આપણે જે ખોરાક ખાઇએ છીએ તે લડાઇ જગાડે છે, ગર્ભના ભાવિ ઉપર ભારે અસર નિપજાવે છે અને આપણા શરીર મન અને ધાર્મિક ભાવના ઉપર સીધી અસર કરે છે માનો યા ન માનો પરંતુ દુનિયાની મહત્વની બાબતો મોટા ભાગે ખોરાકના સત્વ, રજ અને તમોગુણ ઉપર અવલંબે છ

ફ્રેચ સામ્રાજ્યની પ્રગતિમા પનટો થવાનુ કારણ એ હતુ કે-જ્યારે મગજને સમતોલ રાખી યોગ્ય દોરવણી કરવાની જરૂર હતી ત્યારે નેપોલીયને ડુંગળી ખાધી હતી ડુંગળીની અસરને લીધે તેણે સૈન્યની દોરવણી કરવામા ભારે ભૂલ કરી હતી અને પરિણામે લીપ્ઝીગની મહત્વની લડાઇમાં તેને હાર ખમવી પડી હતી

આ દરશાસ્ત્રના અધ્યયનથી સમજાય છે કે મનુષ્યને થતા વ્યાધિઓમાથી સેકડે નવાણુ ટકા વ્યાધિઓ અયોગ્ય ખાનપાન અથવા હદ ઉપરાત ખાવાથી થાય કે મનીસ જાતના પક્વાન અને તેનીસ જાતના શાકથી પી સેવી શ્રીમત લોકોની હમ હમાવાળી પત્રાવળિમા અરુ ણ સધીના જલો જવર અને બીજા રોગો ગુપ્ત રીતે છૂપાએલા હોય છે

સ્વેનનો પાયમો ચા સૈ પથારીમાથી ઉઠતાની સાથે જ પાંચ વસ્તુનો નાસ્તો કરનો બપોરે બાર વાગે ભારે ભોજન લેનો, સાજે વીમ વસ્તુઓ માથે સ્વત જાતનો ૧૨ ચશાવનો

અને મધ્યરાત્રે પાછો જમતો આ પ્રમાણનાં ખાનપાનથી પીસ્તાળીશ વર્ષની વયે તે તદ્દન અશક્ત થઇ ગયો હતો.

જગતનો મહાન્ પાપાત્મા નીરો બપોથી અર્ધી રાત્રી સુધી જમ્યા જ કરતો કેલીગ્યુના (caligula) એક જ વખતના વાળુ(evening dinner)મા સવાલાખ રૂપિયા ખર્ચતો અને બીઝરોનો અમન તો અત્યાચારથી પૂર્ણ હતો અજાતીનાપણુ મદ્યપાનાદિ વ્યસનો અને નિર્દયતા હમેશા સાથે જ વસે છે

આરોગ્યની દૃષ્ટિએ પણ માત્ર જીભને તાજી રાખવાને બદલે શરીરને પોષણ આપે એવા આહારના પદાર્થો જો વિચારપૂર્વક પસંદ કરવામા આવે તો મદવાડનો નાશ થાય એટલુ જ નહિ પરંતુ દ્રવ્યનો મનોનુનનો અને ડોકટરની ફીનો બચાવ થાય "

વિગેરે વિગેરે ઘણી વાતો આહારથી શરીર ઉપર નિપજતી અસર વિષે લખી છે આપણે ત્યા કહેવત છે કે 'આહાર તેવો ઓડકાર' તેમ જર્મન આદિ દેશોમા પણ તેવા જ પ્રકારની કહેવતો છે કે 'માણસ જેવુ ખાય તેવુ થાય' વિગેરે એ અનુભવનો કોઇ પણ ઇનકાર કરી શકયુ નથી મનુષ્યને નિરોગી રાખવો હોય તો પણ જેમ અભક્ષ્ય ભક્ષણના ત્યાગની જરૂર છે, તેમ મનુષ્યને દયાળુ રાખવો હોય તો પણ તેની જ જરૂર છે છતા તેનો અમલ

જેટલો જૈન કુળોમાં થઇ રહ્યો છે, તેનો એક લક્ષાંશ પણ બીજાઓથી થતો નથી એ અભક્ષ્ય ભક્ષણનો ત્યાગ આજે એક બાળકથી માંડી વૃદ્ધ પર્યન્તના તમામ આત્માઓ સંસ્કારી જૈન કુળોમાં અતિશય કડકતાથી કોઇપણ જાતિના દબાણ, અભિમાન કે આડંબર વિના નૈસર્ગિક રીતિએ પાળી રહ્યા હોય છે, એ સત્યનો કોઈથી પણ નિષેધ થઇ શકે તેમ નથી

ઉદ્ધારનો માર્ગ

આરોગ્યાદિ કોઇપણ જાતિની અભિલાષા વિના ઉપર્યુક્ત પદાર્થોનો જીવન પર્યન્ત સર્વથા ત્યાગ, કોઈ પણ પ્રકારના આડંબરાદિને ધારણ કર્યા સિવાય, ભોગોને જ એક તત્ત્વ માનનાર આજના જડવાદ પ્રધાન કાળમાં અનેક આત્માઓ અખલિતપણે આચરી શકે, એ પ્રભાવ કાંઇ નાનોસૂનો નથી અને એ પ્રભાવ શ્રી જૈન શાસને દર્શાવેલ આરાધનાના માર્ગનો જ છે, એની કોઇથી પણ ના પાડી શકાશે નહિ અભક્ષ્ય પદાર્થોનું ભક્ષણ એ આરોગ્યને બાધક છે, એમ આજે તેવા પ્રકારના અનેક સત્યશોધક ડૉકટરો કે આરોગ્ય શાસ્ત્રના અભ્યાસીઓને કબૂલ કરવુ પડયુ છે તે છતા પણ તેનો જીવન પર્યંત ત્યાગ કરાવવો, એ શ્રી જૈનશાસન અને તેની આરાધનાને નહિ પામેલા

આત્માઓ માટે શક્ય નથી એટલુ જ નહિ પણ તેઓ પાસે તેમાના એકાદ પદાર્થનો પણ અખડિત રીતિએ ત્યાગ કરાવવો ઘણો મુશ્કેલ છે જ્યારે સ્વ શરીરના આરોગ્ય-સરક્ષણાર્થે પણ તે જાતિના અભક્ષ્ય પદાર્થોના ભક્ષણનો ત્યાગ જનતાને અશક્ય થઇ પડ્યો છે, ત્યારે તે જ જમાનામા જીવરક્ષાની ખાતર, પરલોકના પારમાર્થિક હિતની ખાતર કે કેવળ ધર્મશાસ્ત્રકારોની આજ્ઞાના પાલનની ખાતર હજારો બાલક અને બાલિકાઓ, યુવકો અને યુવતીઓ, પ્રૌઢ અને પ્રૌઢાઓ, વૃદ્ધ અને વૃદ્ધાઓ તેનો સર્વથા ત્યાગ આચરી રહ્યા હોય, એ વાત શુ ઓછી ધડો લેવા લાયક છે ? એ અભક્ષ્ય પદાર્થોના ભક્ષણના ત્યાગથી સાહજિક (naturally) રીતિએ જ એના ત્યાગને આચરનારાઓ, તે પદાર્થોના ભક્ષણથી ઉત્પન્ન થનારા હજારો રોગોથી આપોઆપ બચી જવા પામે છે એટલુ જ નહિ, પરતુ જીવરક્ષાદિ આત્માના ઉચ્ચ અધ્યવસાયો કાયમ માટે ટકાવી શકે છે તેવા આત્માઓ પોતાની સાત્ત્વિક, દયાળુ અને કોમળ અહિસક લાગણીઓને ઘોર હિસક જમાનામા પણ જીવનના અત સુધી જાળવી શકે છે જગતને શારીરિક રોગ અને માનસિક નિર્દયતાના વ્યાધિમાથી મુક્ત કરવા માટે આટ-આટલા ઔષધો અને અણ તરાઓ તથા સાહિત્ય અને તત્ત્વજ્ઞાન પ્રચાર પામ્યા

છના જે રોગો અને વ્યાધિઓ તથા તેનાથી ઉત્પન્ન થતા ઉપદ્રવોનુ નિવારણ નથી થઈ શકતુ, તે શ્રી જૈનશાસ્ત્રને દર્શાવેલી આરાધનામાના એક પ્રાથમિક, સ્વરૂપ અને સહેલાઈથી આચરી શકાય તેવા અગને અપનાવી લેવાથી બની શકે છે શ્રી જૈનશાસ્ત્રે નિષેધેલા એક અભક્ષ્ય ભક્ષણનો ત્યાગ સમસ્ત દુનિયા જો રાજીખુશીથી સ્વીકારી લે, તો કેટલા ઉપદ્રવો માથી વિના આડબર, વિના લક્ષ્મીના વ્યયે કે વિના બીજાઓને તકલીફ આપ્યે બચી જાય?

મનુષ્ય જાતિ અભક્ષ્યનુ ભક્ષણ કરે, રોગથી પીડાય અને પછી તેના સરક્ષણાર્થે નિરપરાધી પશુ અને જતુ જગતનો સહાર કરીને દવાઓ ઉત્પન્ન કરાય અને એ દવાઓ ઉપન્ન કરનારા દયાળુ મનાય, એના કરતા મનુષ્ય જાતિને અભક્ષ્ય ભક્ષણથી જ બચાવી લેવાનો પ્રયાસ કરનારા પરમ દયાળુ છે, એમ ન માનવામા શુ કારણ છે? નિરપરાધી પ્રાણિઓના સહારથી મનુષ્યજાતિ ઉપર વધનો જતો પાપનો ભાર શુ મનુષ્ય દયાની આડ નીચે ઢકાઈ જશે? પાપ તો પાપ જ છે અને તેમા પણ નિરપરાધી ત્રસ જન્તુઓની હિસા એ તો ઘોર પાપ છે એના વિપાકો (results) અતિશય કડવા છે તથા એક વખત પાપ કર્યા પછી તેના પરિણામમાથી કોઈથી પણ છૂટી શકાતુ નથી એ સત્ય શાશ્વત

(eternal) છે એની સામે આખ મીંચામણા કર્યે મનુષ્યજાતિનુ શુ ભલુ થવાનુ છે? શ્રી જૈનશાસ્ત્રને ફરમાવેલી અભક્ષ્ય ભક્ષણાદિના ત્યાગની વાતો વર્તમાન જમાનામા કોઈને ઉપયોગી થઈ પડે એવી નથી, એ જાતિના ઉપલક જવાબોદ્વારા એમાથી છૂટી જવા પ્રયત્ન કરવો એ પોતાની જાતના હિતથી જ ઠગાવા બરાબર છે

મહારભોને પણ તજવા જોઇએ

અભક્ષ્ય ભક્ષણનો જીવન પર્યન્ત ત્યાગ, એ જેમ શ્રી જૈન શાસનનો આદેશ છે, તેમ આજીવિકા યા જીવનનિર્વાહના સાધનો મેળવવા માટે તેમજ વ્યાપારાદિકથી ધનવૃદ્ધિ માટે પણ જેમા મહારભ યાવત્ પચેન્દ્રિય પ્રાણીઓનો ભયકર વિનાશ રહેલો છે, એવા ધધાઓ નહિ કરવા માટે ફરમાન કરેલુ છે આ ફરમાનથી તે તે ધધામા નાશ પામતા પ્રાણીઓને અભયદાન છે એટલુ જ નહિ, પણ એવા મહારભજનિત વ્યાપારોથી કૃત્રિમ રીતે ઉત્પન્ન થના અને મનુષ્યોના સુખ અને સગવડોમા વધારો કરી આપવાનુ કલ્પિત બિરુદ ધરાવતા અખ્યાબધ પદાર્થો, મનુષ્યજાતિ ઉપર અનેક પ્રકારની નવી તકલીફોને ઉભી કરે છે, તે અટકી જાય છે કારણ કે એ રીતે ઉત્પન્ન થતો વધારાનો માલ ખપાવવાને સામસામા દેશોમાં હરિફાઇ જાગે છે અને યુદ્ધના ભયકર વાતાવરણોમા

મનુષ્ય જાત એવી ઘસડાઇ જાય છે કે જેમાથી ઉગરવુ તેને માટે અશકય થઇ પડે છે

જીવરક્ષાના વિશુદ્ધ પરિણામોથી આજીવિકાદિ માટે પણ થતા મહાઆરભોનો ત્યાગ વિગેરે મનુષ્ય જાતિના સુખ અને શાન્તિમા વધારો કરનારા છે જ્યારે એ સિવાયના ઉપાયો એ નિરર્થક આપત્તિઓને ઢસડી લાવી મનુષ્ય જાતિને વિનાશના માર્ગે લઇ જનારા છે આજે આપણે જોઇ શકીએ છીએ કે-અભક્ષ્ય ભક્ષણના ત્યાગની જેમ, શ્રી જૈન શાસનના આ આદેશને પણ ઝીલનારા ગુણવાન (virtuous) મનુષ્યો છે, અને તેઓ એક યા બીજી રીતે જેમ પોતાના માટે સુખ અને શાન્તિ મેળવી શકે છે, તેમ જગતના અન્ય મનુષ્યો તથા પ્રાણિઓને પણ સુખ અને શાતિની પ્રાપ્તમા નિમિત્તભૂત થઇ શકે છે

ત્યાગમા નિર્બલતા નથી

અભક્ષ્ય ભક્ષણ અને મહારભવાળા (પ્રાણીઓનો ઘોર વિનાશ જેમા છે તેવા) ધધાઓનો ત્યાગ આ રીતે મનુષ્ય જાતિને પોતાના ઉપર આવી પડતી નિરર્થક આપત્તિઓથી બચાવી લઇ, સુખ શાન્તિના વાસ્તવિક માર્ગે લઇ જનાર છે ત્યારે એને નહિ જાણનાર વર્ગમાથી કેટલાક કોઇપણ જાતિનો ભય કે સકોચ રાખ્યા સિવાય એ બે ઉત્તમ નિયમના ઉપર જ

દોષ વરસાવે છે તેઓ કહે છે કે "અભક્ષ્યના ત્યાગના ઉપદેશે જ જૈન સમાજ નિર્માલ્ય બનતો જાય છે અને મહાઆરંભોથી બધાના પાપની ભડકે જ જૈન સમાજ ધધાવિહોણો થતો જાય છે" આ કથનની પાછળ વિચાર, વિવેક–કે સભ્યતા નથી સમાજને ઉન્નત બનાવવાની થોડી પણ આતરિક લાગણી અને થોડો પણ વિચાર વિવેક જો અત કરણમા હોય, તો ઉપર્યુક્ત ઉદ્ગારો કદીપણ નિકલી શકે નહિ

'જૈન સમાજ નિર્માલ્ય છે, તેનુ કારણ અભક્ષ્ય ભક્ષણનો ત્યાગ યા તો તેનો ઉપદેશ છે અથવા જૈન સમાજ પૈસે ટકે નિર્ધન થતો જાય છે, તેનુ કારણ મહાઆરભાદિકનો ત્યાગ યા તેનો ઉપદેશ છે' એમ કહેવુ એ ન્યાયની રીતિએ સર્વથા અઘટિત છે અભક્ષ્ય ભક્ષણનો ત્યાગ તો આપણે ઉપર જોઈ આવ્યા તેમ, નવા ઉત્પન્ન થતા રોગોને અટકાવનાર છે તથા સત્ત્વ ગુણને વધારનાર છે અને મહારભાદિકનો ત્યાગ પણ મનુષ્ય અને ઈતરપ્રાણિ જાતિનો વિનાશ અટકાવી ભૂતદયાની લાગણીને વિકસાવનાર છે એની સાથે જ જૈન સમાજના અધ પતનને જોડી દેવુ, એ તો ઉપકારક વસ્તુઓનો જ દ્રોહ છે શ્રી જૈન સમાજની નિર્માલ્યતા (Degradation) યા નિર્ધનતાના કારણ તરીકે તેના ઉત્તમ કોટિના આચારો કે ઉપદેશોને કલ્પવા એ સર્વથા અઘટિત છે એ કલ્પનાની પાછળ

ત્યાગ યાને ત્યાગના ઉપદેશક ધર્મ પ્રત્યે અરૂચિ
રહેવી છે

ધર્મની ખાતર થોડો પણ ત્યાગ માનવીને અકારો
થઇ પડે છે અભક્ષ્ય ભક્ષણ આદિ મહાદોષોનો
ધર્મની ખાતર ત્યાગ કરવાનો ઉપદેશ, એવા જ
કોઈ કારણે અમુક પ્રકારના ઘડતરવાળા આત્માઓને
ખટકે છે એ જ પદાર્થોનો યા તેમાના કોઈ પણ
એક પદાર્થનો ત્યાગ કોઇ વૈજ્ઞાનિક શોધક કે
અમેરીકન ડૉકટર ફરમાવે અને તેમ નહિ કરવાથી
અનેક પ્રકારની શારીરિક અને માનસિક હાનિઓ દર્શાવે,
તો બધા સાભળવા તત્પર થઇ જાય છે અને તે
મુજબ અમલ કરવો જોઇએ, એમ પણ કહેવા લાગી
જાય છે મધ્યસ્થબુદ્ધિવાળા શોધકો જેમ જેમ તેમને
સામગ્રી મળતી જશે, તેમ તેમ માસાદિકના ખોરાકથી
થતી આરોગ્યની હાનિને જેમ જોઈ શકયા છે, તેમ
બહુબીજ, અભક્ષ્ય અને અન તકાયાદિકના ભોજનથી
થતી શારીરિક અને માનસિક હાનિઓને પણ જોઇ
શકશે રાત્રિભોજનથી થતી હાનિઓ તો તદ્દન સ્પષ્ટ
છે અને તેઓ જ્યારે તેની સામે પોકાર ઉઠાવશે
ત્યારે જ્ઞાનિઓની આજ્ઞા ખાતર નહિ તો પણ તેમના
વચનોની ખાતર તેને જરૂર વધાવી લેવાશે પરંતુ તે
વખતે તે વધામણી કેવળ આરોગ્યાદિક ઐહિક હેતુઓ
માટે હશે તેથી અભક્ષ્ય ભક્ષણાદિનો ત્યાગ કરવા દ્વારા
એ જે વિશિષ્ટ પ્રકારનો આત્મિક લાભ મળવાનો હતો,

તે ભાગ્યમા રહેશે કે કેમ ? તથા મનુષ્યની દયાની લાગણીને નવપલ્લવિત રાખીને તેને ઉત્તરોત્તર ઉચ્ચ કોટિમા મૂકવાનુ જે જ્ઞાનીઓનુ ધ્યેય હતુ, તે પણ પાર પડશે કે કેમ ? એ વિચારણીય છે

આથી એક બીજી વાત એ સિદ્ધ થાય છે કે 'વૈજ્ઞાનિકોની 'શોધક–દૃષ્ટિ' લોકો ઉપર વધારે છાપ પાડે છે અને જ્ઞાનીઓની 'જ્ઞાન–દૃષ્ટિ' માત્ર શ્રદ્ધા ઉપર જ ભાર મૂકતી હોવાથી માણસને આકર્ષી શકતી નથી' એ વાત પણ સાચી નથી વૈજ્ઞાનિકોની 'શોધક–દૃષ્ટિ' કરતા પણ જ્ઞાનીઓની 'શુદ્ધ–દૃષ્ટિ' અધિક ઉપકારક છે છતા એના પ્રત્યે લોકનુ આકર્ષણ નથી, એમા હેતુ લોકની ધર્મરુચિનો અભાવ છે ધર્મની ખાતર થોડો પણ ત્યાગ લોકને અરુચિકર છે જ્યારે શરીરાદિ ઐહલૌકિક પદાર્થોની ખાતર ફના થઇ જવાની વાતથી પણ લોકને ગભરાટ નથી આ જાતિનો રુચિભેદ એ પણ વૈજ્ઞાનિકો પ્રત્યેનો આદર અને જ્ઞાનિઓ પ્રત્યેનો અનાદર રહેવામા કારણ છે

ઐહલૌકિક અને પારલૌકિક હિત

અને એ રુચિભેદ આજનો નથી પણ અનાદિકાળનો છે અર્થ અને કામની ખાતર માણસ સર્વ પ્રકારના ત્યાગને આચરે છે, દેશને છોડે છે, ગામને છોડે છે અને ઘરને પણ છોડે છે કુટુબને છોડે છે, પરિવારને છોડે છે અને ધર્મને પણ છોડે છે

ધર્મની ખાતર એ સર્વગાનો ભોગ આપનાર કોઇ વિરલ નિકળે છે ધર્મની પાછળ પારલૌકિક હિત (spiritual-welfare) સકળાયેલુ છે, જે પરોક્ષ છે અને અર્થ અને કામની પાછળ ઇહલૌકિક હિત (material-welfare) સકળાયેલુ છે, જે પ્રત્યક્ષ છે પ્રત્યક્ષની ખાતર પરોક્ષનો ભોગ આપવો સુકર છે, જ્યારે પરોક્ષની ખાતર પ્રત્યક્ષનો ભોગ આપવો, એ સ્વાભાવિક રીતિએ જ દુષ્કર છે મનુષ્યની સામાન્ય દૃષ્ટિ (common-sense) અથવા સામાન્ય મનુષ્યની દૃષ્ટિ (general-vision) પરલોકના હિત સુધી પહોચી શકતી નથી અને પહોચે તો પણ પરલોકના વિષયમા અનેક પ્રકારના વાદવિવાદ હોવાથી કોઇ એક વાદ ઉપર સ્થિર થઇ શકતી નથી પરતુ પરલોક સબધી શ્રી જૈન શાસને દર્શાવેલો માર્ગ એ એવો બધો સુનિશ્ચિત છે કે-તે જેને પ્રાપ્ત થાય છે, તેનો પરલોક સબધીનો સઘળો વિવાદ મટી જાય છે પરલોક એ તેને આ લોક કરતા પણ અધિક સત્ય સમજાય છે અને તે કેવો છે, વિગેરેનુ સુનિશ્ચિત જ્ઞાન, જ્ઞાનિઓના વચનના બળે, તેના અતરમા સ્પષ્ટ રૂપે અકિત થઇ જાય છે એ જ એક કારણ છે કે-શ્રી જિનકથિત માર્ગને પામેલા આત્માઓ બીજાઓની અપેક્ષાએ પરલોકની ખાતર અધિક ભોગો આપી શકે છે

જ્ઞાનિની દૃષ્ટિ અને વૈજ્ઞાનિક દૃષ્ટિ

કોઈપણ જાતિની ઈહલૌકિક વાસનાઓ વિના કેવળ પરલોકની ખાતર જ, ઉત્તમ કોટિના ત્યાગને આચરી રહેલ પ્રજાઓમા જૈન કોમનો નબર મોખરે આવે તેમ છે તેનુ કારણ તેને પ્રાપ્ત થયેલ પરલોક વિષયક નગીન (concrete) અને શ્રદ્ધેય (trustworthy) જ્ઞાન છે આજે વૈજ્ઞાનિકો તરફ ઢળેલી દૃષ્ટિ અને જ્ઞાનિઓ પ્રત્યે આવેલી ઉપેક્ષા, એ ધર્મ રુચિના અભાવમાથી જન્મેલી છે જ્ઞાન પ્રત્યેનો પ્રેમ (Love for knowledge) માણસને આજે પણ જેટલુ આકર્ષણ જ્ઞાનિઓના પ્રમાણમા અલ્પ પણ સુનિશ્ચિત વિદ્યમાન વચનો પ્રત્યે કરી શકે તેમ છે, તેનો એક અશ પણ વૈજ્ઞાનિકોના વિશાળ પણ અનિશ્ચિત અને સદિગ્ધ વચનો પ્રત્યે કરી શકે તેમ નથી વૈજ્ઞાનિકોના નાગ્ણો એ સદિગ્ધ (ambiguous) અને અનિશ્ચિત (uncertain) છે તેઓની દૃષ્ટિ બીજા મનુષ્યોની અપેક્ષાએ દૂર પણ પહોચેલી હોય છતા અનત જગતની દૃષ્ટિએ તો તેઓનુ જ્ઞાન એક બિદુ જેટલુ પણ નથી હોતુ, એ વાત તેઓના જ વચનોથી સુસિદ્ધ છે

વર્તમાન વૈજ્ઞાનિકોમા સર આઇઝેક ન્યુટન (Issac Newton)નુ નામ સૌને મોખરે છે ગુરુત્વાકર્ષણ(Law of gravitation)ના આદ્ય શો

ધક તરીકે તે પ્રખ્યાત છે વર્ડ્ઝવર્થ જેવા કવિઓએ તેની પ્રશસાના ગીતો ગાયા છે તેવા એક વિજ્ઞાન વેત્તાએ પણ પોતાના પ્રશંસકોને મૃત્યુશય્યા ઉપરથી જે વચનો સભળાવ્યા છે, તે દરેકે યાદ રાખી લેવા લાયક છે તે કહે છે કે—

' જગતની દૃષ્ટિમા હુ કેવો હોઇશ, તેનુ મને જ્ઞાન નથી પણ મને તે માગ વિષે એમજ લાગ્યુ છે કે—અનત મહાસાગરને કાંઠે એક બાળકની માફક હુ રમત જ રમી રહ્યો હતો બીજાઓને મળી શકે તેના કરતા વધુ ધારીના શોધ અને લીસા પત્થરો અથવા તો વધુ સુ દર છીપો વીણ વાનો મે પ્રયાસ કર્યો હશે પરંતુ સત્યના અનત મહાસાગરને તો હુ સ્પર્શી શક્યો પણ નથી

એમ કહેવાય છે કે–સર આઇઝેક ન્યુટન જ્યારે કુદરતના રહસ્યોની શોધમા રોકાતા, ત્યારે જે નવા નવા ભયકર સત્યો તેમની દૃષ્ટિ સમક્ષ ઉપસ્થિત થતા, વિશ્વની વિરાટ રચનાની ભયકર અનતતા જેમ જેમ તેમના મગજને વમળે ચઢાવતી, તેમ તેમ તેઓ એ વિરાટતાથી, એ અકચ્ય રહસ્યોથી ત્રાસી જતા અને પોતાના અદ્ભુત પ્રયાસોને છોડી દેતા બીજા શબ્દોમા– કુદરતના રહસ્યોની અમર્યાદિત શકયતાઓ અપનાવી લેવા જેટલુ તેમનુ મન બળવાન નહોતુ એ જ વાતને સાદા શબ્દોમા એમ કહી શકાય કે–તેમનુ જ્ઞાન કુદરતના રહસ્યો સમજવા માટે છેક જ અસમર્થ હતુ આ તો

થઇ મોટામા મોટા વૈજ્ઞાનિકની વાત બીજા વૈજ્ઞાનિકો જે કાંઇ શોધો કરી શકયા છે, તે મોટેભાગે સર આઇઝેક ન્યુટનનો ગુરૂત્વાકર્ષણનો સિદ્ધાન્ત શોધાયા પછીજ તે શોધો સામાન્ય મનુષ્યની અપેક્ષાએ ગમે તેટલી મોટી મનાતી હોય, તોપણ અનત જગતની દૃષ્ટિએ અને એ અનત જગત્‌ને જાણનાર અનત જ્ઞાનિઓના જ્ઞાનની દૃષ્ટિએ એક બિન્દુ માત્ર પણ નથી, એ વાતની કોનાથી ના પાડી શકાય એમ છે ?

વૈજ્ઞાનિકો અને તેમની શોધો આ રીતે જ્યારે સત્યના એક અશને પણ પૂર્ણતયા શોધી શકેલ નથી, ત્યારે તેના ઉપર જ મદાર બાધીને જીવનની સઘળી પ્રવૃત્તિઓને અપનાવવા તૈયાર થવુ, એ શુ સાહસિકતા નથી ? સાચી વાત એ છે કે–લોક ઐહ લૌકિક પદાર્થોને ઓળખે છે, તેનાથી થતા અને થનાર સુખોને પીછાને છે અને તે કોઇપણ ઉપાયે મળતા હોય તો તેના શોધકોને હૃદયના અભિનદન આપે છે આ જાતિની ઐહલૌકિક સુખસોગની લાલસા-એજ જ્ઞાનિઓના સત્ય, સુસગત અને ન્યાય યુક્ત વચનો પ્રત્યે પણ અનાદરતાનુ કારણ બને છે એ ભોગ લાલસા જેની નાશ પામે છે, તેને વૈજ્ઞાનિકોના વચનો અપૂર્ણતાથી ભરેલા લાગે છે એટલુ જ નહિ પણ તેની પાછળ (blindly) દોરાવામા સ્વપરનો એકાન્ત વિનાશ જ જૂવે છે એ જ રીતિએ એવા

પરિત્યાગ કોઈએ પણ કર્યો નથી જ્યા શાહુકારો વસે છે, ત્યા શાહુકારોના વેષમા જ ચોરો પણ વસે છે જ્યા સજ્જનો વસે છે, ત્યા સજ્જનોના વેશમા દુર્જનો પણ હોય છે જ્યા સદાચારી પુરુષો વસે છે, ત્યા સદાચારી પુરુષોના દેખાવમા જ દુરાચારી પુરુષો પણ હોય છે એટલા ખાતર ચોર, દુર્જન અને દુરાચારીની સાથે શાહુકાર, સજ્જન અને સદાચારીનો પણ શુ ત્યાગ કરી દેવો જોઇએ? શાહુકાર અને ચોરના, સજ્જન અને દુર્જનના તથા સદાચારી અને દુરાચારીના લક્ષણો છૂપા રહી શકતા નથી એ લક્ષણો દ્વારા તેઓને ઓળખી કાઢવા અને બૂરાઓને છોડી સારાઓને સ્વીકારવા, એ તો ન્યાય્ય છે પરતુ બૂરા છે માટે સારાનો પણ ત્યાગ કરવો, એ તો ન્યાયનુ દેવાળુ (bankruptcy) છે ધર્મના વિષયમા પણ સરાગી અને વીતરાગ, અપૂર્ણ અને સપૂર્ણ, અશુદ્ધ અને શુદ્ધ હોઇ શકે છે પણ લક્ષણો દ્વારા તેની તુરત જ પરીક્ષા થઈ શકે છે અને એ પરીક્ષામા ઉત્તીર્ણ થયેલા વીતરાગ, સપૂર્ણ અને શુદ્ધનો સ્વીકાર અને બીજાઓનો અસ્વીકાર પણ થઇ શકે છે જેઓને શુદ્ધનો જ ખપ છે, તેઓ માટે તેને મેળવવા માટેના માર્ગ આ દુનિયામા બધ થઈ ગએલ નથી પરતુ ખુલ્લા છે

૭

સાધુપણું અને શ્રાવકપણું

શ્રી જૈન શાસને દર્શાવેલો માર્ગ બે વિભાગમાં વહેંચાઇ જાય છે એક સાધુ માર્ગ અને બીજો ગૃહસ્થ માર્ગ એ બન્ને પ્રકારના માર્ગ એક બીજાથી સંકળાયેલા છે બંને માર્ગની પાછળ એક જ તત્ત્વજ્ઞાન છે એક જ આદર્શ છે બંનેયનું એક જ ધ્યેય છે પાલન કરવાની શક્તિના ભેદે બંનેનો ભેદ કરવામાં આવ્યો છે પરંતુ જાણવાની, માનવાની કે શ્રદ્ધા ધારણ કરવાની દૃષ્ટિએ બંને માર્ગમાં કશો જ તફાવત નથી સાધુ પણ મુક્તિ માટે સાધુપણું પાળે છે, શ્રાવક પણ મુક્તિ માટે જ શ્રાવકપણું પાળે છે ફેર એટલો છે કે સાધુપણું એ મુક્તિનું સાક્ષાત્ સાધન છે, જ્યારે શ્રાવકપણું એ મુક્તિનું પરંપરાએ સાધન છે એટલે મુક્તિના સાધનરૂપ સાધુપણાનું સાધન છે કારણનું

રહિત, ક્ષમા ગુણના નિધાન તથા વિશુદ્ધ ભાવને ધરનારા, પ્રતિલેખન અને પ્રતિક્રમણાદિ ક્રિયાઓને વિષે સદા અપ્રમત્ત મન, વચન, અને કાયાની અપ્રશસ્ત પ્રવૃત્તિઓને સતત રૂધનારા શક્તિ મુજબ શીતાતાપાદિ પરિષહો અને અનુકૂલ પ્રતિકૂલ ઉપસર્ગોને સહન કરનારા અનેક મહાપુરુષો આજે પણ વિચરી રહ્યા હોય છે એમના ગુણોની કદર ગુરુકર્મી આત્માઓ ન કરી શકે દોષનો લેશ જોવા માત્રથી જેઓ સ્વગુરુઓને ધિક્કારે છે, તેઓ શ્રી જૈન શાસનમા મહાપાપી મનાયા છે દુનિયાના ઈતર ગુરુઓથી પાલન થવા સર્વથા અશક્ય એવા પણ મહાવ્રતોને ધારણ કરનારા સ્વગુરુઓની જેઓ અયોગ્ય રીતિને નિન્દાઓ કરે છે, તેઓ નરકાદિક દુર્ગતિઓમા જવાલાયક ઘોર પાપ કર્મનુ ઉપાર્જન કરે છે અનેક દોષો વચ્ચે રહેલો એક ગુણ પણ જ્યા ઉપાદેય છે, ત્યા અનેક ગુણો વચ્ચે રહેલા એકાદ કાદાચિત્ક દોષને આગળ કરી નિંદવા મડી જવુ, એ સજ્જનોનુ નહિ પણ અતિશય દુર્જનોનુ કાર્ય છે જ્યાસુધી પ્રાણાતિપાત-વિરમણાદિ મૂલ ગુણો અને પિન્ડવિશુદ્ધિ આદિ ઉત્તર ગુણોનુ પાલન વિદ્યમાન રહેવાનુ છે, ત્યાસુધી તેનુ પાલન કરનારા ગુરુઓની ગુરુતાને લેશ માત્ર આચ આવતી નથી

સુગુરુ અને કુગુરુ

ગુરુઓના નામે કુગુરુઓ ન પૂજાઈ જાય એની

ખબરદારી પણ એટલી જ રાખવી જોઇએ એવી ખબરદારી પરમોપકારી અને જગત્ કલ્યાણ માટે જ જીવનારા શાસ્રકાર મહાપુરુષોએ પણ પૂરેપૂરી રાખી છે કુગુરુઓની જાત સુગુરુઓના નામે ન પૂજાઈ જાય, એ માટે પાસત્થાદિક કુગુરુઓના લક્ષણો બતાવીને એ મહાપુરુષોએ ફરમાવ્યુ છે કે–એવા કુગુરુઓ અવન્દનીય છે એમને વન્દન કરવાથી કીર્તિ પણ નથી અને નિર્જરા પણ નથી અવન્દનીયને વન્દન કરવાથી કેવળ કાયક્લેશ, કર્મબન્ધ અને શ્રી જિનાજ્ઞાનો ભગ, એ ત્રણ સિવાય બીજુ કોઈ વિશિષ્ટ ફળ નથી એવા પાસત્થા (વિના કારણ એક જ સ્થાને રહેનારા), ઓસન્ના (ચારિત્રની ક્રિયાઓમા શિથિલ બનેલા), કુશીલીયા (ચારિત્રથી વિરુદ્ધ વર્તાવ કરનારા), સસકતા (સ્રીઆદિનો અતિશય પરિચય રાખનારા) અને યથાચ્છદા (સમ્યક્ત્વ ભ્રષ્ટ બનીને મરજી મુજબ વર્તનારા) જો પોતાને ગુરુ તરીકે વદન કરાવે તો તેઓ પણ દુર્લભબોધિ બનીને ભવાતરમા ઘોર દુર્ગતિને પામે છે પાસત્થાદિક કુસાધુઓને ઓળખાવાના સ્પષ્ટ લક્ષણો શાસ્રોમા દર્શાવ્યા છે અહીં તો નામ માત્ર તેને જણાવાયા છે એવાઓને માનનારા રહેવાના છે, ત્યા સુધી એવાઓની વિદ્યમાનતા પણ રહેવાની છે કિન્તુ એવાઓને દોષે જેઓ ઉત્તમ ગુણોને ધરનારા સુગુરુઓને પણ તજી દે છે અગર નિન્દે છે, તે કેટલુ

અયુક્ત છે? તે જ અત્રે વિચારવાનો વિષય છે કુગુરુઓ લોઢાની નાવા સમાન છે, તો સુગુરુઓ કાષ્ઠની નાવા સમાન છે લોઢાની નાવા એ સ્વપરને ડૂબાવનારી છે તેથી તેનો આશ્રય લેવો એ અયુક્ત છે, પરન્તુ ડૂબતો માણસ સ્વપરને તારનારી કાષ્ઠની નાવાનો પણ તિરસ્કાર કરે, તો તેના જેવુ અઘટિત કરનારો બીજો કોણ હોઇ શકે? કુગુરૂઓના દોષે સુગુરુઓને નિંદવા એ પખાલીના દોષે પાડાને ડામ દેવા જેવી ચેષ્ટા છે અથવા ચોરના દોષે શાહુકારને દંડવા જેવો ન્યાય છે એના કરતા પણ વધુ અઘટિત કાર્ય તે તે છે કે-સુગુરુઓને નિંદવા માટે કુગુરુઓને પોષવા

જેઓ શ્રી જિન મતને સમજે છે તેઓ 'સમ્યક્ પ્રકારે શ્રી જિન મતને જે પ્રકાશે છે તે આચાર્ય શ્રી તીર્થંકર સમાન છે' અને 'જે આજ્ઞાનુ ઉલ્લંઘન કરે છે તે કાપુરુષ છે, પણ સત્પુરુષ નથી' એ વાતને બરાબર સમજી શકે છે આજ્ઞાનો આરાધક સત્પુરુષ છે અને તે શ્રી તીર્થંકર અને ગણધર સમાન પૂજનીય છે આજ્ઞાનો વિરાધક એ કાપુરુષ છે અને તેનુ દર્શન પણ વર્જ્ય છે તો પછી તેનો સંસર્ગ, તેની સાથે આલાપ-સંલાપ, તેની સ્તુતિ કે તેનો સહવાસ એ તો સુતરાં વર્જ્ય હોય, એમા આશ્ચર્ય નથી જેઓ આજ્ઞાના વિરાધકને પણ વંદના કરે છે અને તેની પ્રશંસા કરે છે, તથા ભ્રષ્ટાચારિઓની પણ

સેવા અને ઉપાસના કરે છે, તેઓ જાણીબૂઝીને વિરાધકોની વિરાધના અને ભ્રષ્ટાચારિઓના પ્રમાદોનુ અનુમોદન કરી, કુસાધુઓની સખ્યામા વૃદ્ધિ કરનારા થાય છે

સુગુરુની હીલના ત્યાજ્ય છે

એ જ રીતે જેઓ શ્રી જિનાજ્ઞાના પ્રતિપાલક છે, દેશ, કાળ, ધૃતિ, સહનન, વીર્ય અને બળ મુજબ સયમને આચરનારા છે, શકયનુ પાલન અને અશકયમા શ્રદ્ધા ધરાવનારા છે, તેઓની સાથે જેઓ ઇરાદાપૂર્વક દુશ્મનાવટ ધરાવનારા છે, કોઈપણ પ્રકારના ઐહિક સ્વાર્થોની પૂર્તિ તેઓ તરફથી થતી નથી એ જ કારણે તેઓને ધિક્કારનારા છે અગર તેઓના ઉત્તમ પ્રકારના આચારવિચારોથી પોતાની યા પોતે માનેલા ગુરુઓની હલકાઈ થાય છે, એ માટે જ તેઓનો સસર્ગ તજી દેનારા છે અને તેઓની સાથે વાર્તાલાપ કે સહવાસ કરવામા પોતાની માનહાનિ જુએ છે, તેઓ સર્વશ્રેષ્ઠ ગુરુતત્ત્વનો નાશ કરવા જેટલા પાપનુ ઉપાર્જન કરનારા નથી? કુગુરુઓ જેટલા ત્યાજ્ય છે તેટલા જ સુગુરુઓ ઉપાસ્ય છે એક પણ કુગુરુના કુગુરુત્વની અનુમોદના સમ્યક્ત્વનો નાશ કરનારી છે, તેમ એક પણ સુગુરુના સુગુરુત્વની અવહીલના પણ સમ્યક્ત્વનો નાશ કરનારી

છે એકની આરાધનાએ સર્વની આરાધના અને એકની વિરાધનાએ સર્વની વિરાધના, એ એક સિદ્ધાન્ત છે

શ્રાવકનુ લક્ષણ.

શ્રાવક શબ્દનો અર્થ કરતા પરમ જ્ઞાની પુરુષો ફરમાવે છે કે—સમ્યગ્ દર્શન આદિ સહિત અણુવ્રતો અને શિક્ષાવ્રતો આદિને ધારણ કરનાર જે આત્મા પ્રતિદિવસ સાધુજન પાસેથી સાધુ અને શ્રાવક સબધી સામાચારી (એટલે નિરન્તર આચરવાલાયક શિષ્ટ પુરુષોવડે આચરિત ક્રિયાકલાપ) ને સાભળે છે, તે આત્માને શ્રી તીર્થ કર-ગણધરાદિ મહાપુરુષો શ્રાવકો કહે છે 'શૃણોતીતિ શ્રાવક'।' સાભળે તે શ્રાવક પણ શુ સાભળે ? તેનુ સ્પષ્ટીકરણ ન કરવામા આવે તો શ્રવણેન્દ્રિયને પ્રાપ્ત કરનારા સર્વ આત્માઓ શ્રાવક બની જાય અને તેથી અતિ પ્રસગ પ્રાપ્ત થાય એ કારણે સાધુ મુખે સાધુ અને શ્રાવક સબધી સામાચારીનુ નિરતર શ્રવણ કરે તે શ્રાવક, એવુ સ્પષ્ટીકરણ કરવુ પડયુ સાધુ શ્રાવક સબધી ઉત્તમ સમાચારીનુ નિરતર શ્રવણ કરે તે શ્રાવક એટલુ જ લક્ષણ નહિ કરતા 'સમ્યગ્દર્શનાદિને પામેલો આત્મા સાધુ અને શ્રાવક સબધી સામાચારીને સાધુ મુખે સાભળે તે શ્રાવક' એ લક્ષણ કરવાથી મિથ્યાદષ્ટિ આત્મા સાધુ મુખે સાધુ અને શ્રાવક સબધી સામા

ચારી માસળે તો પણ શ્રાવક નહિ, એ નક્કી થાય છે આ લક્ષણ સ્વબુદ્ધિથી કલ્પેલુ નથી કિન્તુ શ્રી તીર્થંકર-ગણધરાદિ મહાપુરુષોએ કહેલુ છે, તેથી પરમ શ્રધ્ધેય (worthy of belief) છે

શ્રદ્ધાન અને અનુષ્ઠાનનુ મૂળ શ્રવણ.

નિત્ય ગુરુમુખે ધર્મ શ્રવણ કરવાથી નવીન નવીન સવેગ, અતઃકરણની આર્દ્રતા, સસાર પ્રત્યે ઉદાસીનતા અને મોક્ષ પ્રત્યે તીવ્ર અભિલાષ થાય છે સવેગાદિકથી સમ્યગ્જ્ઞાનને આવરણ કરનારા કર્મોનો અધિક ક્ષયોપશમ થાય છે જ્ઞાનને આવરણ કરનારા કર્મોનો અધિક અધિક ક્ષયોપશમ થવાથી તત્ત્વાતત્ત્વનો યથાર્થ બોધ થાય છે અને તત્ત્વાતત્ત્વનો યથાર્થ અને નિશ્ચિત બોધ થવાથી આત્મા અતત્ત્વનો ત્યાગી અને તત્ત્વનો સેવનારો થાય છે શ્રી જિનવચનનુ શ્રવણ કરવાના પરિણામે આત્માને આ રીતે અનેક લાભોની પરપરા પ્રાપ્ત થાય છે જ્યારે એની ઉપેક્ષા કરનારને એમાનો એક પણ લાભ થતો નથી એટલુ જ નહિ પણ જીવન પર્યન્ત અસાર એવા દેહ, ધન અને સ્વજનાદિની મમતામા અનેક પ્રકારના પાપોના પોટલા ભરી, દુર્ગતિમા ચાલ્યા જવાનુ થાય છે ધન, સ્વજન અને શરીરાદિની મમતામા પડીને જે આત્માઓ શ્રી જિનવચનના શ્રવણનો તિરસ્કાર કરે છે, તે આત્માઓ તુચ્છ એવા કાચના કટકાની

ખાતર ચિંતામણિ રત્નને ફેંકી દે છે, અથવા ધતુરો ઉગાડવાની ખાતર કલ્પવૃક્ષને ઉખેડી નાખે છે, અથવા ગર્દભને ખરીદવા માટે હસ્તીને વેચી નાખે છે ધન, એ મનુષ્યને મોહ ઉત્પન્ન કરે છે, પરન્તુ એ મોહ મોટાભાગે નિષ્કારણ તકલીફ અને નિરર્થક ચિન્તા ઓને ઊભી કરે છે સ્વજનોનો સ્નેહ, એ ધર્મ પ્રત્યે ઉપેક્ષાવૃત્તિ કરાવે છે, તો પણ પરિણામે એ સ્વજનો જ શોક અને આયાસનુ કારણ થઇ પડે છે અને શરીર તો અશાશ્વત અને પ્રતિક્ષણ વિનશ્વર છે, એ સૌના અનુભવની વાત છે પછી એવા ક્ષણિક, અશાશ્વત અને કલેશના જ એક કારણભૂત શરીર, ધન અને સ્વજનાદિકના ખાતર શ્રી જિનવચનના શ્રવણને કોણ દૂર કરે ? આટલા વિવેકને પામેલો આત્મા સાધુ મુખથી પ્રતિદિન ઉત્તમ સામાચારી સાંભળવા ઉત્સુક રહે છે અને એ શ્રવણ માટેના એક પણ પ્રસગને તે શકય છતા નિષ્ફળ જવા દેતો નથી

શ્રાવકના મુખ્ય આચારો

શ્રાવકનુ આ લક્ષણ જ એના આચાર ને સૂચવી આપે છે સામાચારીનુ શ્રવણ કરનારો શ્રાવક સાધુ અને શ્રાવક સબધી જેટલા આચારો છે, તેમા અતિશય કુશળ હોય છે અને એ કુશળતા એને પ્રતિદિન અધિક ને અધિક વ્રત-નિયમમા આગળ વધારનારી થાય છે અભક્ષ્ય ભક્ષણનો ત્યાગ અને

અતિ આરંભવાળા પાપ ધધાઓથી વિરામ, એ શ્રાવકના પ્રાથમિક આચારો છે ત્રિકાળ શ્રી જિનપૂજન, ઉભયકાળ આવશ્યક (પ્રતિક્રમણુ), નિત્ય સદ્ગુરુ વન્દન, સદ્ગુરુમુખે શ્રી જિનવચનનુ શ્રવણુ, સામાયિક, પૌષધ, દેશાવગાશિકાદિ (સાધુધર્મના અભ્યાસરૂપ) શિક્ષાવ્રતોનુ આચરણુ, દિશિપરિમાણુ, ભોગોપભોગપરિમાણ અને અનર્થદડવિરમણાદિ ગુણવ્રતોનુ પાલન, મોટી હિસા, મોટુ જૂઠ, મોટી અનીતિ, પરદારાગમન, અતિશય લોભ આદિથી પાછા હઠવુ અને અન્ત સમયે આરાધના (અનશન તથા પચ પરમેષ્ઠિસ્મરણ)પૂર્વક મરવુ, એ શ્રાવક જીવનના મુખ્ય આચારો છે સાત ક્ષેત્રમા ધનનુ વપન, તીર્થયાત્રાદિએ ગમન, અનુકપાદાન, સુપાત્રદાન, નિર્મળ શીલ, પર્વતિથિઓની (વિશેષ ધર્મક્રિયાઓવડે) આરાધના, ઉપવાસાદિકનો તપ, એ વિગેરે શ્રાવક જીવનના વિશેષ અલકારો છે એ અલકારોથી વિભૂષિત શ્રાવકો મનુષ્ય જાતિને દીપાવનારા બને છે અનેક પુણ્યપુરુષો એ આચારોનુ આજે પણુ પાલન કરી રહ્યા છે જેઓ પોતાના એ આચારો ભૂલી ગયા છે અથવા 'તેમા કાઈ નથી' એમ માનતા અને બોલતા થઈ ગયા છે, તે આત્માઓ પણુ એ આચારોના મહિમાને સારી રીતે સમજે અને પરિણામે એમ જણાય કે એના સમાન કોઈ ઉત્તમ આચારો

આ જગતમા નથી, તો શ્રદ્ધાપૂર્વક તેઓ પણ એનો આદર કરે, એમ ઇચ્છીએ છીએ

જગત્ શાન્તિ અને લોકકલ્યાણના અર્થી આત્મા ઓને અંતે પણ શ્રાવક જીવનના આચારોને એક યા બીજા રૂપમા અપનાવ્યા સિવાય શાન્તિ કે સાચુ કલ્યાણ સંભવિત નથી લોકકલ્યાણ કે જગતશાન્તિના નામે આજે જે પ્રયાસો થઇ રહ્યા છે તેની સાથે શ્રાવક જીવનના આચારોને ઘડીભર સરખાવવામા આવે તો આ વાત ઉપર દરેકને શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થઇ શકે તેમ છે

ઉત્તમ વિચારોનુ પાન ગળથુથીમા

અને એ શ્રાવક જીવન જો અપનાવી લેવા જેવુ લાગે તો એ જીવન જીવવા પ્રોત્સાહન આપનાર જે વિચારો છે, તેને પણ અપનાવવા જ જોઇએ આજે દુષ્કર ગણાતુ એવુ પણ સાધુજીવન કે શ્રાવકજીવન થોડુ ઘણુ પણ આ જગતમા જીવાઇ રહ્યુ છે, તો તમા એની પાછળ રહેલા ઉત્તમોત્તમ વિચારોનુ પ્રાબલ્ય જ પરમ નિમિત્ત છે એ વિચારો એટલા નિશ્ચિત છે કે એના વિચારકોને-તે, ઇતર આત્માઓને દુષ્કર લાગતા અનુષ્ઠાનોને પણ, સુકર બનાવવાનુ બળ સમર્પે છે જડવાદના હજારો વિદ્વાનો આજ સુધી લાખો પુસ્તકો લખીને જે વિચારો નિશ્ચિત કરી શકયા નથી, તેવા ઉત્તમ અને કલ્યાણસાધક વિચારો-

નુ પાન શ્રાવક કુળમા ઉત્પન્ન થયેલા આત્માઓને ગળથુથીમા જ કરવાનુ સદ્દભાગ્ય પ્રાપ્ત થાય છે

શ્રાવકજીવન કે સાધુજીવનની જે કાંઈ ઉત્તમતા છે, તે તેના વિચારોને આભારી છે આ વાત જ્યારે કહેવામા આવે છે ત્યારે એ સમજી રાખવુ જોઇએ કે–એનુ કારણ એ છે કે–એ વિચારોના દર્શક અનત જ્ઞાની છે, જેના જ્ઞાનમા કોઇ પદાર્થ છુપો નથી એવા જ્ઞાનીઓ દ્વારા એ વિચારો પ્રકાશિત છે એ જ્ઞાનનો વારસો જેઓને મળેલો છે તેઓની તોલે પહોચવા માટે બુદ્ધિના હજારો અનુમાનો દોડાવનારા પડિતો વડે પણ શકય નથી છદ્મસ્થ બુદ્ધિ જે જાણી શકે છે, તેના કરતા તેના વડે નહિ જાણી શકાતી વસ્તુઓ અપરિમિત જ રહેવાની છે, તેથી એ બધાનો નિર્ણય આપવા માટે છદ્મસ્થ બુદ્ધિ નિષ્ફળ જ નિવડવાની છે અને તેથી જ જડવાદમા જે વસ્તુઓ નીતિના સર્વશ્રેષ્ઠ સિદ્ધાન્તો તરીકે શોધાયેલી કહેવાય છે, તે વસ્તુઓને શ્રી સર્વજ્ઞ શાસનમા નાના બાળકો બાલ્યાવસ્થાથી જ જાણતા, સમજતા અને આચરતા હોય છે આત્મા અને પરલોકાદિ પદાર્થો સબધી અનેક પ્રકારના અનુમાનો આજ સુધી બાધ્યા છતા હજુ સુધી જેનો નિશ્ચય જડવાદી પડિતોથી કે ઇતર અધ્યાત્મ વાદિઓવડે પણ નથી થઇ શકયો, તે પદાર્થો કેવા છે તેનો નિશ્ચિત બોધ શ્રાવક કુળમા ઉત્પન્ન થયેલા બાલક

આત્મિઓને બાહ્યાવસ્થાથી જ પ્રાપ્ત થવાની તક મળે છે પરલોક અને વિશ્વ કેવુ છે અને તેની વ્યવસ્થા શી રીતે થઇ રહી છે, એનુ જ્ઞાન આટઆટલા પ્રયત્નોના પરિણામે જે વૈજ્ઞાનિકોને હજુ સુધી થઇ શક્યુ નથી, તે પરલોક અને વિશ્વનુ સમસ્ત સ્વરૂપ અને તેની સઘળી વ્યવસ્થા કેવી છે તથા કેવી રીતે થઇ રહી છે, એનો નિશ્ચિત બોધ શ્રી જિનવચનનો શ્રદ્ધાળુ થોડી જ મહેનત કરી શકે છે એરીસ્ટોટલ, સોક્રેટીસ, કે પ્લેટો જેવા તત્ત્વજ્ઞાનીઓ જે તત્ત્વોને છેવટના તત્ત્વે (final truth) શોધી શકવા નિષ્ફળ નિવડ્યા છે અને ત્યારપછીના પદાર્થવેત્તાઓ કે જેઓ અનતની ગહનતાનો સ્પર્શ પણ કરી શકવા માટે પોતાનુ અસામર્થ્ય જાહેર કરી ગયા છે, તે તત્ત્વોનુ નિશ્ચિત જ્ઞાન શ્રી જિનવચનથી તેનો શ્રદ્ધાળુ આત્મા સહજમા પ્રાપ્ત કરી શકે છે અને એ જ્ઞાન એને એના આત્માની પ્રગતિમા અપૂર્વ સહાયક નિવડે છે આત્મપ્રગતિમા સમ્યગ્જ્ઞાનવડે પરિપક્વ થયેલો નિશ્ચિત બોધ જ સહાયક બને છે સમ્યગ્જ્ઞાનવડે પરિપક્વ થયેલા નિશ્ચિત બોધનુ જ બીજુ નામ સમ્યક્શ્રદ્ધા છે એ શ્રદ્ધા યથાર્થ વર્તન કરાવનારી નિવડે છે અથવા યથાર્થ વર્તન કરવા માટે જે સામર્થ્ય જોઇએ તે આત્માને સમર્પે છે ચારિત્રમા બળ પ્રેરનાર શ્રદ્ધા છે અને શ્રદ્ધાને બળ

આપનાર સમ્યગ્જ્ઞાન છે એ સમ્યગ્જ્ઞાન શ્રી જિન વચન પરત્વે વિશ્વાસપૂર્વકના અધ્યયનથી પેદા થાય છે

ભૌતિક ગુલામી

અદૃશ્ય અનંત જગતનુ યથાર્થ જ્ઞાન મેળવવા માટે સર્વજ્ઞ વચન સિવાય બીજો કોઈ આધાર નથી સર્વજ્ઞ વચનનુ સંક્ષિપ્ત, વિસ્તૃત કે સંક્ષિપ્ત પણ નહિ અને વિસ્તૃત પણ નહિ એવુ કોઈ પણ પ્રકારનુ અધ્યયન, આત્માને પરલોકાદિ અતીન્દ્રિય પદાર્થોનો સૂક્ષ્મ બોધ કરાવે છે કે જે બોધ કરાવવા માટે એ સિવાયના લાખો સાધનો પણ સમર્થ થઈ શકે નહિ, એ જ સર્વજ્ઞ વચનની વિશિષ્ટતા છે તેનો ટૂંકો દાખલો એ છે કે–આત્મા અને તેના ગુણો કેવા છે તેનુ વિશ્વાસ કરવા લાયક ચોક્કસ સ્વરૂપ ઇતર દર્શનના અનુયાયીઓ કે સમર્થ પંડિતોને અનેક શાસ્ત્રોનુ અધ્યયન કર્યા પછી પણ પ્રાપ્ત થતુ નથી, તે શ્રી જિનમતના શ્રદ્ધાળુ અનુયાયીને શરૂથી જ પ્રાપ્ત થાય છે

" एगो मे सासओ अप्पा, नाणदंसणसंजुओ ।
सेसा मे बाहिराभावा, सव्वे संजोगलक्खणा ॥१॥"

જ્ઞાન અને દર્શન ગુણને ધારણ કરનારો મારો આત્મા શાશ્વત છે અને એકલો છે તે સિવાયના સંયોગ–સંબંધથી પ્રાપ્ત થયેલા બાહ્ય પદાર્થો અશાશ્વત ને જૂદા છે–આ જાતિના નિશ્ચિતજ્ઞાન ઉપર જ

શ્રી જિનમતના શ્રદ્ધાળુ સાચા સમ્યગ્દષ્ટિ આત્મા
ઓની સઘળી પ્રવૃત્તિ હોય છે એ જ્ઞાન આત્માની
પ્રગતિમા પરમ સહાયક થાય છે તથા એ જાતિનું
નિશ્ચિત જ્ઞાન ન થાય ત્યા સુધી આત્માના કોટિ ગમે
પ્રયાસો પણ નિરર્થક જાય છે એવા તો કેટલાય
પ્રકારના નિશ્ચિત બોધો જૈન કુળમા ઉત્પન્ન થનારે
પુણ્યવાન આત્માઓને બચપણથી જ પ્રાપ્ત થાય છે
અને એ જ્ઞાનના બળે જ જીવદયાદિક સુદર પ્રકારના
આચારો એ કુળમા આજે પણ પળાઇ રહ્યા છે આજે
કેટલાક લોકોને એ ટેવ પડી છે કે પોતાને મળેલા
સારામા સારા વારસાને પણ જ્યા સુધી પાશ્ચાત્ય
પડિતો કે આધુનિક વૈજ્ઞાનિકો ન વખાણે ત્યાસુધી
તને સારો માનવો નહિ કે તેના ઉપર શ્રદ્ધા ધારણ
કરવી નહિ બદલામા પાશ્ચાત્ય પડિતે કે વિજ્ઞાન
વેત્તાએ વખાણેલી વાત અપૂર્ણમા અપૂર્ણ કોટિની
હોય તો પણ તેને સપૂર્ણની જેવી સ્વીકારી લેવી
પાશ્ચાત્ય પડિતોની દૃષ્ટિએ વસ્તુઓની ઉત્તમતા કે
અધમતાને આકવાની (moral valuation of things)
આ બૌદ્ધિક ગુલામી મટવી જોઇએ જો ન મટે તો
કમતીમા કમતી આત્મિક ઉદ્ધારની વાત તો અશક્ય જ
છે, કારણ કે–પાશ્ચાત્ય પડિતો આધિભૌતિક બાબ
તોમા ગમે તેટલા આગળ વધ્યા હોય તો પણ
આધ્યાત્મિક બાબતોમા તો અર્હીના એકડીયાઓ કરતા
પણ ઉતરતી કોટિમા છે

૩

શ્રદ્ધા

કેટલાકોમા આજે એક બીજી એવી જાતિની માન્યતા ફેલાઇ છે કે ' અક્ષર જ્ઞાનને નહિ ધારણ કરનાર આત્માઓ ગમે તેટલી ધર્મક્રિયાઓ કરે, તોપણ તે તેમનું અજ્ઞાન કષ્ટ છે ' પરંતુ આ માન્યતા પણ ભૂલભરેલી છે ગમે તેટલું અક્ષરજ્ઞાન (literal knowledge) ધારણ કરવામા આવે, યાવત્ ચૌદ પૂર્વ પર્યંતનુ શ્રુતજ્ઞાન સ્વાધીન કરી લેવામા આવે તો પણ તે જ્ઞાનનો સરવાળો કેવળ જ્ઞાનનો માત્ર અનંતમો ભાગ છે તે સઘળુ જ્ઞાન સંપૂર્ણ જ્ઞાનના અનંતમા હિસ્સે છે તેથી તે મતે તો ચતુર્દશ પૂર્વધરોની ક્રિયાને પણ કષ્ટ ક્રિયા જ માનવી પડે જ્ઞાન 'ભલે સંપૂર્ણ જ્ઞાન ન હોય, પણ થોડુ જ્ઞાન તો હોવુ જોઇએ ને ?' તો એ વાત બરાબર છે

ધર્માચરણ કરનાર અજ્ઞાનમા અજ્ઞાન પણ અવશ્ય થોડુ જ્ઞાન ધરાવે છે જો એમ પણ ન હોય, તો પરલોકના નામે કષ્ટ કેવી રીતે આચરી શકે ? એ કષ્ટ એ અજ્ઞાન કષ્ટ છે, એમ કહીને એની ઉપેક્ષા થઈ શકે નહિ

અજ્ઞાનનો અર્થ વિશિષ્ટ શ્રુતજ્ઞાનનો અભાવ, તો તે બરાબર છે પણ અજ્ઞાનનો અર્થ સર્વથા જ્ઞાન રહિતતા કરવામા આવે, તો તે સત્ય નથી અક્ષરજ્ઞાનને નહિ પામેલા આત્માઓ પણ મતિ-શ્રુતજ્ઞાનને ધારણ કરનારા હોય છે અને તેમા પણ અનતજ્ઞાનિઓના કથન પ્રત્યે શ્રદ્ધાળુ આત્માનુ અલ્પ પણ મતિ-શ્રુત જ્ઞાન આત્મિક માર્ગમા ઘણુ જ કાર્યસાધક થાય છે તેવા અ પમા અ પ મતિ-શ્રુતજ્ઞાનની પણ જ્ઞાનિઓએ જો ત શ્રદ્ધા સહિતનુ હોય તો પ્રશસા કરી છે અનત જ્ઞાનિઓ અને તેમના કથનો પ્રત્યેની અતરગ શ્રદ્ધા એ અલ્પજ્ઞાની આત્માઓનો મોટામા મોટો ખજાનો છે મહોપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજી મહારાજ શ્રી વીતરાગની સ્તવના કરતા એક સ્થળે ફરમાવે છે કે-

ઈતને દિન તૂ નાહી પીછાન્યો,
મેરો જન્મ ગમાયો અજાનમે,
અબ તો અધિકારી હુઈ બેઠે,
પ્રભુ ગુન અખય ખજાનમે,
ઍમ મગન ભયે પ્રભુ ધ્યાનમે ૧

ઉ૦ શ્રી યશોવિજયજી મહારાજ આ પદ્યમા

નિ શકપણે કહે છે કે ' પ્રભુના સમગ્ર ગુણોનો ખજાનો એ હવે મારો જ છે તેના ઉપર મને મારી શ્રદ્ધાના બળે અધિકાર પ્રાપ્ત થઇ ચૂકયો છે ' બાળક માતા ઉપરની શ્રદ્ધાથી જ માતાના જ્ઞાનનો લાભ ઉઠાવી શકે છે પુત્ર પિતા ઉપરની શ્રદ્ધાથી જ પિતાના અનુભવનો સઘળો ફાયદો પોતા માટે પ્રાપ્ત કરી શકે છે એ ફાયદો ઉઠાવવા માટે એને પિતા જેટલા જ્ઞાની બનવાની આવશ્યકતા રહેતી નથી કિ તુ પિતા ઉપર પિતા તરીકેની શ્રદ્ધા જ કેળવવાની રહે છે એ શ્રદ્ધાથી જ પિતાના અનુભવનો લાભ પુત્ર પોતાના માટે મેળવી શકે છે શ્રદ્ધાના બળે પિતાની આજ્ઞા મુજબ વર્તવાથી અનેક પ્રકારની હાનિઓથી તે બચી શકે છે અને અનેક પ્રકારના લાભોને તે પામી શકે છે એ જ ન્યાયે અન ત જ્ઞાનિઓ પ્રત્યે માતા અને પિતા કરતા પણ અધિક શ્રદ્ધાળુ બનેલા આત્માઓ અન ત જ્ઞાનિઓના સઘળા જ્ઞાનનો ઉપભોગ કરી શકે છે એ જ્ઞાન ઉપરની શ્રદ્ધાના બળે એમની આજ્ઞા મુજબ વર્તવાથી, સ સારમા અવશ્યભાવી આપત્તિઓથી શ્રદ્ધાળુ જીવ ઉગરી જાય છે અને નિત્ય નવી નવી સ પત્તિ અને સદ્ગતિને પામે છે એ પ્રતાપ શ્રદ્ધાનો છે, કિન્તુ એકલા જ્ઞાનનો નથી અન ત જ્ઞાનિઓ ઉપરની શ્રદ્ધા એ જ અલ્પજ્ઞ આત્માઓ માટે જ્ઞાન ગુણ કે બીજા કોઈપણ ગુણની પ્રાપ્તિનો સાચો ઉપાય છે એ શ્રદ્ધા અલ્પજ્ઞાની અને અલ્પ

ગુણી આત્માને પણ સંપૂર્ણ જ્ઞાન અને સમસ્ત ગુણનો અધિકારી બનાવનાર થાય છે

શ્રદ્ધાની આ કિંમતને સમજી શકનારાઓ કદી જ એમ નહિ કહી શકે કે 'અક્ષરજ્ઞાન વિનાના શ્રદ્ધાળુ આત્માઓની ધર્મક્રિયાઓ નિરર્થક છે અથવા કોઈપણ ગુણને પમાડનારી નથી ' શ્રદ્ધાળુ આત્માઓની શ્રદ્ધા એ ગુણપ્રાપ્તિમા પરમ સહાયક છે એથી જ્ઞાનની જરૂર નથી એમ નહિ પણ સાચી શ્રદ્ધા પછી જ્ઞાન અવશ્ય થાય છે માત્ર એ શ્રદ્ધા થવા માટેનુ જે જ્ઞાન જોઇએ, તે જ તે પૂર્વે આવશ્યક છે અને શ્રદ્ધા થાય તેટલુ જ્ઞાન પણ બધા ધર્મક્રિયા આચરનારમા હોતુ નથી, એમ કહેવુ શું સત્ય છે ?

સતી સ્ત્રીઓનુ જ્ઞાન

શ્રદ્ધા વિનાનુ જ્ઞાન એ મિથ્યા છે અને જ્ઞાન વિનાનુ ચારિત્ર એ કાયકષ્ટ છે, એનો અર્થ અક્ષરજ્ઞાન કે બારાખડી જ્ઞાન નથી, કિન્તુ પરલોકની હિતચિન્તાનુ જ્ઞાન છે એ હિતચિન્તા જેના હૈયે વસે છે, તેને અક્ષરજ્ઞાન વિના પણ સમ્યગ્જ્ઞાન પ્રાપ્ત થવુ શકય છે અને એ વાત આપણે સતી સ્ત્રીઓના દૃષ્ટાંતથી જોઈ શકીએ છીએ આજે કોઈ સતી કે પતિવ્રતા છે જ નહિ, એમ કોઇથી પણ કહી શકાય તેમ નથી પ્રત્યુત હજારો અને લાખો સ્ત્રીઓ, કે

જેઓ અક્ષરજ્ઞાનને બીલકુલ ધરાવતી નથી, તેઓ પણ સુંદર પ્રકારનું શીલ અને એકપતિવ્રત પાળી રહેલી હોય છે એમના એ વ્રતથી ડગાવવા માટે દેવો પણ શક્તિમાન નથી, એમ ઔપચારિક રીતિએ આપણે કહી શકીએ કારણ કે આજે દેવો આવતા નથી પરંતુ મનુષ્યોના સેંકડો પ્રયત્નોથી પણ શીલથી ચ્યુત નહિ થનારી સ્ત્રીઓ આજે પણ વિદ્યમાન છે એમને કયું અક્ષરજ્ઞાન છે? અક્ષરજ્ઞાન નથી માટે તેમનું પાળેલું શીલ ફોગટ છે અગર ખોટું છે? પતિવ્રતા સ્ત્રીઓના એ શીલને ફોગટ કે ખોટું કોઈથી પણ કહી શકાય તેમ નથી, કારણ કે તેમને એટલું જ્ઞાન અવશ્ય રહેલું છે કે 'આ શીલને હું ન પાળું તો ભવોભવ વૈધવ્ય મળે એક ભવના પણ શીલ ખંડનથી અનેક ભવો બગડે પૂર્વજન્મોમાં કરેલા શીલ ભંગના દોષથી જ આ ભવમાં વૈધવ્ય આવે છે અને આ ભવમાં પણ આ પાપી શરીરથી ક્ષણિક સુખની લાલચે શીલનો ભંગ કરું, તો જન્માંતરમાં મારૂં થાય શું?'

આ શું ઓછું જ્ઞાન છે? આ શું ઓછો વિવેક છે?

શિક્ષણ અને સદ્‌ગુણો

આ રીતે નિરક્ષર ગણાતા માણસોમાં પણ પાપનો ડર, ભવથી ભીરુપણું, આત્મહિતની ચિન્તા,

ઈશ્વરનિષ્ઠાના બળે, બુદ્ધના આદર્શ, પરમ તત્ત્વમાં
પ્રેમ એ ત્રિવિધ ગુણિયાં ખીલી ઊઠ્યા છે. એ અહિંસા
ન હોય, તો જ દયા, દાન, શીલ, તપ, અહિં
સાદિ ઉચ્ચ અભ્યુદય-નિઃશ્રેયસ્કર ગુણો ખીલી ઊઠ્યા છે ?
સા જેને રૂપ છે ? એ અહિંસાને જ અવલંબીને
નિષ્ઠા છે, અનુભવ કે અનુષ્ઠાન ઉદ્ભવ નહિ
આત્મજ્ઞાનપ્રદીપ સમાજ સમજ (Understand ...
કે જ અનુભવ પણ એ ઈશ્વરનિષ્ઠ, એ પણ નહિ
ટેવ્યા, આ એ કે જેણે વિના ધ્યાન નહીં થતા હોય,
ઉદ્યોનો મન કે ઇન્દ્રિયોનો દ્રઢ નહિ અનુભવ હોય,
ન સમજ કે ન અનુભવ અનુષ્ઠાન કે જેથી આત્મનો,
ત્યારથી એમ તરફી પ્રકાશ પામતા હોય, તેમાંથી તે
વાસ્તવિક સમજ કે વાસ્તવિક અનુભવ ઉદ્ભવતા તે
લાયક નથી ઉદય પર અનુસંધાન કે તેવા પ્રકારની
કોઈ પણ વિશેષતા વિના, આત્માને પ્રાપ્ત થયેલ ભાવ
શ્રીકૃષ્ણ આદિ સદ્ગુણો જ્યાં થાય ત્યાં અનુભવનું ફળ
એટલું જ છે કારણ કે એ જ અનુભવનું સાચું ફળ છે

એ સદ્ગુણો જ પ્રાપ્તિને અર્થે જ અનુભવનું કહ્યું
છતાં અનુભવથી એ સદ્ગુણો પ્રાપ્ત થવાને બદલે એ
સદ્ગુણોનો નાશ થતો હોય, તો તેથી ફાયદો શો ?
અગર જે અનુભવથી સદ્ગુણોનો નાશ થતો હોય અને
જેના વિના જ પાપભીરુતાદિ સદ્ગુણો ટકી રહેતા
હોય, તો તેવા અનુભવથી દૂર રહેતા લાયક છે, એમ

કહેવામા પણ ખોટુ શુ છે ? આનો અર્થ એવો નથી કે પાપભીરુતાદિ સદ્દગુણોમા સહાયક શિક્ષણ બીનજરૂરી છે એ શિક્ષણ તો અતિશય જરૂરી છે પણ એથી વિપરીત પરિણામ ઉપજાવનાર શિક્ષણ પ્રશંસનીય નથી સદ્દગુણોની વૃદ્ધિમા શિક્ષણ એ સહાયક છે, એનો અર્થ એમ તો નથી કે શિક્ષણ માત્ર સહાયક છે ત્યા પણ સુશિક્ષણ અને કુશિક્ષણનો વિવેક રહેલો જ છે કુશિક્ષણનો ત્યાગ અને સુશિક્ષણનો સ્વીકાર, એ જ કર્ત્તવ્ય બને છે

પાપભીરુતાદિ ગુણો અને આત્મહિત આદિની ચિન્તામાથી ઉત્પન્ન થયેલી સતક્રિયાઓ અક્ષરજ્ઞાન નહિ તો પણ અન્ય પ્રકારના સમ્યગ્ જ્ઞાનમાથી જન્મેલી છે, તેથી ઉપાદેય છે અને પાપભીરુતાદિ સદ્દગુણો પ્રત્યેનો દ્વેષ યા ઉપેક્ષા એ અક્ષરજ્ઞાનમાથી જન્મેલી હોય તો પણ ત્યાજ્ય ઠરે છે તેમા પણ જ્યારે એ જાતિનુ અક્ષરજ્ઞાન સ્વાભાવિક સદ્દગુણોમાથી પેદા થયેલ ઉત્તમ આચરણોને હલકા પાડવાના કામમા વપરાય ત્યારે તો તે અતિશય વર્જ્ય ઠરે છે

સંસારની અસારતારૂપ ઉત્તમ વિચાર.

જૈન જગતમા ફેલાયેલા આત્મોન્નતિસાધક ઉત્તમોત્તમ વિચારોમા સૌથી પ્રથમ અને મુખ્ય વિચાર એ છે કે 'આ ચતુર્ગતિરૂપ સંસાર એ અસાર છે' આ વિચારના મૂળીયા એટલા ઊંડા પ્રસરેલા છે કે જૈન જગ

તેના પ્રત્યેક ઉપદેશ, નિર્દેશ કે ક્રિયાકર્મમા તેને મુખ્ય સ્થાન મળેલુ હોય છે અને જૈન જગતનું સર્વસ્વ તેનાથી જ વણાઇ ગયેલુ હોય, એમ લ યા સિવાય રહેતુ નથી શ્રી જિનપૂજા કરતા, શ્રી જિન ।। પ્રાર્થના કરતા, શ્રી જિનનું વચન સાભળતા પણ ત જ એક સસારની નિ સારતા નીતર ૬ ગુરુના ઉપદેશ, આદેશ કે આચારમા પણ ત જ અર સસારની નિર્ગુણતા પ્રગટે છે શ્રાવકને યોગ્ય સ્વાધ્યાયાદિમા પણ તેની જ એક છાયા પડેલી હોય છે જ્યા સુધી એ તત્ત્વજ્ઞાન પ્રત્યેની અખૂટ શ્રદ્ધા જૈન જનતામા રહેલી છે, ત્યાસુધી તેને તેના માગમાથી ચલિત કરવી સર્વથા અશકય છે જેમ સૂર્યની સામે ધૂળ ઉડાડનાર કે કાદવની અદર પત્થર ફેકનાર પોતાની જાતને જ મલિન તથા હાસીપાત્ર બનાવે છે, તેમ 'સ સારની નિ સારતા' પ્રત્યે પણ રોષ યા વિરોધ દર્શાવનારની ગતિ પણ તેવી જ થાય છે લાખ યોજનનો મેરુ જો આડી આગળી રાખવા માત્રથી ઢ કાઇ શકતો હોય, અગર વર્તમાન વિજ્ઞાનના મતે પૃથ્વી કરતા તેર લાખગુણો મોટો સૂર્ય આડો હાથ ધરવા માત્રથી છૂપાઈ શકતો હોય, તો પણ ચતુર્ગતિરૂપ સમારની નિર્ગુણતા કે નિ સારતા કલ્પનાશાસ્ત્રીઓની ક્રોડો દલીલોથી પણ ઢકાઇ શકે તેમ નથી પ્રત્યેક ગતિમા જન્મ, જરા, મરણ, ઇષ્ટવિયોગ, અનિષ્ટ સયોગ, ક્ષુધા, પિપાસા, રાગ, શોક, આદિ સેકડો ઉપદ્રવો મોઢુ ફાડીને જગતનુ ભ્રસન કરી જવા માટે બેઠેલા જ

હોય છે તેના ગ્રાસથી કોઇ પણ બચી શકતુ નથી રાજાધી રંક સુધી અને દેવેન્દ્રથી કીટ સુધી સર્વ કોઇને તે સર્વના શરણે દીન બનીને ઝુકવુ જ પડે છે

માનસશાસ્ત્રના અભ્યાસીઓ આજે માનસિક પ્રયોગો દ્વારા મનુષ્ય જાતની સુખ, શાંતિ અને ઉન્નતિ સાધવાના પ્રયાસો કરી રહેલ છે, તેવા અવસરે તેવા કોઇ પણ જાતિના આડબર વિના, શ્રી જૈન શાસન મનુષ્ય જાતિની ઉન્નતિ થાય તેવા કેટલાયે ઉત્તમ વિચારોને અને આચારોને આ જગતમા રેલા વવાનુ કાર્ય અસખ્યાત વર્ષોથી અવિરતપણે કરી રહેલ છે, તે જાણીને કોઇ પણ સુહૃદય આત્માનુ હૃદય પુલકિત બન્યા સિવાય રહેશે નહિ

ઉત્તમ વિચારોને દર્શાવતા વાકયો.

જૈન શાસન કહે છે અને જૈન જગત્ શ્રદ્ધા પૂર્વક સ્વીકારે છે કે—

(૧) આ જીવ અશુચિ અને બિભત્સ એવા ગર્ભાવાસમા શુભાશુભ કર્મના પ્રભાવે અનતી વાર રહેલો છે

(૨) જીવની ઉત્પત્તિના સ્થાન ચોરાશી લાખ છે તે ચોરાશી લાખ યોનિમાથી એક એક યોનિમા એક એક જીવ અનતીવાર ઉત્પન્ન થયો છે

(૩) બહુ યોનિયોમા નિવાસ કરતા માતા પિતા

અને સ્વજનોવડે આ લોક પુગાયેલો છે જીવને તે ત્રાણુ કે શરણરૂપ થઇ શકતા નથી

(૪) માતા સ્ત્રી બને છે, અને સ્ત્રી માતા થાય છે એજ રીતે પિતા પુત્ર થાય છે અને પુત્ર પિતા થાય છે કર્મવશ આત્માઓને ઉત્પન્ન થવા માટે આ સસારમા કોઈ પણ પ્રકારનો નિયમ નથી

(૫) તેવી કોઇ જાતિ નથી, તેવી કોઇ યોનિ નથી, તેવુ કોઇ સ્થાન નથી, કે તેવુ કોઈ કુળ નથી, કે જ્યા સર્વ જીવો અનતીવાર જન્મ પામ્યા ન હોય કે મર્યા ન હોય

(૬) લોકમા વાલાગ્ર માત્ર તેવુ સ્થાન નથી કે જ્યા જીવો અનેક વાર સુખ-દુખની પરપરા પામ્યા ન હોય

(૭) સસારમા જીવે, સર્વ પ્રકારની ઋદ્ધિઓ અને સર્વ પ્રકારના સ્વજન સબધોને અનેક વાર પ્રાપ્ત કર્યા છે

(૮) જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મને જીવ એકલો જ બાધે છે અને તેના પરિણામે વધ, બધન, તાડન, તર્જન, રોગ, જરા, મૃત્યુ આદિ પણ જન્માતરોમા એકલો જ સહન કરે છે પોતાના કર્મવડે પોતે જ ઠગાય છે

(૯) આત્માનું હિત કે અહિત અન્ય કોઇ

કરતું નથી પોતે જ પોતાના કર્મથી ઉત્પન્ન થયેલા સુખ દુ ખને ભોગવે છે

(૧૦) ઘણા આરભથી ઉપાર્જન કરેલા ધન વિગેરેનો ઉપભોગ સ્વજન વર્ગ કરે છે પરંતુ તજ્જનિત પાપ કર્મનો ઉપભોગ તો તેને જ કરવો પડે છે

(૧૧) આ સંસારમા જતુઓ દુ ખોવડે પીસાય છે પ્રાણિઓને પ્રથમ જન્મનુ દુ ખ છે, પછી જરા યાને વૃદ્ધાવસ્થાનુ દુ ખ છે, વચ્ચે રોગોનુ દુ ખ છે અને અંતે મૃત્યુનુ દુ ખ અવશ્ય (enevitable) છે

(૧૨) જ્યાસુધી ઇન્દ્રિયોનુ ક્ષીણપણુ થયુ નથી, જ્યાસુધી જરા રાક્ષસી આવીને ઊભી નથી, જ્યાસુધી રોગોના વિકારો પ્રાદુર્ભાવ પામ્યા નથી અને જ્યાસુધી મૃત્યુ નિકટ આવી પહોચ્યુ નથી, ત્યા સુધી બને તેટલુ આત્મહિત સાધી લેવુ જોઇએ

(૧૩) આગ લાગે ત્યારે કૂવો ખોદવો અને આગ ઓલવવી એ જેમ અશક્ય છે, તેમ મરણ પ્રાપ્ત થયે ધર્મ સાધવો અને દુર્ગતિથી બચવુ, એ પણ અશકય છે

(૧૪) શરીરનુ રૂપ અશાશ્વત છે, શરીરનુ સુન્દરપણુ વિજળીના ઝળકારાની જેમ ચંચળ છે અને શરીરનુ તારુણ્ય એ સધ્યાના રગ સમાન ક્ષણ રમણીય છે

(૧૫) લક્ષ્મી હાથીના કાન સમાન અસ્થિર છે તથા વિષયસુખ ઇન્દ્રધનુષ્યની જેમ ક્ષણવિનાશી છે, તેથી તેનો વિશ્વાસ રાખવા અયોગ્ય છે

(૧૬) સધ્યાકાળે પક્ષિઓનો અને માર્ગમા વટેમાર્ગુઓનો સમાગમ જેમ થોડા કાળ માટેનો છે, તેમ સ્વજનોનો સગ પણ ક્ષણભગુર છે

(૧૭) પાછલી ચાર ઘડી રાત્રિ બાકી રહે ત્યારે આત્મા વિચારે કે 'આ શરીરરૂપી ઘર બળવા માડે છે, છતા હુ સૂઇ કેમ રહુ છુ? શરીરરૂપી ઘરની સાથે બળતા એવા મારા આત્માની હુ કેમ ઉપેક્ષા કરુ છુ? હુ ધર્મ રહિત બનીને મારા દિવસો ફોગટ કેમ ગુમાવુ છુ?

(૧૮) જે જે રાત્રિ દિવસ જાય છે તે પાછા આવતા નથી અધર્મને આચરનાર આત્માઓના રાત્રિદિવસ નિષ્ફળ જાય છે એટલુ જ નહિ પરતુ હાનિકારક થાય છે જેને મૃત્યુની સાથે મિત્રતા હોય, જેનામા મૃત્યુથી નાસી છૂટવાનુ સામર્થ્ય હોય, અથવા જે જાણતો હોય કે–મારે મરવાનુ છે જ નહિ–તે જ પુરુષ એમ કહી શકે કે હુ ધર્મ આવતી કાલે કરીશ

(૧૯) જેમ [ ] હરણીઆના બચ્ચાને ગરદનથી પકડી નાશ કરે છે, તેમ અતકાળે મૃત્યુ

પુરુષને ગળેથી પકડી લઇ અવશ્ય નાશ કરે છે તે વખતે તે પુરુષનુ તેના માતપિતા કે ભ્રાતા રક્ષણ કરવા માટે જરા પણ સમર્થ થઇ શકતા નથી

(૨૦) જીવિત ડાભના અગ્રભાગ ઉપર રહેલ જળના બિન્દુ સમાન ચ ચલ છે, સ પત્તિઓ સમુદ્રના તરગ જેવી ચપળ છે અને સ્રી આદિકનો સ્નેહ એ સ્વપ્નની જેમ મિથ્યા છે એ રીતે ત તે [illegible] અસ્થિરપણું જાણીને ધર્મ આચરવો એ જ [illegible]

(૨૧) સ ધ્યાના ર ગ, પાણીના પરપોટા અને નદીના વેગ સમાન યૌવનને અને જીવિતને અસ્થિર [illegible] વિનશ્વર જાણવા છતા પાપી જીવ પ્રતિબોધ પામતો નથી.

(૨૨) નિગોદની અ દર આ જીવ અનત સૂક્ષ્મ-ક્ષેત્ર-પુદ્ગલ-પરાવર્તન-કાળ સુધી [illegible] દુ ખોને સહન કરતો વસ્યો છે

(૨૩) નિગોદમાથી નીકળીને [illegible] પામવો એ જીવને અતીવ દુષ્કર છે અને [illegible] પણામા ચિન્તામણિ રત્નની પ્રાપ્તિ [illegible] કથિત ધર્મને પામવો, તે તેથી પણ [illegible] છે

(૨૪) જિનકથિત ધર્મને પામવા [illegible] પ્રમાદ આત્માને ભારે સતાવે છે અને [illegible] અ ધ કૂવામા ફેકી દે છે [illegible]

(૨૫) શ્રી [illegible]

આમા માત્ર પ્રમાદના દોષથી તેને આચરતો નથી, તે આત્મા પોતાનો જ વૈરી છે અને પરલોકમા અનત દુખને પામે છે

(૨૬) પ્રમાદથી જેઓ શ્રી જિનધર્મને સચિત કરતા નથી, તે આત્માઓ મરણ આવ્યે છતે રાક પુરુષની જેમ અત્યત શોક કરે છે

(૨૭) આ સસારને ધિક્કાર છે કે જ્યા દેવતા મરીને એકેન્દ્રિય થાય છે તથા ચક્રવર્તી મરીને નરકોની જ્વાળામા પકાય છે

(૨૮) સસારમા ભટકતો આ આત્મા અનતી વાર પર્વતોમા વસ્યો છે, પર્વતોની ગુફાઓમા વસ્યો છે, સમુદ્રમા વસ્યો છે, સમુદ્રના મધ્ય ભાગોમા વસ્યો છે, વૃક્ષોની ટોચ ઉપર પણ વસ્યો છે

(૨૯) આ સસારમા જીવ દેવ પણ થયો છે, નારકી પણ થયો છે, કીટ પણ થયો છે, પતગ પણ થયો છે અને મનુષ્ય પણ થયો છે મનુષ્યમા પણ સુરૂપ થયો છે અને કુરૂપ પણ થયો છે સુખભાગી થયો છે અને દુખભાગી પણ થયો છે રાજા થયો છે અને રક પણ થયો છે વેદવિદ્ બ્રાહ્મણ થયો છે અને ચાડાળ પણ થયો છે સ્વામી થયો છે અને દાસ પણ થયો છે પૂજ્ય થયો છે અને અપૂજ્ય પણ થયો છે સજ્જન થયો છે અને દુર્જન પણ

થયો છે ધનપતિ થયો છે અને ધનહીન પણ થયો છે પોતાના કર્મ મુજબ ચેષ્ટાને કરતો આ જીવ નટની જેમ અન્ય અન્ય રૂપ અને વેષને ધારણ કરતો વારવાર ભટક્યો છે

(૩૦) અશાતાથી વ્યાપ્ત એવી રત્નપ્રભાદિ સાતે નરકોમા આ જીવ અનતી વાર અનેક પ્રકારની વેદનાઓને પામ્યો છે

(૩૧) દેવપણામા અને મનુષ્યપણામા પરાધીનતાને પામેલા આ આત્માએ અનતીવાર બહુ પ્રકારના ભીષણ દુ ખોને અનુભવ્યા છે

(૩૨) તિર્યંચ ગતિને પામીને આ આત્માએ અનતી વાર જન્મ-મરણરૂપ અરહટ્ટમા ભ્રમણ કર્યું છે અને અનેક પ્રકારની ભીષણ મહાવેદનાઓને સહી છે આ સસારરૂપી અટવીમા શરીર અને મન સબધી જેટલા દુ ખો છે, તેને આ જીવે અનતી વાર સહ્યા છે

(૩૩) સસારમા અનતી વાર નરકાદિ ગતિઓમા આ જીવને એટલી તૃષા સહન કરવી પડી છે કે જેને શમાવવા માટે સર્વ ઉદધિઓના જલ પણ સમર્થ ન થાય એ જ રીતે ક્ષુધા પણ અનતી વાર તેટલી સહન કરી છે કે જે ક્ષુધાને શમાવવા માટે સર્વ પુદ્ગલ સ્કધ પણ અસમર્થ નિવડે

(૩૪) આ રીતે સેકડો જન્મ મરણના

પરાવર્તના સદ્ધા બાદ જ જીવને પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે કુશળતાને પમાડનારુ મનુષ્યપણુ પ્રાપ્ત થઇ શકે છે

(૩૫) દશ દષ્ટાંતે દુર્લભ અને દુ ખે પ્રાપ્ત થઇ શકે તેવા તથા વિદ્યુત્‌લતાની સમાન ચચળ મનુષ્ય પણાને પામીને જે આત્માઓ ધર્મને વિષે પ્રમાદ કરે છે, તે સત્પુરુષો નથી કિન્તુ કાપુરુષો છે

(૩૬) સસાર-સમુદ્રના કાઠારૂપ મનુષ્ય જન્મ પ્રાપ્ત કર્યા છતા પણ જેઓ શ્રી જિનેન્દ્ર કથિત ધર્મને કરતા નથી, તેઓ પણછ તૂટી ગયેલા ધનુર્ધારી પુરુષની જેમ પાછળથી મહાખેદને પામે છે

(૩૭) આ સસારમા શરીરાદિક જે બાહ્ય પદાર્થો દેખાય છે, તે સર્વ ઇન્દ્રજાળ સમાન છે કારણ કે એ સર્વને મૂકીને આ જીવને પરલોકમા ચાલ્યુ જવુ પડે છે

(૩૮) લોકમા પિતા, પુત્ર, મિત્ર, ઘર અને પત્ની (ગૃહિણી), સૌ પોતપોતાને સુખ કરવાના સ્વભાવવાળા છે તેઓની ખાતર કરેલા પાપોનુ પરિણામ તિર્યંચ અને નરકગતિમા અસખ્ય દુ ખો સહન કરીને પોતાને જ ભોગવવુ પડે છે તે વખતે તેમાનુ કોઇ શરણ આપનાર થતુ નથી

(૩૯) સીંચાણો પક્ષી જેમ તેતર પક્ષીને મારે છે, તેમ આયુષ્યનો ક્ષય થયે યમરાજા બાળક હો યા વૃદ્ધ હો, સર્વ કોઇને એક પલકમા ઝડપી લે છે

(૪૦) ત્રણે ભુવન યમરાજને વશ થતુ જોવા છતા જે આત્માઓને ધર્મ કરવાના પરિણામ થતા નથી, તે આત્માઓની ધિટ્ટાઇ(નિર્લજ્જતા)ને ધિક્કાર હો !

(૪૧) ચીકણા કર્મોથી બધાયેલા આત્માને હિતોપદેશ પણ મહાદોષ યા દ્વેષને કરનારો થાય છે

(૪૨) અનત દુખના કારણભૂત ધન-સ્વજનાદિક પદાર્થો અને તેના સાધનોને વિષે આત્માને મમતા થાય છે તથા અનત સુખને આપનાર મોક્ષ કે તેના સાધનો પ્રત્યે તેવા પ્રકારનો આદર થતો નથી, તે જીવની બહુલકર્મિતાને સૂચવે છે

(૪૩) તુચ્છ વસ્તુઓ પ્રત્યેના સ્નેહરૂપી બધનની બેડીથી બધાયેલો આત્મા દુખ સ્વરૂપ, દુખના ફળવાળો અને દુખની જ પરપરાને આપનારો જે સસાર, તેને છોડી શકતો નથી

(૪૪) સસારરૂપી ઘોર કાનનને વિષે પોતે જ ઉપાર્જન કરેલા કર્મોરૂપી પવનથી અથડાતો જીવ વિવિધ પ્રકારના દુસહ દુખો અને ઘોર વિટબનાઓને સહે છે સસારરૂપી અટવીમા આ જીવ પ્રત્યેક ઠેકાણે ધન અને સ્વજનોના સમૂહનો ત્યાગ કરીને આકાશમાર્ગમા પવનની પેઠે અદૃશ્ય રૂપવાળો થયો છતો વારવાર ભટકે છે

(૪૫) ચાર ગતિરૂપ સસારમા ભમતા જીવો

જન્મ, જરા અને મરણરૂપી તીક્ષ્ણ બાણોએ કરીને વારંવાર વિંધાતા છતા ખેદ દુઃખને અનુભવે છે, તો પણ અજ્ઞાનરૂપી સર્પથી ડસાયેલા તે આત્માઓ અજ્ઞાનરૂપી કેદખાનાથી કોઇ પણ વખતે લેશ પણ ઉદ્વેગને ધારણ કરતા નથી પ્રાપ્ત થયેલા શ્રી જિન ધર્મને જો પ્રમાદથી હારી જવામા આવે તો તે ફરી પામવો દુર્લભ છે

(૪૬) સુખની વાંચ્છાવાળો આત્મા પણ જો નમાદનો ત્યાગ કરી ધર્મને ન કરે, તો દુઃખે કરીને પણ સહન કરવા કઠણ એવા નરકના દુઃખોને અનંતી વાર પ્રાપ્ત કરે છે, માટે મનુષ્યભવને અને શ્રી જિનધર્મને પ્રાપ્ત કરીને એક ક્ષણ પણ પ્રમાદ કરવો ઉચિત નથી

(૪૭) અસ્થિર, મલિન અને પરાધીન એવા આ શરીરવડે સ્થિર, નિર્મળ અને સ્વાધીન એવો ધર્મ સાધી શકાતા હોય તો, અન્ય કાર્યમા પડવાથી શો ફાયદો છે?

(૪૮) મિથ્યાત્વમા પ્રગટ અનંતદોષો દેખાય છે પરન્તુ ગુણનો તમા લેશ પણ નથી છતા મોહે કરીને અંધ બનેલા આત્માઓ તે મિથ્યાત્વનું જ સેવન કરે છે સમ્યક્ત્વમા પ્રથમ અનંતગુણો દેખાય છે અને દોષનો લેશ પણ જણાતો નથી, તો પણ અજ્ઞાન વડે અંધ થયેલા જીવો શ્રી જિનેન્દ્રભાષિત સમ્યક્ત્વ મૂળ ધર્મનું સેવન ક્રત પણ કરતા નથી

(૪૯) વિજ્ઞાન અને કળામા કુશળ એવા આત્માઓ પણ સુખકારક અને સત્ય ધર્મની પરીક્ષા કરવા માટે પોતાની વિદ્વત્તા અને કળાનો જો ઉપયોગ ન કરતા હોય, તો તેવા વિજ્ઞાનની અને કળાઓની કુશળતાઓ લેશ માત્ર પ્રશસનીય નથી

(૫૦) જીવોને શ્રી જિનધર્મ એ અપૂર્વ કલ્પવૃક્ષ છે, કારણ કે એના આરાધનથી આ લોકમા શાન્તિ અને પરલોકમા સ્વર્ગ અને અપવર્ગના સુખોરૂપી સ્વાદુ ફળોની પ્રાપ્તિ થાય છે

(૫૧) શ્રી જિનકથિત ધર્મ એ સુબધુ છે, સુમિત્ર છે અને પરમ ગુરુ છે મોક્ષમાર્ગમા પ્રવૃત્ત આત્માને શ્રી જિનધર્મનુ આરાધન એ ઉત્તમ રથની ગરજ સારે છે

(૫૨) મહાભયકર એવી આ ચાર ગતિમા રહેલા અનત દુખોરૂપી મોટા અગ્નિથી સળગી રહેલા આ સસારરૂપી કાનનમા શ્રી જિનવચનનુ સેવન એ **અમૃતના કુડની ગરજ** સારે છે

(૫૩) ભવરૂપી ગહનવનમા ભટકતા જીવોને જેના આશ્રયે મોક્ષ સુખની પ્રાપ્તિ રહેલી છે, તે **કલ્પતરૂના કાનન તુલ્ય** શ્રી જિનશાસન સદાકાળ જયવત વર્તે છે

(૫૪) દુર્લભ એવુ મનુષ્યપણુ અને તેમા પણ દુર્લભ એવુ શ્રી જિનવચન પામીને આત્માએ

શાશ્વત સુખના જ એક રસિયા બનવું જોઈએ. શાશ્વત સુખની પ્રાપ્તિમાં વિષય સુખની સેવા અંતરાયભૂત છે, તેથી તેનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. વિષયનું સુખ જે આજ થાય છે, તે આવતી કાલે સ્મૃતિશેષ થઈ જાય છે, તેથી પંડિત પુરુષો તેવા સુખને કદી પણ ઈચ્છતા નથી.

(૫૫) દેવ અને મનુષ્યોના વૈષયિક સુખો પરમાર્થથી દુઃખો જ છે અને દુઃખના જ એક પરમ નિમિત્ત તથા અશાશ્વત છે. વિશુદ્ધ બુદ્ધિવાળા આત્માઓ એ કારણે વિષય સુખોનો ત્યાગ કરે છે અને શાશ્વત સુખના સાધનરૂપ શ્રી જિનાજ્ઞાનું આરાધન કરે છે. એ શ્રી જિનાજ્ઞા, સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન, સમ્યક્ ચારિત્ર અને સમ્યક્ તપની આરાધના સ્વરૂપ છે.

આ જાતિના બીજા પણ અનેક ઉત્તમ અને સુંદર વિચારોને દર્શાવનારાં વાક્યો અહીં ઉતારી શકાય છે કે જેની છાયા [illegible] જૈન કુળોના ઘરોની ભૂમિકામાં પણ છવાયેલી હોય છે.

જૈનકુળમાં જન્મેલા આત્માઓને વારસામાં જ આ વિચારો મળેલા હોવાથી, તેનું વારંવાર શ્રવણ આદિ પ્રાપ્ત થયા કરે છે. એના પ્રતાપે પુસ્તકો આદિના અભ્યાસ નહિ કરી શકનારા પણ તે કુળના

પુણ્યવાન આત્માઓને તે ઉપર મનન કરવાની તક પ્રાપ્ત થાય છે એવી તકો વારવાર પ્રાપ્ત થતી હોવાથી તે વિચારોની સત્યતાની છૂપી છૂપી પણ પ્રતીતિ થતી જાય છે અને એ પ્રતીતિના બળે જ, અક્ષર જ્ઞાનિઓની અપેક્ષાએ નિરક્ષર ગણાતા આત્માઓ પણ પોતાના પરલોકનું હિત સમજીને ઘોર તપશ્ચરણ અને નિયમિત ધર્મક્રિયાઓનુ આચરણ કરી શકે છે એમની એ આચરણા પાછળ શ્રદ્ધાનુ બળ છે અને એ શ્રદ્ધાની પાછળ વારવાર સભળાતા અને વિચારાતા સુદર અને સત્ય વિચારોરૂપી સમ્યગ્જ્ઞાનનું બળ છૂપાયેલુ છે

૪

શ્રાવક ધર્મ.

ભગવાન શ્રી જિનેશ્વરદેવોએ ધર્મ બે પ્રકારનો ઉપદેશ્યો છે એક સાધુ ધર્મ અને બીજો શ્રાવકધર્મ સાધુધર્મ પાંચ મહાવ્રતાદિના પાલનરૂપ છે અને શ્રાવકધર્મ પાંચ અણુવ્રત, ત્રણ ગુણવ્રત અને ચાર શિક્ષાવ્રતાદિના પાલનસ્વરૂપ છે

જેનાથી નિઃશ્રેયસ-કલ્યાણની સિદ્ધિ થાય, તે ધર્મ છે સમ્યક્ત્વાદિ આત્મ-પરિણામ એ જ કલ્યાણનું કારણ છે તેના કારણભૂત બાહ્ય ચેષ્ટાઓ પણ કારણમાં કાર્યના ઉપચારથી ધર્મ વ્યપદેશને યોગ્ય છે

પરલોકને હિતકારી શ્રી જિનવચનને જે સમ્યગ્ રીતિએ અને ઉપયોગપૂર્વક સાંભળે, તે શ્રાવક કહેવાય છે

તે સાંભળવાનું અતિ તીવ્ર કર્મના વિગમથી થાય છે

(૧) જિનવચન-એટલે આપ્ત-આગમ

(૨) પરલોક એટલે જન્માન્ત અથવા બીજો શ્રેષ્ઠ જન્મ

શ્રી જિનવચનના આરાધનથીજ અનુકૂળ પરલોક થાય છે જિનવચન બે પ્રકારનુ હોય છે નિમિત્ત-શાસ્ત્ર-જ્યોતિષશાસ્ત્ર આદિ કે જે મુખ્યત્વે આ લોકને હિતકારક છે તથા ગૌણપણે પરલોકનું પણ હિત કરે છે*

અને જે સાધુ સાધ્વીના અનુષ્ઠાન ગર્ભિત છે, તે સાક્ષાત્ પરલોકને હિત કરનારૂ છે

સમ્યગ્ રીતીએ એટલે અશઠપણે, વિરોધભાવ કે અરૂચિભાવ વિના અથવા સમ્યગ્ એટલે સમીચીન-પરલોકને અત્યંત હિતકારી શ્રી જિનવચન એ સાક્ષાત્ અથવા પરંપરાએ મોક્ષનો હેતુ હોવાથી જે રીતે પરલોકનું હિત કરે છે, તે રીતે કપિલાદિ દર્શનકારોના વચનોનુ શ્રવણ હિત કરતુ નથી

* શાસ્ત્રમા કહ્યુ છે કે જેટલા ભવના હેતુ છે તેટલા જ મોક્ષના હેતુ છે એ ન્યાયે સમ્યગ્દષ્ટિ આત્માને સવળા કુશાસ્ત્રોનુ શ્રવણ પણ તેના મિથ્યાપણાને સમજાવીને પરલોકને હિતકર બની શકે છે

ઉપયોગપૂર્વક એટલે એકાગ્રતાપૂર્વક એકાગ્રતા વિનાનું શ્રવણ નકામું છે એકાગ્રતા એટલે બે હાથ જોડીને, ત્રણ યોગોને ગોપવીને તથા નિદ્રા-વિકથાદિ પ્રમાદનો ત્યાગ કરીને ભક્તિ બહુમાનપૂર્વક સાંભળવું

અતિ તીવ્ર કર્મનો વિગમ એટલે જ્ઞાનાવરણીય અને મિથ્યાત્વ મોહનીય આદિ કર્મોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિનો નાશ એ નાશ વિના ઉપર કહેલી રીતિએ સાંભળી શકાતુ શકય નથી

ઉપર કહેલા વિશેષણોવાળો ઉત્કૃષ્ટ શ્રાવક ગણાય શ્રાવક શબ્દ મુખ્યતયા તેને જ લાગુ પડે અને તેને શુક્લપાક્ષિક પણ કહેવાય જેનો સંસાર પરિભ્રમણ કાળ અર્ધ પુદ્ગલપરાવર્તન કાળથી ઓછો હોય, તે શુક્લપાક્ષિક કહેવાય તે સિવાયના શ્રાવક નામ શ્રાવક-સ્થાપના શ્રાવક કે દ્રવ્ય શ્રાવક ગણાય

સમ્યગ્ દર્શન

શ્રાવક ધર્મનું મૂળ સમ્યક્ત્વ છે, તેથી સમ્યક્ત્વ મૂલ બાર વ્રતોને શ્રાવક ધર્મ કહેવાય છે

સમ્યક્ત્વને ધર્મવૃક્ષનું મૂલ, ધર્મપુરનું દ્વાર, ધર્મપ્રાસાદનો પાયો, ધર્મપીઠનો આધાર, ધર્મામૃતનું ભાજન તથા ધર્મ ગુણોના નિધાન તરીકે શાસ્ત્રોમા વર્ણવેલ છે તત્ત્વાર્થશ્રદ્ધાન સ્વરૂપ-શુદ્ધાત્મ અધ્યવસાય, તે જ સમ્યક્ત્વ છે

આત્મ-અધ્યવસાય એ પરોક્ષજ્ઞાની એવા છદ્મસ્થ પ્રાણિઓને અગોચર છે પરોક્ષજ્ઞાની એવા છદ્મસ્થ આત્માઓથી તો તેને ઉચિત પ્રવૃત્તિના સ્વીકાર અને અનુચિત પ્રવૃત્તિના તિરસ્કાર દ્વારાએ જ ઓળખી શકાય છે સમ્યક્ત્વની ઉત્પત્તિ પણ પરમાર્થ થી તો કર્મગ્રન્થિનો ભેદ થવાથી થાય છે, તો પણ મિથ્યાત્વ ત્યાગાદિ ક્રિયાઓ જ કર્મગ્રન્થિના ભેદમા કારણભૂત થાય છે, તેથી કારણમા કાર્યનો ઉપચાર કરીને વ્યવહારમા મિથ્યાત્વ ત્યાગને જ સમ્યક્ત્વ માનેલુ છે એ કારણે શ્રાવક ધર્મની ઇચ્છાવાળો આત્મા યાવજ્જીવિત માટે, મન-વચન-કાયાથી કરવુ, કરાવવુ અને અનુમોદવુ, એ સર્વ પ્રકારે મિથ્યાત્વનો ત્યાગ કરે

મિથ્યાત્વ ત્યાગ

વિપર્યસ્ત આત્મ-અધ્યવસાયરૂપ મિથ્યાત્વ અનેક પ્રકારનુ છે તો પણ તે જીવ પરિણામરૂપ હોવાથી, સકલ લોકને અગોચર છે તેથી અહીં તેના કારણરૂપ મિથ્યાત્વની ક્રિયાઓનો ત્યાગ યાવજ્જિવિત માટે કરવાનો કહ્યો છે અને એ ક્રિયાઓ બીજી કોઈ નહિ કિન્તુ લૌકિક દેવાદિને વિષે પ્રશસ્ત મન-વચન-કાયાનો વ્યાપાર કરવો, તે છે જેમકે મહાદેવ, કૃષ્ણ, બ્રહ્મા, ઈન્દ્ર, કામદેવ, બુદ્ધ અને કપિલાદિક દેવતાઓનુ મનથી ધ્યાન કરવુ, વચનથી સ્તુતિ કરવી તથા કાયાથી

પૂજાદિ કરવા, તે મુક્તિ-નિમિત્ત નહિ હોવાથી મિથ્યાત્વ છે અને તેનો ત્યાગ તે સમ્યક્ત્વ છે

લૌકિક દેવોને કાયા વડે વદન કરવુ, તેમની પુષ્પાદિવડે પૂજા કરવી, વસ્ત્રાદિવડે તેમનો સત્કાર કરવો અને સ્તોત્રાદિવડે તેમનુ સન્માન કરવુ, એ વિગેરે જેમ મિથ્યાત્વ છે, તેમ શ્રી ઋષભાદિ લોકોત્તર દેવોને વિષે પણ સરાગીપણા ની કલ્પના કરી, લૌકિક ફળની કામનાએ તેમનુ વદન-પૂજન સત્કાર-સન્માનાદિ કરવુ, તે પણ મિથ્યાત્વ છે એ મિથ્યાત્વનો પણ શ્રાવકે જીવન પર્યંત ત્યાગ કરવો જોઈએ

લૌકિક અને લોકોત્તર દેવગત મિથ્યાત્વની જેમ લૌકિક અને લોકોત્તર ગુરુગત મિથ્યાત્વનો પણ ત્યાગ કરવો જોઈએ શ્રી જૈન ધર્મથી બહિર્ભૂત તાપસાદિ અન્ય તીર્થિક ગુરુઓની સાથે સભાષણ, પરિચય, આજ્ઞાકરણ આદિ પ્રવૃત્તિઓને છોડી દેવી જોઈએ એટલુ જ નહિ, કિન્તુ રજોહરણાદિ લોકોત્તર લિંગને ધારણ કરનાર પાર્શ્વસ્થાદિ સાધુઓનુ પણ વદન, પૂજન, સત્કાર, સન્માન આદિ કરવુ છોડી દેવુ જોઈએ

એ માટે આગમમા કહ્યુ છે કે—

"પાસત્થો, ઓસન્નો, કુશીલીઓ, સસક્તો અને યથાચ્છદો, એ પાચ શ્રી જિનમતમા અવદનીય છે"

પાર્શ્વસ્થ તે છે કે જે જ્ઞાનદર્શનચારિત્રની માત્ર પાસે રહે કિન્તુ તેની આરાધના કરે નહિ એટલુ જ નહિ, કિન્તુ વગર કારણે શય્યાતર–પિંડ, અભ્યાહૃત (સામુ લાવેલુ) પિંડ, રાજપિંડ અને અગ્રપિંડાદિ ભોગવે સ્થાપના કુલોમા વિહરે તથા સંખડિ (જમણવારમા જવુ) આદિ દોષોને સેવે

અવસન્ન તે છે, કે જે આવશ્યક, સ્વાધ્યાય, પ્રતિલેખન, ધ્યાન, ભિક્ષા, તપ, ગુપ્તિ, સમિતિ આદિ ક્રિયાઓને ન કરે અથવા ન્યૂનાધિક કરે અથવા માત્ર ગુરુવચનના બલાત્કારે કરે, એક ઘેર ભોજન કરે અને ચાતુર્માસ સિવાયના કાલમા પાટ–પાટલા વાપરે એ વિગેરે પ્રકારે સાધુ ધર્મથી વિરૂદ્ધપણે વર્તે

કુશીલ તે છે, કે જે કાલ, વિનયાદિ આઠ પ્રકારના દર્શનાચાર અને સમિત્યાદિ આઠ પ્રકારના ચારિત્રાચારથી વિપરીત વર્તે, કૌતુક–કર્મ અને ભૂતિ કર્મ કરે, નિમિત્ત બતાવે, વિદ્યા અને મંત્રવડે આજીવિકા કરે, પાપ વિદ્યાઓ ભણે અને ભણાવે, એ વિગેરે સાધુ ધર્મથી વિરૂદ્ધ ક્રિયાઓ કરે

સંસક્ત તે છે, કે જે નિત્ય એક જગ્યાએ રહે, લોકના અતિ સંસર્ગમા આવે, મૂલ ગુણ અને ઉત્તર ગુણમા અનેક પ્રકારના દોષો લગાડે, વિદૂષકાદિના વેષ ધારણ કરે, રંગેલા વસ્ત્રો પહેરે, નાટકાદિને

જૂએ, દિશાદિ પાચ આશ્રવમા પ્રવર્તે, રસાદિ ત્રણ ગારવમા ગૃદ્ધ રહે, સ્ત્રીઓ અને ગૃહસ્થોનો સગ કરે અથવા પાસત્થાદિકની સાથે મળે ત્યારે પાસત્થા જેવા બને અને સવિજ્ઞોના સગમા સવિજ્ઞ જેવો બને

યથાછન્દ તે છે કે જે આગમ વિરુદ્ધ આચરણ અને આગમ વિરુદ્ધ પ્રરૂપણા, એ ઉભયને કરે છે આગમમા કહેલાથી વિપરીત વર્તવું અને વિપરીત બોલવું, એ એનું લક્ષણ છે સ્વચ્છદ મતિથી વિકલ્પિતપણે બોલવું, ગૃહસ્થોના કાર્યોની ચિન્તા કરવી, સ્નિગ્ધ વસ્તુ મેળવવા માટે વારવાર બોલવું, શાતા અને વિભૂતિ(ઘી-દૂધાદિ)મા આસક્ત રહેવું, ઘર બધાવવા, કુવા ખોદાવવા, વાવ ગામ બનાવવા અગર તેમા ભાગ લેવો, માવઠો ઉપર કર નાખવા, ત્યાગના વદીવર કરવો, એ વિગેરે મૂર્ખાઓનીજ ન રચે આચરવું તથા અન્ય પાસે આચરાવવું અગર આચરવા માટે પ્રરૂપણા કરવી, એ જ રીતે પાપધારી યથાચ્છદીઓની અહર્નિશ પ્રાપ્તિ સ તેવા યથાચ્છદીઓના સસર્ગ માત્રથી મિથ્યાત્વ પ્રાપ્તિનો સભવ છે અચાનક સસર્ગ થઈ જાય તોપણ સામર્થ્યવાન સાધુ અગર શ્રાવકે તેમના વિરુદ્ધ આચરણો અને પ્રરૂપણાઓનુ ખડન કરવુ શક્તિના અભાવે સિદ્ધાન્તમા આજ્ઞાઓ નાખવી જેનુ તેનું ગાન અવશ્ય કરવુ નહિ તેવાઓનુ વચ

સાંભળવાથી શ્રુતને જાણનાર સાધુને પણ મિથ્યાત્વની પ્રાપ્તિનો સંભવ છે, તો પછી જીવા-જીવાદિ તત્ત્વોથી અજાણ અને શ્રુતજ્ઞાનથી વિરહિત શ્રાવક માટે તો કહેવું જ શું? તેવા પ્રકારના આગમના અભ્યાસથી રહિત શ્રાવક ઉત્તર આપવા માટે અસમર્થ છે, તેથી તેને સન્માર્ગથી ચ્યુત થતા વાર લાગતી નથી

તેની સાથે વાદ-વિવાદ કરવાથી ઇતર લોકોને પણ વિસંવાદ અને સન્માર્ગમાં સંશય થવાનું પ્રબળ નિમિત્ત ઉભું થાય છે એ કારણે તેને સર્વ પ્રકારે અનાયતન-અશુદ્ધિનું સ્થાન જાણીને તેનો ત્યાગ કરી દેવો જોઇએ કારણ કે-મિથ્યાત્વનો હેતુ પણ મિથ્યાત્વ જ છે એવાઓને કરેલું વંદનાદિ એકાન્ત વિપર્યસ્ત પરિણામને પેદા કરનારૂં છે, તેથી તે પણ મિથ્યાત્વની જેમ એકાન્ત ત્યાજ્ય છે

આઠ પ્રકારના દર્શનાચાર.

સમ્યગ્દૃષ્ટિ શ્રાવક આઠ પ્રકારના દર્શનાચારોનું પાલન કરે દર્શનશુદ્ધિ વિના કષ્ટ ક્રિયા કરનારને પણ શુદ્ધિ કે ફલની પ્રાપ્તિ માનેલી નથી

કહ્યું છે કે—

'અનેક પ્રકારની ક્રિયાઓને કરે. સ્વજન, ધન અને ભોગોનો ત્યાગ કરે તથા દુઃખને છાતી ઉપર ધારણ કરે તો પણ અંધો માણસ જેમ શત્રુના સૈન્યને જીતી શકે નહિ, તેમ અનેક પ્રકારની વિરતિ

કુ", સ્વજન, ધન, અને ભોગોનો ત્યાગ કરે તથા પરિષહ અને ઉપસર્ગોના તીવ્ર કષ્ટો સહન કરે, તો પણ આ સમાન મિથ્યાદૃષ્ટિ આત્માની સિદ્ધિ થાય નહિ આથી કર્મ શત્રુના સૈન્યને છૂટવાની ઇચ્છાવાળાએ સમ્ય દર્શનને વિષે ઉદ્યમ કરવો જોઈએ જ્ઞાન, તપ કે ચારિત્ર સમ્ય દર્શનના જ સફલ છે બીજાઓ ના નિષ્ફળ છે એ દર્શનાચાર આઠ પ્રકારનો છે

ગુણી પ્રધાન ચાર આચારો

૧ નિઃશંકિત–છૂટાદિક તત્વોનેવિષે નિઃશંક

૨ નિઃકાંક્ષિત–અન્ય ધર્મીઓની–મતની અનાકાંક્ષા

૩ નિર્વિચિકિત્સ–અનુમાનનાફલમાં નિશ્ચયવાળો

૪ અમૂઢદૃષ્ટિ–કુતીર્થિકોના વિદ્યા–મંત્ર–ચમત્કાર દેખવા છતાં અમોહિત મતિવાળો

૫ ઉપબૃંહણ–ગુણવાનની સ્તુતિ–પ્રશંસાદિ

૬ સ્થિરીકરણ–ધર્મમાં અસ્થિરને સ્થિર કરવા

૭ વાત્સલ્ય–સાધર્મિકોની આહારાદિવડે ભક્તિ કરી ધર્મના ઉન્નતિ

૮ પ્રભાવના–શ્રી જિનશાસનના પ્રભાવને પ્રગટ કરે તે પ્રભાવના

સર્વ-વિષયક અને દેશ-વિષયક-શંકા.

ભગવાન શ્રી અરિહંતપ્રણીત ધર્માધર્માકાશાદિ અત્યંત ગહન પદાર્થોને વિષે મતિમંદતાદિ અનેક કારણોએ સર્વથી યા દેશથી સંશય થવો તે શંકા છે

સર્વ-વિષયક સંશય તે સર્વ-શંકા (સર્વાંશ સંદેહ) છે અને દેશવિષયક સંશય તે દેશ-શંકા (એક શંકાનો સંદેહ) છે

સર્વ વિષયક શંકા જેમકે ' શ્રી આચાગંગાદિક સમસ્ત ગણિપિટક (લોકોત્તર શ્રુત) પ્રાકૃત ભાષામાં રચાયેલું છે, તેથી તેને રચનારા પુરુષો પ્રાકૃત-સામાન્ય હોવા જોઇએ, કિન્તુ અસાધારણ કે વિદ્વાન હોવા જોઇએ નહિ જો વિદ્વાન હોત, તો સકલ શિષ્ટ પુરુષોને અભીષ્ટ અને વ્યાકરણાદિ પ્રતિપાદિત, પ્રતિ નિયત પ્રયોગ યુક્ત, સુવિશિષ્ટ સંસ્કૃત ભાષામાં શાસ્ત્રોની રચના કરત માટે શ્રી આચારાંગાદિ દ્વાદશાંગ શ્રુત પ્રાકૃત પુરુષોએ રચેલું છે, તેથી અવિશ્વસનીય છે ' આ સર્વ વિષયક શંકા છે તેનું સમાધાન એ છે કે-' પરમ-ઉપકાર-કરણૈક-તત્પર ભગવાન શ્રી ગણધર દેવોએ બાલાબાલાદિ સકલ ઉપકાર્ય લોકને ઉપકાર થઇ શકે, એ કારણે સૂત્રોને અર્ધમાગધી નામની પ્રાકૃત ભાષામાં ગુંથ્યા છે વળી તે ભાષા અલ્પ અક્ષર અને મહા અર્થ આદિ અનેક ગુણ-ગણ યુક્ત હોવાથી, બીજી સર્વ ભાષાઓથી વિશિષ્ટ છે

સમાન હોવા છતા એક ભવ્ય અને એક અભવ્ય કેમ ? અથવા એક આકાશપ્રદેશમા અનત પરમાણુ આદિ કેવી રીતે રહી શકે ? જો કે વસ્તુના સ્વભાવમા પ્રશ્ન હોઇ શકતા નથી–જેમકે 'અગ્નિ બાળે છે અને આકાશ કેમ બાળતુ નથી ?' એવો પ્રશ્ન કોઇ કરતુ નથી, તો પણ મિથ્યાત્વના ઉદયે શ્રી જિન વચનમા સદેહને ઉત્પન્ન કરનારા તેવી જ જાતિના પ્રશ્નો હૃદયમા ઉઠે છે તેનુ સમાધાન નહિ થવાથી તે તે વિષયની શકા વધતી જાય છે અને પરિણામે દર્શનાચારની પાલનામા તે અતરાયભૂત બને છે, તેથી તેવી શકાઓના તાત્કાલિક સમાધાન કરી લેવા જોઈએ તેવા પ્રકારના ગુરુના સયોગ આદિના અભાવે અગર મતિમદતાદિના કારણે સમાધાન ન થાય તો પણ શ્રી જિનવચનના પ્રામાણ્ય પ્રત્યે લેશ પણ સદેહ લાવવો જોઇએ નહિ

કાક્ષાના બે પ્રકારો

કાક્ષા પણ બે પ્રકારની છે 'સાખ્યાદિ સર્વ દર્શનો મોક્ષના કારણ છે'–એમ માનીને તે સર્વની અભિલાષા કરવી, તે સર્વ–કાક્ષા છે અને એમાના એકાદ દર્શનની અભિલાષા કરવી, તે દેશ–કાક્ષા છે

'સર્વ દર્શનોમા અહિંસા, સુકૃત–દુષ્કૃતનુ ફળ તથા સ્વર્ગ મોક્ષાદિનુ વર્ણન સમાન છે, તેથી સર્વ

હોય છે કેટલીક જાતિસ્મરણાદિ જ્ઞાનથી પ્રત્યક્ષ હોય છે કેટલીક ઉપમાનાદિ પ્રમાણથી જાણી શકાય પ્રાપ્ત થાય છે અને કેટલીક તત્ત્વનું સિદ્ધિ આદિને આગમથી સિદ્ધ થાય છે તથા નિગ્રંથ વૈદિક બૌદ્ધ અને આજીવકમતાદિ દર્શનમાં પણ દેવ છે અશન, પાન, ખાદિમ, સ્વાદિમ, વસ્ત્ર, પાત્ર, આસન, શય્યાદિ અનેક પ્રકારના ગુણો પ્રાપ્ત થઈ, એ પણ જાણીતા પ્રકાર છે એવા નિયમ કહેલા તથા મોક્ષમાર્ગથી વિરુદ્ધ ચાલનારા આત્માઓના પણ પૂજા, સત્કાર, ક્રિયાદિ આદિ દેખીને તેઓ સદગિત થતા નથી, તેઓ દર્શનના દોષ જ આને માનતા છે

શંકા-વિચિકિત્સા વચ્ચે ભેદ

શંકા, કાંક્ષા વિચિકિત્સા અને મૂઢદૃષ્ટિતા વિગેરે મિથ્યાત્વ મોહનીયના ઉદયથી થનારા જીવના પરિણામ વિશેષ છે તેથી તેને સમ્યક્ત્વના અતિચાર પણ કહેવાય છે શંકા અને વિચિકિત્સા એ બે દોષો લગભગ સરખા લાગે છે, તો પણ તે બે વચ્ચે મોટો ભેદ છે શંકા એ દ્રવ્ય અને ગુણવિષયક છે, જ્યારે વિચિકિત્સા એ ક્રિયા વિષયક છે

યુક્તિ અને આગમથી સિદ્ધ એવા પણ અનુષ્ઠાનોના ફળ પ્રત્યે સંદેહ તે વિચિકિત્સા નામનો ત્રીજો

દોષ છે અને આત્મા, પરલોક, ધર્માસ્તિકાયાદિ પદાર્થોના સ્વરૂપ અને અસ્તિત્વ સબધી સદેહ–એ શકા નામનો પહેલો દોષ છે

ઉપબૃહણ, સ્થિરીકરણ અને વાત્સલ્ય.

વિનય, વયાવચ્ચ, સ્વાધ્યાય, તપ અને ચરણ–કરણ આદિને વિષે ઉદ્યમવત આત્માઓની પ્રશસા કરવી, તે ઉપબૃહણ નામનો દર્શનાચાર છે

વિનય, વૈયાવચ્ચ, સ્વાધ્યાય અને તપશ્ચર્યા આદિ ગુણોને વિષે મદ ઉત્સાહવન્ત બનેલા આત્માઓને તથાપ્રકારના વચનોવડે ઉ સાહિત કરવા, મનુષ્ય ભવની દુર્લભતા આદિ દર્શાવી ઉદ્યમવત બનાવવા, તે સ્થિરીકરણ નામનો દર્શનાચાર છે

સમાન ધર્મીઓનુ ભકત, પાન અને વસ્ત્ર–પાત્રાદિવડે વાત્સલ્ય કરવુ, તે વાત્સલ્ય નામનો દર્શનાચાર છે પ્રાઘૂર્ણક (પરોણા), આચાર્ય, ગ્લાન, તપસ્વી, બાલ આદિની વિશેષે ભક્તિ કરવી, તે વાત્સલ્ય ગુણને દીપાવનાર છે

પ્રભાવના.

પ્રભાવના એ આઠમો દર્શનાચાર છે સ્વ શક્તિવડે શ્રી જિનશાસનને દીપાવવુ, એનુ નામ પ્રભાવના છે કેમકે શ્રી જિનપ્રવચન અનેક અતિશયોનું

નિધાન છે અને પાતાના પ્રભાવથી જ પ્રતિષ્ઠિત છે, તાપણ તે અન્ય આત્માઓના મનને વિષે અધિષ્ઠિત થાય, અથવા નવ ન કરવા એ મુખ્યતઃ ઉદ્દેશનું કર્તવ્ય છે અવધિજ્ઞાનાદિ અતિશયોથી અધિષ્ઠિત, ધર્મકથાની લબ્ધિ, ઉપદેશવિધાયકો, પ્રવચનના પારગામી આચાર્યાદિકો, તથા અસ્ત્રાદિ વિશુદ્ધ (કઠિન) તપ કરનારાઓ, નિમિત્ત આદિને જાણનારાઓ, મંત્ર શક્તિને ધારણ કરનારાઓ અને કાવ્ય પ્રબંધાદિ બનાવનારા એવા પુરુષો વિગેરેથી તથા વિભૂતિવડે આ જિનપ્રવચન પ્રભાવિત કરી શકે છે, અને એવી જ પ્રકારના આત્માઓને તો જિનપ્રવચનીય ઉપર બહુમાન ઉત્પન્ન કરી શકે છે

શુશ્રૂષાદિ ગુણો

શ્રોતાના માનભૂત ધર્મશાસ્ત્ર સાંભળવાની તીવ્ર ઇચ્છા, એનુ નામ શુશ્રૂષા છે શુશ્રૂષા વિના સાંભળવુ અને સમજાવવુ એ ઝરા વિનાના સ્થળે કૂપ-ખનન તુલ્ય છે શુશ્રૂષા પણ પર અને અપર બે પ્રકારે છે

યુવાન અને વિદગ્ધ એવા કોઈ તારુણ્ય કામી પુરુષને કિન્નરના ગેય શ્રવણમાં જે આનંદ હોય છે, તેથી પણ અધિક આનંદ પર (ઉત્કૃષ્ટ) શુશ્રૂષાવાળા જીવને ધર્મ શ્રવણમાં હોય છે

ધર્મ રાગ એટલે ધર્મના કારણભૂત સદનુષ્ઠાનને

વિષે તીવ્ર અભિલાષ કાન્તારોત્તીર્ણ અને ક્ષુધાથી પીડિત એવા બ્રાહ્મણને ઘૃતપૂર (ઘેબર) ને વિષે જેટલો અભિલાષ હોય, તેથી પણ અધિક અભિલાષ ધર્મરાગવાળાને સદનુષ્ઠાનને વિષે હોય છે

ગુરુદેવની વૈયાવચ્ચમાં નિયમ ગુરૂ એટલે ધર્મોપદેશક આચાર્યાદિ અને દેવ એટલે આરાધ્યતમ શ્રી અરિહંતો અહીં ગુરૂપદ પ્રથમ મૂકવાનું પ્રયોજન એ છે કે—એક અપેક્ષાએ ગુરૂ, દેવ કરતાં પ્રથમ પૂજ્ય બને છે કારણ કે ગુરૂના ઉપદેશ વિના સર્વજ્ઞ એવા દેવનો બોધ થવો જ દુષ્કર છે તે ગુરૂદેવની સ્વશક્ત્યનુસાર ભક્તિ–વિશ્રામણા–અભ્યર્થના–પૂજાદિ નિરંતર કરવાનો નિયમ સમ્યગ્દૃષ્ટિને હોય છે

સમ્યગ્દર્શન છતાં અણુવ્રતાદિ ન પણ હોય

સમ્યક્ત્વવાન આત્મા શુશ્રૂષાદિ ગુણોને અવશ્ય ધારણ કરવાવાળો હોય છે, પરંતુ વ્રતના અંગીકાર માટે તેવો નિયમ નથી સમ્યગ્દૃષ્ટિ આત્મા અણુવ્રતાદિ વ્રતોને અંગીકાર કરે પણ ખરો અને ન પણ કરે, કારણ એ છે કે–સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિમાં જેટલો કર્મનો ક્ષયોપશમાદિ થવો જોઈએ, તેના કરતાં ચારિત્રની પ્રાપ્તિમાં દર્શન મોહનીય ઉપરાંત ચારિત્ર મોહનીય કર્મના ક્ષયોપમશમની પણ જરૂર છે જો કે અપૂર્વકરણથી રાગદ્વેષની ગાઢ ગાંઠ ભેદાઇ જાય છે, તેથી

છે અહીં સ્થૂલનો અર્થ દ્વિપદ, ચતુષ્પદ, ક્ષેત્ર, વાસ્તુ, હિરણ્ય, સુવર્ણ, ધન, ધાન્ય આદિ પરિસ્થૂલ અને બહુમૂલ્ય વસ્તુ વિષે અસત્ય બોલવુ, તે છે સૂક્ષ્મ વસ્તુ વિષયક અસત્યની અપેક્ષાએ સ્થૂલ વસ્તુ વિષયક અસત્ય વાદમા અધ્યવસાયની દુષ્ટતા વિશેષ પ્રવર્તે છે

ત્રીજા અણુવ્રતમા જે ગ્રહણ કરવાથી ચોરીનો આરોપ આવે તેવી સચિત્ત (લવણાદિ), અચિત્ત (વસ્ત્રાદિ) અને મિશ્ર (અશ્વાદિ) સ્થૂલ અદત્ત વસ્તુઓના ગ્રહણનો ત્યાગ કરે છે

ચોથા અણુવ્રતમા ઔદારિક (મનુષ્ય અને તિર્યંચણી) તથા વૈક્રિય (વિદ્યાધરી અને દેવી) પરદારાઓનો ત્યાગ કરે છે તથા સ્વદારાને વિષે સંતોષને ધારણ કરે છે

પાચમા અણુવ્રતમા અસદારભની પ્રવૃત્તિ કરાવનાર ધન-ધાન્યાદિ નવ પ્રકારની વસ્તુઓમા ઇચ્છાનુ પરિમાણ કરે છે

છટ્ઠા દિગ્વિરતિ વ્રતમા, ઊચે પર્વતાદિ ઉપર, નીચે કૂપાદિને વિષે તથા તિર્યક્ પૂર્વાદિ દિશાઓને વિષે, યાવજ્જિવિત માટે યા ચાતુર્માસાદિ કાલ માટે, જવા આવવાનુ પરિમાણ કરે છે

સાતમા ઉપભોગ-પરિભોગ-પરિમાણ વ્રતમા ભોજનાદિકમા અભક્ષ્ય-અનતકાયાદિકનો ત્યાગ કરે

ત્યાગ કરે છે નિર્નિમિત્ત પાપથી બધાવુ તે અનર્થ-દંડ છે નિષ્પ્રયોજન આર્ત્ત-રૌદ્ર-ધ્યાન કરવુ, તે અપધ્યાન છે વિના પ્રયોજને હિંસાના કારણ શસ્ત્ર, આયુદ્ધ, અગ્નિ, વિષાદિ પદાર્થો બીજાને આપવા તે હિંસપ્રદાન છે વગર કારણે કૃષ્યાદિ પાપક્રિયાઓ કરવાનો ઉપદેશ આપવો, તે પાપોપદેશ છે અને શરીરાદિકના પ્રયોજન વિના ખાવુ-પીવુ, હરવુ-ફરવુ, સૂવુ-જેમવુ અગર નાટક પ્રેક્ષણકો જોવા, એ વિગેરે પ્રમાદાચરણ છે એ ચારે અનર્થદંડ છે

નવમા સામાયિક નામના પ્રથમ શિક્ષાવ્રતમા એક મુહૂર્ત પર્યંત સાવદ્યયોગ (સપાપ વ્યાપારો) નો ત્યાગ અને નિરવદ્ય યોગ (નિષ્પાપ વ્યાપારો) નુ આસેવન કરે

સામાયિકાદિ ચાર વ્રતો, શિક્ષા વ્રત એટલા માટે કહેવાય છે કે-પરમપદની પ્રાપ્તિ માટે તે વારવાર સેવવા યોગ્ય છે શિક્ષા એટલે અભ્યાસ અથવા પરમ પદ-પ્રાપિકા-ક્રિયા, તત્પ્રધાન વ્રત, તે શિક્ષાવ્રત છે

સમ એટલે રાગદ્વેષનો અભાવ, તેનો આય એટલે લાભ રાગદ્વેષ-વિરહિત મધ્યસ્થ આત્મા પ્રતિક્ષણ ચિન્તામણિ અને કલ્પવૃક્ષને પણ પરાસ્ત કરનાર નિરુપમ સુખના હેતુભૂત અપૂર્વ જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રના પર્યાયને પામે છે, તેનુ નામ સમાય છે

અહોરાત્રિ માટે ત્યાગ કરવો દેશથી શરીર–પૌષધ એટલે શરીરના બધા ભાગમા નહિ પણ અમુક ભાગને વિષે જ સસ્કારાદિ કરવો પણ બીજે નહિ અને સર્વથી શરીર–પૌષધ એટલે શરીરના સર્વ ભાગે સસ્કારાદિ ન કરવો

દેશથી બ્રહ્મચર્ય–પૌષધ એટલે દિવસે વા રાત્રિએ અબ્રહ્મનો ત્યાગ કરવો અને સર્વથી બ્રહ્મચર્ય–પૌષધ એટલે દિવસ–રાત્રિ ઉભય માટે બ્રહ્મચારી બનવુ

દેશથી અવ્યાપાર–પૌષધ એટલે અમુક અમુક વ્યાપારનો ત્યાગ કરવો અને સર્વથી અવ્યાપાર–પૌષધ એટલે સાસારિક સર્વ વ્યાપારોનો ત્યાગ કરવો દેશથી પૌષધ કરે તે સામાયિક અગીકાર કરે, એવો નિયમ નથી સર્વથી પૌષધ કરે તે દિવસ માટે, રાત્રિ માટે યા અહોરાત્રિ માટે ઘરમા યા પૌષધશાળામા અવશ્ય સામાયિક અગીકાર કરે

બારમા અતિથિસવિભાગ નામના શિક્ષાવ્રતમા શુદ્ધ અને કલ્પનીય અન્નાદિ દેશકાલોચિત રીતિએ મુનિને આપે આદિ શબ્દથી પાન, વસ્ત્ર, ઔષધાદિ આપે કિન્તુ હિરણ્યાદિ નહિ શુદ્ધ એટલે ન્યાયથી પ્રાપ્ત કરેલ પણ અન્યાયથી પ્રાપ્ત કરેલ નહિ કલ્પનીય એટલે ઉદ્‌ગમાદિક દોષોથી રહિત, કિન્તુ દોષવાળા નહિ દેશકાલોચિત રીતિએ એટલે પોતાના

ઘેર આમત્રણ કરીને, પોતા માટે બનાવેલ અન્નાદિ ભોજન કાળે આપે, કિન્તુ ભોજન કાળ વીતી ગયા બાદ અથવા મુનિની સામે લઇ જઇને કે મુનિ માટે બનાવીને આપે નહિ

તિથિ, પર્વ અને ઉત્સવો એ સર્વનો જેઓએ ત્યાગ કર્યો છે, તેઓને અતિથિ કહ્યા છે, શેષ અભ્યાગત જાણવા અતિથિની પ્રાપ્તિ ન થાય તો ભોજનકાળે દિશાઓનુ અવલોકન કરવુ અને વિશુદ્ધભાવે ચિન્તવવુ કે 'જો સાધુઓ પધાર્યા હોત તો મારો નિસ્તાર થાત '–એ રીતે બારમા વ્રતની આરાધના થાય છે

એ પ્રત્યેક વ્રતના પાચ પાચ અતિચારો કહ્યા છે, તેને જાણી, સમજી, નિરતિચારપણે વ્રત પાલન કરવાને ઉદ્યમશીલ બનવુ, એ સપૂર્ણ હિતાવહ છે

દેશથી ભગ, તે અતિચાર છે વ્રત ગ્રહણ કરતી વખતે અતિચારનુ વર્જન પણ ગ્રહણ થઈ જાય છે વ્રતોની સુવિશુદ્ધ પાલના માટે નિરતર ઉભયકાલ તેનુ સ્મરણ કરવુ જોઇએ તથા વ્રતપાલનના ગુણો, અવ્રતપાલનના દોષો, મિથ્યાત્વ અને પ્રાણિવધાદિના દારૂણ વિપાકો આદિને નિરતર ચિન્તવવા જોઇએ વ્રતપાલનનો ઉપદેશ આપનાર શ્રી અરિહતદેવ અને સુસાધુજનોની નિરતર ભક્તિ અને પર્યુપાસના કરવી જોઈએ તથા ઉત્તરોત્તર અધિક ગુણોની આત્માને

પ્રાપ્તિ થાય તે માટે રત્નત્રયીને વિષે સતત ઉદ્યમ કરવો જોઈએ એ રીતે વર્તવાથી વિરતિનો પરિણામ ઉત્પન્ન થાય છે અને ઉત્પન્ન થયો હોય તો ટકી રહે છે પણ ચાલ્યો જતો નથી

શ્રાવકના આ બાર વ્રતોમા અણુવ્રતો અને ગુણવ્રતો પ્રાય યાવજ્જિવિત માટે ગ્રહણ થાય છે ને શિક્ષાવ્રતો ઇત્વર કાલ માટે એટલે સામાયિક તથા દેશાવકાશિક પ્રતિદિવસ કરવા માટે અને પૌષધોપવાસ તથા અતિથિસવિભાગ પ્રતિનિયત દિવસોએ કરવા માટે ગ્રહણ થાય છે પ્રાય શબ્દથી અણુવ્રતો અને ગુણવ્રતો પણ પ્રતિ ચાતુર્માસ આદિ માટે ગ્રહણ કરી શકાય છે

આયુષ્યના અતે શાસ્ત્રપ્રસિધ્ધ સલેખના (અનશન-ક્રિયા) પૂર્વક શ્રાવક દેહનો ત્યાગ કરે

સલેષણા વ્રતની આરાધના

સર્વ પ્રકારની આરાધનાઓમા સૌથી વધુ અગત્યની આરાધના શ્રી જૈન શાસને દર્શાવી છે, તે અતિમ આરાધના છે તેનુ બીજુ નામ સલેષણા વ્રત છે જીવનમા કરેલી સઘળી આરાધનાઓની સફળતાનો આધાર આ અતિમ આરાધના ઉપર છે અતિમ વખતે એટલે આયુષ્યના અતસમયે કરવા યોગ્ય આરાધના કર્યા વિના જ મૃત્યુ થઇ જાય, તો ગમે તેવા આરાધક આત્માની પણ ગતિ બગડી જાય

એટલુ જ નહિ પણ કર્મવશાત્ જીવન પર્યંત જે આત્મા આરાધના નથી કરી શક્યો તે આત્મા પણ જો આ પર્યંત આરાધનાને સાધી લે, તો તેની ગતિ સુધરી જાય, એવો આ અતિમ આરાધનાનો મહિમા છે શ્રી જિનશાસનમા રહેલા સાધુ યા શ્રાવક, પ્રત્યેકનો એ હમેશનો મનોરથ હોય છે, કે, 'મારુ મરણ આ ાધનાપૂર્વક થાઓ ' અર્થાત્–' મરણ વખતે હુ આરાધનાપૂર્વક કેવી રીતે મરણ પામુ ? ' એ જ સતત ચિંતા એને હોય છે એ આરાધના સક્ષેપથી અહીં જણાવવામા આવે છે

શાસ્ત્રોમા કહ્યુ છે કે–' જે આત્મા મરણસમયે આઉરપચ્ચક્ખાણ નામના પ્રકીર્ણકમા કહેલા વિધિ મુજબ મરે છે, તે આત્મા નિશ્ચયથી વૈમાનિક કલ્પોમા ઉત્પન્ન થાય છે એટલુ જ નહિ કિન્તુ ઉત્કૃષ્ટથી સાતમા ભવે અવશ્ય સિદ્ધ થાય છે '

મરણ પથારીએ રહેલો મારો મનુષ્ય સદ્ગુરુને નમસ્કાર કરીને કહે કે ' હે ભગવન્ ! હવે અવસરને ઉચિત મને ફરમાવો ! ' તેના પ્રત્યુત્તરમા ગુરુ-મહારાજ તેને છેવટની આરાધના કરી લેવા માટે નીચે મુજબ ફરમાવે ગુરુનો યોગ ન હોય તો ઉત્તમ શ્રાવકના મુખે તેનુ શ્રવણ કરે

ગુરુ કહે 'મરણ સમયે ૧ લીધેલા વ્રતોમા લાગેલા અતિચારોને આલોવવા જોઇએ ૨ લીધેલા કે નહિ લીધેલા વ્રતોને ફરી ઉચ્ચરવા જોઇએ ૩ સર્વ જીવોને ક્ષમા આપવી જોઈએ ૪ અઢાર પાપ સ્થાનકોને વોસિરાવવા જોઇએ ૫ ચાર શરણને ગ્રહણ કરવા જોઇએ ૬ દુષ્કૃતની નિન્દા કરવી જોઇએ ૭ સુકૃતની અનુમોદના કરવી જોઇએ ૮ અનસન આદરવુ જોઇએ ૯ શુભ ભાવના ભાવવી જોઇએ અને ૧૦ શ્રી પચ પરમેષ્ઠીઓને નમસ્કાર કરવો જોઇએ '

અતિચાર-આલોચના

સાધુ અને શ્રાવકોને પાળવા યોગ્ય પાચ આચારો શ્રી જૈન શાસનમા દર્શાવેલા છે તેના પાલનમા જેટની બેદરકારી બતાવી હોય અગર તેથી વિરૂધ્ધ આચરણ કર્યું હોય, તે અહી અતિચારો સમજવાના છે જેમકે-સામર્થ્ય છતા જ્ઞાનિઓને અન્ન, પાન, વસ્ત્ર, પાત્ર આદિવડે સહાય ન કરી હોય, તેમની અવજ્ઞા કરી હોય, મતિશ્રુતાદિ પાચ પ્રકારના જ્ઞાનની નિન્દા કરી હોય, ઉપહાસ કર્યો હોય અથવા ઉપઘાત કર્યો હોય, જ્ઞાનના સાધન-પુસ્તક, કાગળ, કલમ આદિની આશાતના કરી હોય, તે બધા જ્ઞાનના અતિચારો છે તેની હૃદયથી માફી માગવી જોઇએ

એ જ રીતે દર્શનના અતિચારો, જેવા કે શ્રી

જિનેશ્વરદેવ અને તેમના બિંબોની ભાવથી ભક્તિ ન કરી હોય અગર અભક્તિ કરી હોય, શ્રી જિનભક્તિ નિમિત્તે ઉત્પન્ન થયેલ દ્રવ્યનો વિનાશ કર્યો હોય અગર વિનાશ થતો જોવા છતા છતી શક્તિએ ઉપેક્ષા કરી હોય, શ્રી જિનમંદિર વિગેરેની આશાતના કરી હોય અગર અશાતના કરનારની ઉપેક્ષા કરી હોય, તેની ક્ષમા યાચવી જોઇએ

ચારિત્રના અતિચારો, જેવા કે પાંચ સમિતિ અને ત્રણ ગુપ્તિ સહિત ચારિત્રનુ પાલન ન કર્યું હોય અગર પાલન કરનારની ભક્તિ ન કરી હોય, પૃથ્વીકાયાદિ એકેંદ્રિય જીવો કીડા, શંખ, છીપ, પુરા, જળો, અળસીયા આદિ બેઇન્દ્રિય જીવો કીડી, મંકોડી, જૂ, માકડ, લીખ, કુંથુઆ આદિ તેઇંદ્રિય જીવો વીંછી, માખ, મચ્છર, ભ્રમર આદિ ચઉરિન્દ્રિય જીવો અને પાણીમા વસનાર, જમીન ઉપર રહેનાર કે આકાશમા ઉડનાર પચેન્દ્રિય જીવોની વિરાધના કરી હોય ક્રોધથી, લોભથી, ભયથી, હાસ્યથી કે પરવશતાથી અસત્ય વચન ઉચ્ચાર્યા હોય માયાદિકનુ સેવન કરીને અન્યનુ નહિ આપેલુ ધન પણ ગ્રહણ કર્યું હોય દેવ સબધી, મનુષ્ય સબધી કે તિર્યંચ સબધી મૈથુન સેવ્યુ હોય, કે સેવવાની અભિલાષા કરી હોય ધન-ધાન્યાદિક નવવિધ પરિગ્રહ સબધમા જે મમત્વ ભાવ પોષ્યો હોય તથા રાત્રિભોજન

ત્યાગમા જે કોઈ અતિચારો થયા હોય, તે સર્વની આત્મસાક્ષીએ નિન્દા કરવી જોઇએ અને ગુરુસાક્ષિએ ગર્હા કરવી જોઈએ

તપ સબધી અતિચારો, જેવા કે—અનશન, ઊનોદરી આદિ છ પ્રકારનો બાહ્ય-તપ અને પ્રાયશ્ચિત, વિનયાદિ ૬ પ્રકારનો અભ્યતર-તપ શક્તિ પ્રમાણે ન કર્યો હોય, તેની નિન્દા અને ગર્હા કરવી જોઇએ

વીર્ય સબધી અતિચારો, જેમકે—જ્ઞાન, દર્શન, ચરિત્ર અને તપની આરાધનામા મન, વચન, કાયાનુ છતુ બળ ગોપવ્યુ હોય તથા વીર્યાચારનુ પાલન કરનારની નિન્દા-ઉપેક્ષા કીધી હોય, તેની નિન્દા, ગર્હા કરવી જોઇએ

વ્રતોચ્ચારણ

પ્રાણાતિપાતવિરમણ આદિ વ્રતો પૂર્વે લીધેલા હોય, તો તેને ફરી ઉચ્ચરવા જોઇએ અને પૂર્વે ન લીધા હોય તો અત્યારે નવા લેવા જોઇએ

સર્વ જીવ ક્ષમાપના

પૃથ્વીકાયાદિ ચોરાશી લાખ જીવયોનિમા રહેલા જીવોના જે અપરાધો કર્યા હોય, તેને ખમાવવા જોઇએ તથા તે જીવોએ કરેલા અપરાધોને ખમવા જોઇએ પૂર્વે બધાયેલા વૈરોને દૂર કરીને સર્વ જીવોની સાથે હૃદયથી મૈત્રી ચિન્તવવી જોઇએ

પાપસ્થાનક-આલોચના

પ્રાણાતિપાત, મૃષાવાદ, અદત્તાદાન, મૈથુન, પરિગ્રહ, ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, રાગ, દ્વેષ, કલહ, અભ્યાખ્યાન, પૈશુન્ય, રતિ, અરતિ, પરપરિવાદ, માયામૃષાવાદ અને મિથ્યાત્વશલ્ય-એ અઢાર પાપ સ્થાનકોને મોક્ષમાર્ગમા વિઘ્નભૂત તથા દુર્ગતિના કારણભૂત સમજી તેનો ત્યાગ કરવો જોઇએ તથા પૂર્વે સેવેલા તે પાપોને નિન્દવા અને ગર્હવા જોઇએ

ચતુ શરણગમન

ચારનુ શરણ સ્વીકારવુ જોઇએ, જેમકે — ચોત્રીશ અતિશયોથી યુક્ત, કેવળજ્ઞાન અને કેવળ દર્શનવડે જગતના ભાવોને જાણવા અને જોનારાઓ તથા દેવરચિત સમવસરણમા બેસીને ધર્મોપદેશ આપવાવાળા, ઘાતિ કર્મથી મુક્ત, આઠ પ્રતિહાર્યોની શોભાથી યુક્ત તથા આઠ પ્રકારના મદસ્થાનોથી રહિત, સસારરૂપી ક્ષેત્રમા જેમનુ ફરી ઊગવુ નથી, ભાવ શત્રુઓનો નાશ કરવાથી જેઓ અરિહત બન્યા છે તથા ત્રણ જગતને જેઓ પૂજનીય છે, તે શ્રી અરિહતોનુ મને શરણ હોજો

ભયકર દુખની લાખો લહરીઓવડે દુખે તરી શકાય એવા સસારસમુદ્રને જેઓ તરી ગયા છે અને જેઓને સિદ્ધિસુખની સપ્રાપ્તિ થઇ છે,

તપરૂપી મુદ્ગરથી જેમણે કર્મરૂપી બેડીઓ તોડી નાખી છે, ધ્યાનરૂપી અગ્નિના સયોગથી જેમણે મધળો કર્મમળ બાળી નાખ્યો છે, જેમને જન્મ નથી, જરા નથી, મરણ નથી, ચિત્તનો ઉદ્વેગ નથી કે ક્રોધાદિક કષાય નથી, તેવા સુવર્ણસમાન નિર્મળ શ્રી સિદ્ધોનુ મને શરણ હોજો

બેતાલીસ દોષ રહિત ભીક્ષા અગીકાર કરનારા, પાચે ઇન્દ્રિયોને વશ કરવામા તત્પર, કામદેવના માનને તોડનારા, બ્રહ્મવ્રતને ધારણ કરનારા, પાચ સમિતિઓથી સમિત, ત્રણ ગુપ્તિઓથી ગુપ્ત, મહાવ્રતોરૂપી મેરુનો ભાર વહન કરવાને વૃષભ સમાન, મુક્તિ રમણીના અનુરાગી, સર્વ સગના પરિત્યાગી, તૃણ–મણિ અને શત્રુ–મિત્રને સમાનપણે જોનારા, મોક્ષના સાધક અને ધીર એવા મુનિવરોનુ મને શરણ હોજો

ક્રોડો કલ્યાણને ઉત્પન્ન કરનારી તથા સર્વ પ્રકારના અનર્થોની રચનાનો નાશ કરનારી જીવદયા જેનુ મૂળ છે તથા જે જગતના સર્વ જીવોને હિતકર છે, કેવળજ્ઞાનવડે ભાસ્કર સરખા દેવાધિદેવ ત્રિલોકનાથ શ્રી તીર્થંકર દેવો વડે પ્રકાશિત છે, પાપના ભારથી ભારે થયેલા જીવોને કુગતિરૂપી ઊંડા ગર્તામા પડતા ધારણ કરી રાખનાર છે, સ્વર્ગ અને અપવર્ગના માર્ગમા સાર્થવાહ તુલ્ય છે અને સસાર

રૂપી અટવીનુ ઉલ્લંઘન કરાવી આપવા માટે સમર્થ છે
એવા શ્રી સર્વજ્ઞભાષિત ધર્મનુ મને શરણ હોજો

દુષ્કૃત ગર્હા

આ પ્રમાણે ચાર પ્રકારના શરણને સ્વીકારીને
એ ચારની સાક્ષિએ જ પોતાના દુષ્કૃતોની નિંદા
કરવી જોઇએ. જેમકે —મિથ્યાત્વથી મોહિત બનીને
ભવમા ભટકતા મે આજ સુધી મન, વચન કે કાયાથી
જેટલા કુમતના સેવન કર્યા હોય, તે સર્વની નિંદા
કરૂ છુ શ્રી જિન માર્ગને પાછો પાડ્યો હોય કે
અસત્ય માર્ગને આગળ કર્યો હોય અને બીજાઓને
પાપના કારણભૂત બન્યો હોઉ, તે સર્વની હુ હવે
નિન્દા કરૂ છુ

જન્તુઓને ત્રાસ આપનાર હળ, મૂશળ આદિ
અધિકરણો મે કરાવ્યા હોય અને પાપી કુટુબોના
પોષણ કર્યા હોય, તે સર્વની હમણા હુ નિંદા
કરૂ છુ

સુકૃતાનુમોદના

સ્વ-પરના સુકૃતોની અનુમોદના કરવી જોઇએ
જેમકે —શ્રી જિનભુવન, શ્રી જિનપ્રતિમા, શ્રી જિના
ગમ અને શ્રી ચતુર્વિધ સઘ, એ ઉત્તમ પ્રકારના
સાતે ક્ષેત્રોમા જે ધનબીજ મે વાવ્યુ હોય અગર
મન વચન કાયાથી તેની ભક્તિ કરી હોય, તે સુકૃતની

હું વારવાર અનુમોદના કરૂ છુ આ મસારરૂપી સમુદ્રમા જહાજ મમાન રત્નત્રયીનુ મમ્યગ્ રીતિએ જે આસેવન મારાથી થયુ હોય, તે મર્વ સુકૃતનુ હુ અનુમોદન કરૂ છુ શ્રી અરિહત, શ્રી મિદ્ધ, શ્રી આચાર્ય, શ્રી ઉપાધ્યાય, શ્રી સાધુ અને શ્રી સિદ્ધાન્તને વિષે મે જે બહુમાન કર્યુ હોય, તેની અનુમોદના કરૂ છુ સામાયિક, ચતુર્વિ શતિસ્તવ આદિ ષડાવ શ્યકમા મે જે કાઇ ઉદ્યમ કર્યો હોય, તે સુકૃતની અનુમોદના કરૂ છુ

શુભભાવ

મન્ણ મમયે શુભભાવ લાવવા પ્રયત્ન કરવો જોઇએ જેમકે—આ જગતમા પૂર્વે કરેલા પુણ્ય અને પાપ એ જ સુખ દુ ખના કારણો છે સુખ દુ ખનુ કારણુ બીજુ કોઇ નથી, એમ સમજી શુભ ભાવ લાવવો પૂર્વે બાધેલા કર્મોનો ભોગવટો કર્યા સિવાય છૂટકો જ નથી, એમ જાણીને શુભ ભાવ રાખવો શુભ ભાવ વિના ચારિત્ર, શ્રુત, તપ, શીલ, દાન આદિ સર્વ ક્રિયાઓ આકાશ કુસુમની જેમ નિષ્ફલ છે, એમ સમજી શુભ ભાવ લાવવા પ્રયત્ન કરવો નરકમા નારકીપણે આ આત્માએ તીવ્ર કલેશોનો અનુભવ કર્યો છે, તે વખતે કોઇપણુ મહાય કરવા આવ્યુ નથી, એ શુભ ભાવ રાખવો

અનશનનો સ્વીકાર

અંતસમયે ચારે પ્રકારના આહારનો ત્યાગ કરવો અને વિચારવુ જોઇએ કે 'આ જીવે આજસુધી મેરુપર્વતના સમૂહથી પણ અધિક આહાર ખાધો છતા તૃપ્તિ થઈ નથી, માટે ચતુર્વિધ આહારનો સ્વેચ્છાએ ત્યાગ કરવો એ જ હિતકર છે' દેવ, મનુષ્ય, તિર્યંચ અને નરક, એ ચારે ગતિઓમા આહાર સુલભ છે, પણ એની વિરતિ અત્યત દુર્લભ છે, એમ સમજી ચારે આહારનો ત્યાગ કરવો જીવ સમુદાયના વધ સિવાય આહાર તૈયાર થતો નથી, તેથી ભવભ્રમણના કારણભૂત જીવવધથી વિરામ કરાવનાર ચતુર્વિધ આહારનો ત્યાગ કરવો જે આહારનો સકામપણે ત્યાગ કરવાથી દેવોના આધિપત્યવાળુ ઇન્દ્રપણુ પણ સ્વાધીન થાય છે અને અત્યત દૂર એવા મોક્ષનુ સુખ પણ નિકટ આવે છે, તે ચારે પ્રકારના આહારનો ત્યાગ કરવો

શ્રી નમસ્કાર મત્ર

અન્તિમ આરાધના માટે છેલ્લુ અને દશમુ કૃત્ય શ્રી નમસ્કાર મહામત્રનુ સ્મરણ છે તે મત્રને અતસમયે અવશ્ય સ્મરવો જોઇએ પાપપરાયણ જીવને પણ અત સમયે તે પ્રાપ્ત થઈ જાય, તો તેની ગતિને સુધારી નાખે છે દેવપણ અગર ઉત્તમ કોટિનુ મનુષ્યપણુ પ્રાપ્ત કરાવે છે સ્ત્રીઓ મળવી સુલભ છે,

રાજ્ય મળવુ સુલભ છે, દેવપણુ મળવુ સુલભ છે, પણ શ્રી નમસ્કાર મહામત્રની પ્રાપ્તિ થવી દુર્લભ છે એક ભવમાથી બીજા ભવમા જતી વખતે શ્રી નવકાર મત્રની સહાયથી પ્રાણિઓ મનોવાછિત સુખોને પામે છે જે શ્રી નવકારમત્રની પ્રાપ્તિથી ભવરૂપી સમુદ્ર પણ ગાયની ખરી જેટલો થઈ જાય છે તથા જે શ્રી નવકારમત્ર મોક્ષ સુખના સત્યકાર (કોલ) સમાન છે, તે શ્રી નમસ્કારમત્રનુ અતસમયે મનની અદર વારવાર સ્મરણ કરવુ જોઇએ

શ્રી પચપરમેષ્ઠિ નમસ્કારમત્રનુ સ્મરણ કરવામા તત્પર પૂર્વે શ્રી રાજસિહકુમાર મરણ પામીને પાચમા દેવલોકમા ઇન્દ્રપદ પામ્યો અને તેની સ્ત્રી રત્નવતી પણ તેજ પ્રકારે આરાધીને પાચમા કલ્પને વિષે સામાનિક દેવપણુ પામી ત્યાથી ચ્યવી બને મોક્ષે જશે એ રીતે શ્રી નમસ્કારમત્ર જન્માતર જતા પ્રાપ્ત થઈ જાય, તો પાપનો પ્રણાશ કરી દેવગતિ આદિ ઉત્તમ પદોને આપનાર થાય છે, તેથી અતસમયે તેનુ એક ચિત્તે આરાધન કરવુ જોઈએ એ રીતે અતિમ આરાધનાને સારી રીતે આરાધી મરણ પામનાર આત્મા ભવનો શીઘ્ર અત કરે છે ભવનો અત કરવો એ જ શ્રી જિનશાસને દર્શાવેલી આરાધનાનુ એક પરમ ધ્યેય છે કારણ કે–એ વિના આત્માને સત્ય સુખની પ્રાપ્તિ થતી નથી

શબ્દથી પડન કરેલા પ્રકરણાદિનુ ચિન્તવન કરે અને આત્માની સાથે એકમેક બનાવે

તે પછી ઘેર જઇને દેવગુર્વાદિને મનને વિષે ધારણ કરીને સુઇ જાય ઉત્સર્ગથી અબ્રહ્મની વિરતિ કરે, મોહની નિન્દા કરે અને સ્ત્રીશરીરના જુગુપ્સ નીય સ્વરૂપનુ વારવાર ચિન્તવન કરે અબ્રહ્મથી વિરામ પામેલા યતિ પુરૂષોનુ હૃદયથી બહુમાન કરે રાત્રિએ નિદ્રા ચાલી જાય ત્યારે આત્મા, કર્મ, પરલોક આદિ સૂક્ષ્મ પદાર્થોની ચિન્તવના કરે પ્રતિક્ષણ થતા આયુષ્યના ક્ષયનો વિચાર કરે, પ્રાણવધાદિ અસદા ચરણોના નરકાદિ દુષ્ટ વિપાકોનુ ચિન્તવન કરે અને થોડા કાલમા ઘણો લાભ આપનાર ધર્માનુષ્ઠાનના વિવિધ પ્રકારના (કર્મનિર્જરા,-પુણ્યોપાર્જનાદિ) ફળોને વિચાર કરે અથવા જે જે દોષ આત્માને બાધક હોય તે તે દોષના પ્રતિપક્ષી સદ્ગુણોનુ વારવાર ચિન્તવન કરે એ વિગેરે ચિન્તવના કરવાથી આત્મામા સવેગ રસનો ઉદ્ભવ થાય છે અને મોક્ષ સુખનો અનુરાગ પેદા થાય છે

૫

શ્રાદ્ધ-વિધિ-મૂલનો

અનુવાદ

શ્રી વીર જિનેશ્વરને પ્રણામ કરી રાજગૃહ નગરને વિષે શ્રી અભયકુમારના પૂછવાથી જગદ્દગુરૂ શ્રી વીર ભગવાને 'શ્રાદ્ધવિધિ' અર્થાત્ 'શ્રાવકોની સામાચારી' જે રીતે કહી, તેને હું શ્રુતાનુસારે કિંચિત્ કહું છું ૧

શ્રાદ્ધજનના અનુગ્રહને માટે દિનકૃત્ય, રાત્રિકૃત્ય, પર્વકૃત્ય, ચાતુર્માસકૃત્ય, સાંવત્સરિકકૃત્ય અને જન્મ-કૃત્ય, એ છ દ્વારો (શ્રાદ્ધવિધિ) નામના આ ગ્રંથ વડે કહેવાય છે ૨

ભદ્રક-પ્રકૃતિ (અરક્તદ્વિષ્ટ), વિશેષ-નિપુણ-મતિ (વિશેષજ્ઞ), ન્યાય-માર્ગ-રતિ (પાપભીરૂ) તથા દૃઢ-

નિજ–વચન–સ્થિતિ (દૃઢપ્રતિજ્ઞ), એ ચાર ગુણને ધારણ કરનારો પુરૂષ શ્રાવકપણાને યોગ્ય છે ૩

નામાદિ ચાર પ્રકારના શ્રાવક છે તેમા અહીં ભાવથી શ્રાવકનો અધિકાર છે સમ્યગ્દર્શનને ધારણ કરવાવડે, વ્રતોને ધારણ કરવાવડે તથા પ્રતિમાપાલનાદિ ઉત્તર ગુણોને ધારણ કરવાવડે, શ્રાવકના ત્રણ પ્રકાર છે ૪

નવકારવડે જાગૃત થયેલો શ્રાવક સ્વકુલ, સ્વધર્મ, સ્વનિયમાદિને યાદ કરે પ્રતિક્રમણ કરી પવિત્ર થઇ, ગૃહ–જિનમંદિરની પૂજા કરી, પ્રત્યાખ્યાન કરે ૫

ઉચિત ચિન્તામા રક્ત એવો શ્રાવક શ્રી જિન ગૃહમા જઇ, વિધિપૂર્વક શ્રી જિનની અર્ચના કરે ત્યારબાદ દૃઢ પચાચારને પાળનારા ગુરૂ પાસે જઇ પચ્ચખ્ખાણને ઉચ્ચરે ૬

ત્યારબાદ સ્વધર્મનુ પાલન થાય એ રીતે વ્યવહારશુદ્ધિપૂર્વક, દેશવિરૂદ્ધાદિનો ત્યાગ કરવાપૂર્વક અને (માતા–પિતા–પૂજનાદિ) ઉચિત વૃત્તિનુ પાલન કરવાપૂર્વક અર્થચિન્તા (ધનોપાર્જન કરવા) માટે ઉદ્યમ કરે ૭

મધ્યાન્હે શ્રી જિનપૂજા, સુપાત્રાદિને દાન તથા ભોજન કરીને પચ્ચખ્ખાણ કરે અને ગીતાર્થની પાસે જઇ સ્વાધ્યાય કરે ૮

સંધ્યા સમયે ફરીથી અનુક્રમે શ્રી જિનપૂજન,

પ્રતિક્રમણ, મુનિઓનું વિશ્રામણ (ભક્તિ) તથા વિધિપૂર્વક આત્મધ્યાન (સ્વાધ્યાય) કરે ત્યારબાદ ઘરે ગયેલો તે (સ્વજનોને) ધર્મ કહે ૯

પ્રાય અબ્રહ્મ(મૈથુનસેવન)થી વિરત એવો શ્રાવક અવસરે અલ્પનિદ્રાને કરે નિદ્રાનો ઉપરમ થયે છતે (નિદ્રા ઊડી જાય ત્યારે) સ્ત્રીશરીરની અશુચિતા વિગેરેનુ ચિંતવન કરે ૧૦

પર્વ દિવસોને વિષે તથા આશ્વિન અને ચૈત્ર માસની અઠ્ઠાઈ વિગેરેને વિષે પૌષધ, બ્રહ્મચર્ય, આરંભ-વર્જન, તપશ્ચરણ આદિ અનુષ્ઠાનોને વિશેષે કરે ૧૧

પ્રતિચાતુર્માસે (પૂજા–દાનાદિ) સમુચિત નિયમોનું ગ્રહણ કરે તથા વર્ષા ઋતુમા (સચિત્તત્યાગ–આરંભ વર્જનાદિ) સવિશેષ નિયમોનું ગ્રહણ કરે પ્રતિવર્ષ શ્રી સંઘાર્ચન, શ્રી સાધર્મિકભક્તિ, શ્રી સ્નાત્ર મહોત્સવ, શ્રી જિનદ્રવ્યવૃદ્ધિ, શ્રી મહાપૂજા, શ્રી ધર્મજાગરિકા, શ્રી શ્રુતપૂજા, શ્રી ઉદ્યાપન મહોત્સવ, શ્રી તીર્થ–શાસન પ્રભાવના, તથા પાપશુદ્ધિ કરે ૧૨–૧૩

જન્મકૃત્ય અનેક પ્રકારના છે ત્રિવર્ગની સિદ્ધિ માટે (૧) ઉચિત નિવાસસ્થાન કરાવવુ (૨) ઉચિત વિદ્યાને ગ્રહણ કરવી (૩) ઉચિત રીતિએ પાણિગ્રહણ કરવુ (૪) ઉચિત મિત્રાદિક કરવા (૫) શ્રી જૈન ચૈત્ય કરાવવુ (૬) શ્રી જિનપ્રતિમા ભરાવવી (૭)

શ્રી જિનબિમ્બની પ્રતિષ્ઠા કરવી (૮) પુત્રાદિની પ્રવ્રાજના (દીક્ષા) ઉજવવી (૯) (આચાર્યાદિ) પદ પ્રદાનનો મહોત્સવ કરવો (૧૦) પુસ્તક લખાવવુ તથા પ્રચારવું (૧૧) પૌષધશાળા આદિને કરાવવી. (૧૨) આજન્મ સમ્યક્ત્વ પાળવુ (૧૩) યથાશક્તિ વ્રત પાળવા (૧૪) અથવા દીક્ષા ગ્રહણ કરવી (૧૫) આરંભનો ત્યાગ કરવો (૧૬) બ્રહ્મચર્ય પાળવુ (૧૭) શ્રાવકની પ્રતિમા વહવી તથા અંતિમ આરાધના કરવી ૧૪-૧૫-૧૬

જે ગૃહસ્થો ગૃહસ્થ ધર્મના આ વિધિને પ્રતિદિવસ નિર્વહન કરે છે, તે ગૃહસ્થો નિશ્ચે આ ભવ પરભવના સુખોને તથા નિવૃતિ(મુક્તિ)ના સુખોને શીઘ્ર મેળવે છે ૧૭

卐

[જૈનો પરમેશ્વરને માને છે, પરન્તુ પૃથ્વી, પાણી, પર્વત, નદી, હવા, પ્રભારા કે સૂર્ય ચંદ્ર આદિ ભૌતિક પદાર્થોની સિદ્ધિ માટે નહિ કિન્તુ આત્મિક ઉન્નતિના સાધનભૂત અહિંસા, સંયમ અને તપ સ્વરૂપ સદ્ધર્મની પ્રેરણા અને સિદ્ધિ માટે માને છે સ્વર્ગ અને મોક્ષ આદિ પદાર્થો સ્વયં સિદ્ધ છે જીવોને તેની પ્રાપ્તિ કરાવનાર કોઈ પણ હોય તો તે અહિંસા, સંયમ અને તપ સ્વરૂપ નિર્મળ ધર્મનું શુદ્ધ પાલન જ છે એ સદ્ધર્મના આદ્ય પ્રવર્તકો અને આદ્ય ઉપદેશકો તરીકે જૈનો પરમેશ્વરને પૂજે છે જગતના જીવો અનાદિ કાળથી અજ્ઞાન સમુદ્રમાં ડૂબેલા છે અને એ અજ્ઞાનના પ્રતાપે પોતાના હિતાહિતને સમજી શકતા નથી. તેવા અજ્ઞાન જીવોને તેમનું હિતાહિત સમજાવનાર તથા અહિતનો માર્ગ છોડાવીને હિતના માર્ગે ચઢાવનાર પરમ ગુરુ તરીકેનું સ્થાન જૈનોના પરમેશ્વરને ઘટે છે તેમને તીર્થંકર, આદ્યગુરુ કે જગદ્‌ગુરુ તરીકે પણ ઓળખવામાં આવે છે સદ્ધર્મની દેશના દ્વારા તેઓ જગતને કેવી રીતે ઉપકાર કરનારા થાય છે તથા તેમના નામ માત્રની ઉપાસના કરનારનું પણ તેઓ કેવી રીતે કલ્યાણ કરનારા થાય છે તેનું તર્કશુદ્ધ અને બુદ્ધિગમ્ય કિંચિત્ આલેખન હવે પછીના લેખમાં છે]

卐

ઓનો નિષેધ પ્રચલિત થાય છે,* અને તેમાથી હિંસા, જૂઠ, ચોરી, મૈથુન અને પરિગ્રહાદિ પાપોને ઉત્તેજન મળે છે માંસ-મદિરાદિ અભક્ષ્ય અને વર્જ્ય વસ્તુઓનુ સેવન થાય છે સન્માર્ગની નિન્દા અને ઉ માર્ગની પ્રશંસા થાય છે વંદનીયનો વિરોધ અને અવન્દનીયનો ઉત્કર્ષ કરાય છે ટૂંકમા સમગ્ર પાપોનુ નિર્ભિકપણે આચરણ અને સેવન વધે છે એ બધુ કુવિકલ્પોનુ પરિણામ છે કુવિકલ્પોના સંપાદક કુતર્કો છે કુતર્કોના સંપાદક કુગ્રન્થો છે અને કુગ્રંથોના પ્રણેતા કુતીર્થિકો છે

સુતીર્થિકો એટલે તીર્થંકર-ગણધરો કે જેઓ લોકાલોકપ્રકાશક કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શનના બળે વિશ્વની વસ્તુસ્થિતિને પ્રકાશિત કરનારા સત્સિદ્ધાન્તોનું નિરૂપણ કરે છે તેમાથી સદ્‌ગ્રંથો રચાય છે સદ્‌ગ્રંથોમા સુયુક્તિઓ ગુંથાય છે સુયુક્તિઓના બળે સુવિકલ્પો ફેલાય છે જેમાથી ભક્ષ્યાભક્ષ્ય, પેયાપેય, કાર્યાકાર્ય

---

* આત્મા સર્વજ્ઞ, મોક્ષ કે મોક્ષમાર્ગ નથી એવુ પ્રતિપાદન સર્વજ્ઞ હોય તે જ કરી શકે અસર્વજ્ઞ કેવી રીતે કરી શકે ? સમગ્ર વિશ્વમા એટલે ત્રિકાલ અને ત્રિલોકમા અમુક વસ્તુ નથી, એવુ પ્રતિપાદન કરવાનો અધિકાર જેને સમગ્ર લોકના એક અંશનુ પણ પૂરૂ જ્ઞાન નથી, તેને ન્યાયની રીતીએ પ્રાપ્ત કેમ થઇ શકે ? ઓછામા ઓછુ જે પદાર્થો વિદ્યમાન આગમ અનુમાન અને અનુભવ આદિ પ્રમાણોથી સિદ્ધ થતા હોય, તે પદાર્થો માટે તો ન જ હોઇ શકે

આદિની હિતકર નીતિઓ પ્રચલિત થાય છે આત્મા, સર્વજ્ઞ, મોક્ષમાર્ગ આદિ પ્રમાણસિદ્ધ પદાર્થોનું સ્થાપન થાય છે અહિંસા, સત્ય અચૌર્ય, બ્રહ્મચર્યાદિ ધર્મો પ્રતિષ્ઠિત થાય છે સન્માર્ગની પ્રશંસા અને ઉન્માર્ગની ઉપેક્ષા થાય છે વન્દનીયની વંદના અને પૂજનીયની પૂજાઓ પ્રચલિત થાય છે પાપકર્મો અટકે છે અને પુણ્યકર્મો વધે છે એ બધું સદ્‌વિકલ્પો અને સદ્‌વિચારોનું સુફળ છે સદ્‌વિચારોની પ્રેરક સુયુક્તિઓ છે સુયક્તિ-ઓના સંપાદ સુગ્રન્થો છે અને સુગ્રન્થોના પ્રણેતા સુતીર્થિકો છે

તીર્થંકરો અને ગણધરો સુતીર્થના પ્રણેતા કહેવાય છે જેનાથી હિત, સુખ, ગુણ, અભય, કીર્તિ, યશ, નિર્વૃત્તિ, સમાધિ આદિ થાય તે 'તીર્થ' કહેવાય છે તે તીર્થ દ્વાદશાંગી સ્વરૂપ છે તેને અર્થથી કહેનારા તીર્થંકર છે અને સૂત્રથી ગુંથનારા પ્રથમ ગણધર છે તેને ધારણ કરનાર શ્રમણ સંઘ છે તેથી દ્વાદશાંગી, પ્રથમ ગણધર અને શ્રમણ સંઘને પણ તીર્થ કહેવાય છે માગધ, વરદામ અને પ્રભાસાદિ દ્રવ્ય તીર્થ(જલ)ના સેવનથી જેમ દાહો-પશમ,[1] તૃષોચ્છેદ,[2] અને મલક્ષાલનાદિ[3] થાય છે, તેમ તીર્થંકર–ગણધરના પ્રવચનસ્વરૂપ દ્વાદશાંગી

---

૧ ઉષ્ણતાનુ શમી જવુ ૨ તૃષાનુ છેદાઇ જવુ ૩ મેલનુ ધોવાઇ જવુ

રૂપી ભાવ તીર્થના સેવનથી ભાવદાહનો ઉપશમ, ભાવતૃષાનો છેદ અને ભાવમલનું ક્ષાલન થાય છે ક્રોધ-કષાય એ ભાવદાહ છે વિષયતૃષ્ણા એ ભાવતૃષા છે અને બદ્ધ-ભવ-સચિત-કર્મરજ એ ભાવમલ છે દ્વાદશાગી પ્રવચનના સતત અભ્યાસથી અને તેમા રહેલા અર્થોના વારવાર અનુષ્ઠાનથી ક્રોધરૂપી દાહનો ઉપશમ થાય છે, લોભરૂપી તૃષાનો છેદ થાય છે અને કર્મરજરૂપી મલનુ પ્રક્ષાલન થાય છે

દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્રને પણ તીર્થ કહેવાય છે દર્શન એટલે જીવાજીવાદિ પદાર્થો ઉપર શ્રદ્ધા, તેથી ક્રોધ-દ્વેષાદિ વૃત્તિઓનો નિગ્રહ થાય છે જીવાજીવાદિ પદાર્થોના જ્ઞાનથી લોભ-તૃષ્ણાદિ વૃત્તિ ઓનો નાશ થાય છે અને અત્યન્ત-અનવદ્ય-ચરણ કરણાત્મક ક્રિયા-કલાપના પાલનસ્વરૂપ ચારિત્રથી કર્મ અને પાપાદિ અશુભ પ્રકૃતિઓનો ક્ષય થાય છે શ્રી જિન-પ્રવચનરૂપી તીર્થ એ અસત અનવદ્ય અને અન્ય (મિથ્યાદૃષ્ટિ વડે) અવિજ્ઞાત ચરણ-સિત્તરી[1] અને કરણ-સિત્તરી[2] સ્વરૂપ ક્રિયાઓનો આધાર છે તથા સકલ જીવાજીવાદિ સત્ય પદાર્થોના સમૂહનુ પ્રતિપાદક છે એ કારણે તે અચિન્ત્ય શક્તિથી યુક્ત છે અને ત્રણ લોકમા રહેલા ઉજ્જ્વલ-ધર્મ સપત્તી

૧ સીત્તેર પ્રકારના મૂળ ગુણો ૨ સીત્તેર પ્રકારના ઉત્તર ગુણો

યુક્ત મહાપુરુષોનો આશ્રય છે એ તીર્થને અર્થથી પ્રરૂપનાર તીર્થંકર છે, તેથી તીર્થંકર એ જગતને હિત કરનારા, સુખ કરનારા અને શુભ કરનારા ઇત્યાદિ તરીકે પ્રસિદ્ધ છે અને તેથી વિપરીત કુતીર્થના પ્રણેતાઓ જગતને અહિત કરનારા, અસુખ કરનારા અને અશુભ કરનારા તરીકે પ્રસિદ્ધ છે

તીર્થંકરોનુ તીર્થ અવિસવાદિ હોવાથી જો અચિન્ત્ય પ્રભાવ અને શક્તિથી યુક્ત હોય, તો પછી તેવા અવિસવાદિ તીર્થને સ્થાપન કરનારા, સ્વય પ્રરૂપનારા, સૌથી પ્રથમ અર્થથી કહેનારા તીર્થંકરોનો પ્રભાવ અને સામર્થ્ય અચિન્ત્ય હોય, એમા શકા જ શી? અચિન્ત્ય પ્રભાવયુક્ત તીર્થના આસેવનથી જેમ ભાવદાહોપશમાદિ કાર્યો સિદ્ધ થાય છે, તેમ અચિન્ત્ય પ્રભાવ સપન્ન તીર્થંકરોના આસેવનથી પણ તે કાર્યો સિદ્ધ થાય જ છે તીર્થંકરોનુ આસેવન એટલે તેમના નામનો મગળ જાપ, તેમના સ્વરૂપનુ પવિત્ર દર્શન, તેમના ચરિત્રનુ ઉત્તમ શ્રવણ અને તેમના ઉપદેશનુ સક્રિય પાલન એ ચાર રીતને છોડીને બીજી કોઇપણ રીતે તીર્થંકરોનુ આસેવન શક્ય નથી બીજી જે કોઇ રીતો છે, તે એ ચારમા એક યા બીજા પ્રકારે સમાવેશ પામી જાય છે

તીર્થંકરોના તીર્થનુ જ્ઞાન, શ્રદ્ધાન કે આચરણ, પ્રાપ્ત કરવા માટે પણ તીર્થંકરોના નામ, રૂપ, ચરિત્ર,

કે ઉપદેશનો આશ્રય લેવાની જરૂર છે જેટલી ભક્તિ તીર્થંકર ઉપર, તેટલી જ ભક્તિ તીર્થ ઉપર અને જેટલી ભક્તિ તીર્થ ઉપર, તેટલી જ ભક્તિ તીર્થંકર ઉપર થવી જોઇએ તીર્થ અને તીર્થંકરને પિતા-પુત્રનો સબંધ છે અવિસંવાદિ, સત્ય અને એ કારણે અચિન્ત્ય પ્રભાવસંપન્ન તીર્થ, એ જગતના પિતાને સ્થાને છે અને તીર્થંકર એ પિતાના પિતા (પિતામહ)ના સ્થાને છે જગતનુ પાલન, પોષણ અને ધારણ તીર્થથી થાય છે અને તીર્થનુ પાલન, પોષણ, અને ધારણ તીર્થંકરથી થાય છે તેથી તીર્થંકરનો પ્રભાવ એ દૃષ્ટિએ તીર્થથી ઘણો વધી જાય છે અને તીર્થંક પોતાના નામ, રૂપ, ચરિત્ર અને ઉપદેશથી ભિન્ન નથી, તેથી જેટલો પ્રભાવ તીર્થંકરોનો, તેટલો જ પ્રભાવ તેમના નામનો, તેમના રૂપનો, તેમના ચરિત્રોનો અને તેમના ઉપદેશ આદિનો માનવો જોઇએ તીર્થંકર લોકમા ' મગળ ' છે, તો તેમનુ નામ પણ લોકમા ' મગલ ' છે તીર્થંકરો લોકમા ' ઉત્તમ ' છે, તો તેમનુ નામ પણ લોકમા ' ઉત્તમ ' છે તીર્થંકરો લોકમા ' શરણભૂત ' છે, તો તેમનુ નામ પણ લોકમા ' શરણભૂત ' છે જે લોકો તીર્થંકરોના રૂપ, આકૃતિ, પ્રતિબિમ્બ કે પ્રતિચ્છાયા આદિનો પ્રભાવ તીર્થંકરોના જેટલો સ્વીકારતા નથી, તે લોકો પણ તીર્થંકરોના નામનો પ્રભાવ તો ખુદ તીર્થંકરો જેટલો સ્વીકારે જ છે

" પ્રભુ નામની ઔષધિ, ખરા ભાવથી ખાય,
રોગ શોક દૂરે ટળે, આધિ વ્યાધિ મિટી [illegible]

તીર્થંકરવાચક પદ કે જે તીર્થંકરની [illegible] આકારવાળું નથી, તેમાં પણ જો તીર્થં[illegible] પ્રભાવ (વાચ્ય-વાચક સંબંધથી) આવી શકે [illegible] તીર્થંકર-દર્શક-રૂપ કે જે તીર્થંકરની [illegible] આકૃતિ વાળું છે, તેમાં તીર્થંકર જેટલો પ્રભાવ [illegible] સ્થાપક સંબંધથી) કેમ ન આવી શકે? [illegible] સંબંધ જો લોકમાં સત્ય અને સિદ્ધ [illegible] સ્થાપક સંબંધ શું લોકમાં સત્ય અને સિદ્ધ [illegible] વાચકના સંબંધથી વાચ્યની સ્મૃતિ [illegible] સિદ્ધ છે, તેમ સ્થાપનાના સંબંધથી [illegible] પણ અનુભવસિદ્ધ છે વાચક જો [illegible] મૂર્તિ કરાવે છે, તો સ્થાપના પણ સ્થાપ[illegible] મૂર્તિ છે જ વાચકમાં વાચ્યનો જ્યારે કે [illegible] નાવે જ ધર્મ છે, ત્યારે સ્થાપનામાં સ્થાપ[illegible] રૂપ) આદિ અનેક ધર્મો રહેલા છે [illegible] આકૃતિ છે કે-" One picture is worth [illegible] thousand words " " એક ચિત્ર કે આકૃતિ [illegible] દશ હજાર શબ્દો સમાયેલા છે " [illegible] ઓછા

તીર્થંકરોના નામની [illegible] તીર્થંકરોના રૂપની, [illegible] સ્વીકારનં[illegible] ચારની સાથે સાક્ષાત્ કે [illegible] ની તથા [illegible]

નારી બીજી સર્વ વસ્તુઓની મંગળરૂપતા પણ સ્વીકારવી જ જોઈએ નામનો જાપ જિહ્વાને પવિત્ર કરે છે, રૂપનું દર્શન ચક્ષુને પાવન કરે છે, ચરિત્રનું શ્રવણ શ્રોત્રનુ સાફલ્ય કરે છે તથા ઉપદેશનું ગ્રહણ શ્રવણ, મનન અને અનુષ્ઠાનાદિ મન વચન કાયાદિ સર્વને સાર્થક્ય કરે છે જિહ્વાદ્વારા થતી ભક્તિને સ્વીકારવી અને ચક્ષુદ્વારા થતી ભક્તિને ન સ્વીકારવી અથવા ચક્ષુદ્વારા થતી ભક્તિને સ્વીકારવી અને શ્રોત્રદ્વારા થતી ભક્તિને ન સ્વીકારવી, એ જેમ અનુચિત છે, તેમ મનદ્વારા થતી ભક્તિને સ્વીકારવી અને તનદ્વારા થતી ભક્તિને ન સ્વીકારવી અથવા તનદ્વારા થતી ભક્તિને સ્વીકારવી પણ વચનદ્વારા થતી ભક્તિને ન સ્વીકારવી અથવા વચનદ્વારા થતી ભક્તિને સ્વીકારવી અને ધનદ્વારા થતી ભક્તિને ન સ્વીકારવી, એ પણ અજ્ઞાનનુ જ એક ફળ છે તન-મન-વચન કે ધન કોઈપણ સાધનદ્વારા થતી તીર્થંકરાની ભક્તિ, સેવા કે આરાધના એક સરખી ઉપયોગી અને ઉપકારક છે, એ જાતિનુ સમ્યગ્જ્ઞાન અને શ્રદ્ધાન એ જ એક વિવેકનુ સર્વોચ્ચ ફળ છે

તીર્થંકરોના નામના મંગલ જાપ દ્વારા તીર્થંકરોના ગુણોનુ ઉત્કીર્તન થાય છે ઉત્કીર્તન બે પ્રકારનુ છે એક દ્રવ્યોત્કીર્તન અને બીજુ ભાવોત્કીર્તન દ્રવ્યોત્કીર્તન પુષ્પ, વસ્ત્ર, ગંધ, અલંકારાદિ

વડે થાય છે અને ભાવોત્કીર્તન વિદ્યમાન સત્યગુણોના ઉત્કીર્તનવડે થાય છે સર્વ સાવદ્યયોગના ત્યાગરૂપ સર્વવિરતિ ધર્મને સ્વીકારનાર સાધુઓ માટે કેવળ ભાવોત્કીર્તન હિતકારી છે અને આરંભ પરિગ્રહથી યુક્ત, સાવદ્ય વ્યાપારોમાં રક્ત ગૃહસ્થોને દ્રવ્યોત્કીર્તન યુક્ત ભાવોત્કીર્તન ગુણકારી છે એ વસ્તુને સ્પષ્ટપણે સમજવા માટે કૂપ-ખનનનું દૃષ્ટાંત છે કૂપ-ખનનની ક્રિયામાં જો કે પ્રથમ તૃષા અને પંકાદિથી વિશેષ બાધિત થવાય છે, તો પણ તૃષાદિના નિવારણ માટે તે સિવાય બીજો ઉપાય પણ નથી તેમ આરંભ પરિગ્રહરૂપી પંકમાં નિમગ્ન ગૃહસ્થોને તે પંકના પ્રક્ષાલન માટે દ્રવ્યોત્કીર્તન અનિવાર્ય છે દ્રવ્યોત્કીર્તન સિવાય સાવદ્ય યોગથી વિરામ નહિ પામેલા આત્માઓને ધર્મધ્યાન સંભવિત નથી દ્રવ્યોત્કીર્તનથી જ તેમના આરંભાદિ પાપ-પંકનું પ્રક્ષાલન થાય છે તથા સંસાર પ્રતનુ એટલે પાતળો પડે છે શાસ્ત્રોમાં કહ્યું છે કે ગૃહસ્થોને દ્રવ્યોત્કીર્તનપૂર્વક ભાવોત્કીર્તન પ્રભૂતતર નિર્જરા અને શુભાનુબંધિ કર્મનો હેતુ છે

તીર્થંકરો લોકનો ઉદ્યોત કરનારા છે લોક એટલે પંચાસ્તિકાય ધર્મ, અધર્મ, આકાશ, પુદ્ગલ, અને જીવ એ પાંચ અસ્તિકાય છે-પ્રદેશ પ્રચયાત્મક છે કાળદ્રવ્ય પ્રદેશ પ્રચયાત્મક નથી, તેથી તેને અસ્તિકાય કહેલ નથી કાળદ્રવ્યની સાથે પાંચ અસ્તિકાય

મળીને છ દ્રવ્યો કહેવાય છે તીર્થંકરો પાચ અસ્તિ કાયાત્મક અને છ-દ્રવ્યાત્મક લોકનો ઉદ્યોત કરનારા છે ઉદ્યોત એટલે પ્રકાશ, સ્વય જાણવુ અને બીજાને જણાવવુ લોકની ઊર્ધ્વ, અધો અને તિર્યગ્ આકૃતિને, લોકમા રહેલા જીવાજીવાદિ ષડ્ દ્રવ્યોને, જીવોની ગતિ આગતિને, રાગ-દ્વેષાદિ ભાવોને, દેવ-નરકાદિ ભવોને તથા જ્ઞાન-દર્શનાદિ ગુણોને તીર્થંકરો પ્રતિસમય જાણે છે, જુએ છે અને યોગ્યની આગળ કહે છે, તેથી ઉદ્યોત કરનારા ગણાય છે ઉદ્યોતને આલોક પ્રલોક, સલોક પણ કહેવાય છે, એટલે સારી રીતે જાણે છે, સારી રીતે જૂએ છે અને સારી રીતે બીજાની આગળ પ્રકાશે છે

ઉદ્યોત બે પ્રકારનો છે દ્રવ્યોદ્યોત અને ભાવોદ્યોત દ્રવ્યોદ્યોત પરિમિત ક્ષેત્રો અને સ્થૂલ દ્રવ્યોને પ્રકાશે છે અને તે સૂર્ય, ચદ્ર, મણિ, વિદ્યુત, દીપ અને અગ્નિ આદિ બાહ્ય વસ્તુઓવડે થાય છે ભાવોદ્યોત અપરિમિત ક્ષેત્ર એટલે લોકાલોકને અને તેમા રહેલા સર્વ દ્રવ્યો અને તેના સર્વ પર્યાયોને પ્રકાશે છે અને તે કેવળજ્ઞાનરૂપી આતર્ જ્યોતિવડે થાય છે કેવળજ્ઞાનરૂપી અભ્યતર જ્યોતિ લોકાલોકને પ્રકાશે છે તથા તે લોકમા રહેલ સર્વ સારભૂત જગહિતકારક ભાવધર્મને પણ પ્રકાશે છે તેથી તીર્થંકરો ધર્મ-તીર્થંકર પણ કહેવાય છે ભાવધર્મ બે પ્રકારનો

છે એક શ્રુતસ્વરૂપ અને બીજો ચારિત્રસ્વરૂપ શ્રુત ધર્મ શાસ્ત્ર સ્વાધ્યાયાદિ રૂપ છે અને ચારિત્ર ધર્મ ક્ષાન્ત્યાદિ (ક્ષમા, માર્દવ, આર્જવ, મતોષાદિ) ધર્મના પાલન સ્વરૂપ છે તીર્થ કરો જેમ લોકોદ્યોતકર અને ધર્મ તીર્થ કર છે, તેમ જિન, અરિહત અને કેવળી પણ છે

જિન એટલે ક્રોધ, માન, માયા, લોભાદિને જીતનારા અરિહત એટલે ભાવ અરિ (રાગદ્વેષાદિ) અને કર્મરજ (જ્ઞાનાવરણાદિ અષ્ટવિધ)ને હણનારા કેવળી એટલે કેવળજ્ઞાન અને કેવલદર્શનને પામેલા જિન, કેવલી અને અરિહત હોવાથી મદેવમનુજ સુરને પૂજનીય અથવા સુરાસુરમનુષ્યોને સેવનીય છે વૈમાનિક-જ્યોતિષ નિકાયમા વસતા દેવોને, ભવનપતિ-વ્યતર નિકાયમા વસતા અસુરોને તથા અઢી દ્વીપ અને બે સમુદ્રમા વસતા નર-વિદ્યાધરોને કીર્તનીય છે જેમણે જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ અને વિનયાદિ, હિતકર, સુખકર, ગુણકર, અભયકર અને નિર્વૃત્તિકર પદાર્થોને બતાવ્યા છે, તે લોકમા રહેલા સર્વ વિવેકી જીવોને સર્વકાળ માટે સેવનીય, પૂજનીય અને કીર્તનીય બને, તેમા કશુ જ આશ્ચર્ય નથી કહ્યુ છે કે—

" पूज्योऽय स्मरणीयोऽय, सेवनीयोऽयमादरात् ।
अस्यैव शासने भक्ति , कार्या चेच्चैतनास्ति चेत् ॥१॥"

"(અર્હન્, જિન, કેવલી, ધર્મતીર્થંકર અને લોકોદ્યોતકર એવા) પરમાત્મા એ જ પૂજનીય છે, સ્મરણીય છે અને આદરપૂર્વક સેવનીય છે ને ચેતના હોય તો તેમના શાસનને વિષે જ એક ભક્તિ કરવા લાયક છે ૧"

તીર્થંકરો યદ્યપિ રાગાદિ રહિત હોવાથી પ્રસન્ન થતા નથી, તો પણ અચિન્ત્ય ચિંતામણિ એવા તેમને ઉદ્દેશીને અંતઃકરણની શુદ્ધિપૂર્વક કરેલી સ્તુતિ (સ્તુતિ સ્મરણાદિ) ઇષ્ટ ફળને આપનારી થાય છે

તીર્થંકરો મારા ઉપર પ્રસન્ન થાઓ અને મને આરોગ્ય, બોધિલાભ અને સર્વોત્કૃષ્ટ-ભાવ-સમાધિને આપો, એમ કહેવું એ નિષ્ફળ કે વૃથા પ્રલાપરૂપ નથી એના બે કારણો છે એક તો અંતઃકરણની શુદ્ધિને માટે તીર્થંકરોની વારંવાર પ્રસન્નતા યાચવી, એ અત્યન્ત જરૂરી છે તથા બીજું મોક્ષાદિ પદાર્થની પ્રાપ્તિ તીર્થંકરોના ધ્યાનથી જ થાય છે આપવા લાયક જે ઉત્તમ વસ્તુઓ છે, તેને આપનારા તેઓ જ છે, પણ બીજા નથી આરોગ્યાદિને કરનારા દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્રનો ઉપદેશ તેમણે જ આપ્યો છે તેથી તેમની પાસે તે વસ્તુઓ યાચવી એ સુસંગત છે તીર્થંકરો પાસે બોધિ, સમાધિ કે આરોગ્યાદિની યાચના કરવી એ અસત્યામૃષા (જે સત્ય પણ નથી ને અસત્ય પણ નથી એવી વ્યવહાર)

પ્રકાર છે તીર્થંકરો બોધિ, સમાધિ અને આરોગ્યને આપે છે, તે વાત સત્ય નથી, કારણ કે તીર્થંકરો વીતરાગ છે તથા અસત્ય પણ નથી, કારણ કે તેમના ધ્યાનથી જ મળે છે તીર્થંકરો પાસે તેની યાચના કરવી એ આરાધના સ્વરૂપ છે અને ન કરવી એ અનારાધના સ્વરૂપ છે એ યાચના નિદાન કે કર્મબંધ સ્વરૂપ પણ નથી કારણ કે કર્મબંધના હેતુ પાચ છે મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, પ્રમાદ, કષાય અને યોગ મિથ્યાત્વાદિ એ પાચ હેતુમાથી એક પણ હેતુ તીર્થંકરો પાસે આરોગ્યાદિ પદાર્થોની યાચના કરવામા છે નહિ

અહિં આરોગ્ય એ શબ્દથી ભાવ આરોગ્ય એટલે સર્વ કર્મ રોગના ક્ષયજન્ય મુક્તિ–સ્વરૂપ (ભાવ) આરોગ્ય લેવાનુ છે ભાવ આરોગ્યરૂપ મુક્તિ, તેના કારણભૂત બોધિ અને બોધિના કારણભૂત સમાધિ તીર્થંકરોના ધ્યાનથી જ મળે છે, તો પછી તે પદાર્થોની યાચના તીર્થંકરો પાસે કરવી એ શુ ન્યાયયુક્ત નથી ? અવશ્ય છે એમા આરાધના છે ન કરવામા આરાધના નથી કિન્તુ અનારાધના યાવત્ વિરાધના પણ છે જે વસ્તુ જેઓના ધ્યાનથી મળે છે, તે વસ્તુને તેઓ જ આપનારા છે, એમ માનવુ એ પણ ન્યાય–પુરસર છે જેના નામથી કે પૈસાથી જે વેપાર કરે છે, તે તેનાથી જ કમાયો એમ મનાય છે રાજાના શસ્ત્રથી શત્રુને જીતનારા

પ્રભાવે જ જીત્યા, એમ ગણાય છે સુભટે યુદ્ધ જીત્યુ, એમ કહેવાને બદલે રાજાએ જ યુદ્ધ જીત્યુ, એમ કહેવાય છે તેમ તીર્થ કરાના ધ્યાનથી બોધિ, સમાધિ અને આરોગ્ય પ્રાપ્ત ક રાગોએ તીર્થ કરાના પ્રભાવે જ તે પ્રાપ્ત કયુ) (નહિ કે કેવળ પોતાના પ્રભાવે) એમ માનવુ જ જોઈએ

કેવળ પોતાના જ પ્રભાવ પ્રાપ્ત કરી શકાય તેમ હોય તો તીર્થ કરના ધ્યા (વિના આજ સુધી કેમ પ્રાપ્ત ન થયુ ? એ પ્રશ્ન છે તીવ-રાના ધ્યાન સિવાય બોધિ આદિની પ્રાપ્તિ વતી નથી, તથી તીર્થ કરો જ બોધિ, સમાધિ અને ભાવ આરોગ્યન આપનારા છે એમ માનવુ જોઈએ, વારવાર કહેવુ જોઈએ તથા એ સત્ય વાતને કદી ૧ભુ વિસરી ન જવા માટે વારવાર યાચવુ જોઈએ એથી અભિમાનના નાશ તથા (વિનયાદિ) ગુણોનુ પણ સાવન થાય છે

બોધિ બે પ્રકારની છ, એક દ્રવ્યબોધિ અને બીજી ભાવબોધિ દ્રવ્યબોધિ એટલે કમલાદિ પુષ્પોનો વિકાસ અને ભાવબોધિ એટલે જ્ઞાનાદિ ગુણોનો વિકાસ શિયાળીઓ મોઢામા રહેલો માસના પેસીને છોડીને મત્સ્યની પાછે તે માગવા જાય છે, તો જેમ ઉભયથી ભ્રષ્ટ થાય છે, તેમ પ્રાપ્ત બોધિને પ્રમાદથી સફળ નહિ કરનારો અને અન્ય બોધિની પ્રાર્થના કરનારો પણ ઉભયથી ભ્રષ્ટ થાય છે પ્રાપ્તબોધિ એટલે પ્રાપ્ત સદ્બુદ્ધિ,

તેને સદ્ અનુષ્ઠાનવડે સફળ નહિ કરતો અને અનાગત બોધિ એટલે ભવિષ્કાળમા બોધિ (સમ્યગ્જ્ઞાન) ની પ્રાર્થના કરતો એવો મનુષ્ય ઉભયથી ભ્રષ્ટ થાય છે વિના મૂલ્યે અનાગત્ બોધિ મળતી નથી અને સફલ નહિ કરવાથી પ્રાપ્ત બોધિ નિષ્ફળ જાય છે મળેલ બોધિ (સદ્બુદ્ધિ) મુજબ ક્રિયા કરનારને જ અન્યભવે બોધિ સુલભ છે આદ્ય બોધિનો લાભ તો રાધાવેધની સમાન દુર્લભ માનેલો છે, તેથી તેને માટે વારવાર તીર્થંકરોની પ્રાર્થના કરવી અત્યત આવશ્યક છે

ચન્દ્રોથી પણ અધિક નિર્મળ તીર્થંકરોનુ ચરિત્ર છે, સૂર્યોથી પણ અધિક તેજસ્કર તીર્થંકરોનુ જ્ઞાન છે અને સ્વયભૂરમણ સાગરથી પણ અધિક ગભીરતર તીર્થંકરોની સમતા છે તેઓ કૃતકૃત્ય છે, કૃતાર્થ છે, તેમના સર્વ કાર્યો સિદ્ધ થયેલા છે, તેથી તેમની પાસે કરેલી પ્રાર્થના કદી પણ નિષ્ફળ નથી જતી–અવશ્ય ફળીભૂત થાય છે

ઉપસહાર—

તીર્થંકરો ભરત, ઐરવત, ક્ષેત્રોના દરેક ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણી કાળમા ચોવીસ ચોવીસ થાય છે તથા ભરત, ઐરવત અને મહાવિદેહ ક્ષેત્રમા ઉત્કૃષ્ટકાળે એકસો ને સીત્તેર (૧૭૦) વિહરમાન વિચરતા હોય છે આ ભરતક્ષેત્રની આ અવસર્પિણીના ચોથા આરામા થયેલા ચોવીસ તીર્થંકરોના નામની પવિત્રતા, મગલ-

તેને વર્ણવતા મહાપુરૂષો ફરમાવે છે કે-તીર્થ કરોના નામનું કીર્તન કરવાથી--

૧ ક્રોડો તપનું ફળ મળે છે
૨ સર્વ કામનાઓ સિદ્ધ થાય છે
૩ જિહ્વા અને જન્મ સફળ થાય છે
૪ કષ્ટ અને વિઘ્નો ટળે છે
૫ મંગળ અને કલ્યાણની પરંપરા આવી મળે છે
૬ મહિમા અને મોટાઇ વધે છે
૭ પ્રત્યેક સ્થાને વિજય, સુયશ અને મહોદય થાય છે
૮ દુર્જનોનું ચિન્તવેલુ નિષ્ફળ જાય છે
૯ યશ, કીર્તિ અને બહુમાન વધે છે
૧૦ આનંદ, વિલાસ, સુખ, લીલા, અને લક્ષ્મી મળે છે
૧૧ ભવજલતરણ, શિવસુખમીલન અને આત્મોદ્ધારકરણ સુલભ થાય છે
૧૨ દુર્ગતિના દ્વારોનુ રોકાણ અને સદ્ગતિના દ્વારોનુ ઉદ્ઘાટન થાય છે

એ કારણે તીર્થંકરોનુ નામ એ પરમ નિધાન છે અમૃતનો કુપો છે જન-મન-મોહન-વેલ છે રાત દિવસ સંભારવા લાયક છે ઘડી પણ ન વિસરવા લાયક

છે તીર્થંકરોનુ નામ એ આળસમા મળેલી ગગા છે મયૂરને મન જેમ મેઘ અને ચકોરને મન જેમ ચન્દ્ર, ભ્રમરને મન જેમ કમલ, અને કોકિલને મન જેમ આમ્ર, જ્ઞાનીને મન જેમ તત્વચિન્તન અને યોગીને મન જેમ સયમધારણ, દાનીને મન જેમ ત્યાગ અને ન્યાયીને મન જેમ ન્યાય, સીતાને મન જેમ રામ, અને રતિને મન જેમ કામ, વહેપારીને મન જેમ દામ અને પથીને મન જેમ ધામ, તેમ તત્ત્વ-ગુણ-રસિક જીવને મન તીર્થંકરનુ નામ આનદ આપનારૂ છે તીર્થંકરના નામને જપનારને નવ નિધાન ઘેર છે, કલ્પવેલી આગણે છે, આઠ મહા સિદ્ધિ ઘટમા છે તીર્થંકરોના પવિત્ર નામ ગ્રહણથી કોઇ પણ જાતના કાયાના કષ્ટ વિના જ ભવજલ તરાય છે તીર્થંકરોના લોકોત્તર નામકીર્તનરૂપી અમૃતપાનથી મિથ્યામતિરૂપી વિષ તત્કાલ નાશ પામે છે તથા અજરામર પદની પ્રાપ્તિ હસ્તામલકવત્ બની જાય છે

જૈન પરમેશ્વરનું સ્વરૂપ

" सर्वज्ञो जितरागादिदोषस्त्रैलोक्यपूजित ।
यथास्थितार्थवादी च देवोऽर्हन् परमेश्वर ॥१॥

अन्तराया दानलाभभोगवीर्योपभोगगा ।
हासो रत्यरती भीतिर्जुगुप्सा शोक एव च ॥२॥

कामो मिथ्यात्वमज्ञान निद्रा चाऽविरतिस्तथा ।
रागो द्वेषश्च नो दोषास्तेषामष्टादशाऽप्यमी ॥३॥"

સર્વજ્ઞ, રાગાદિ દોષોને જીતેલા, ત્રૈલોક્યપૂજિત અને યથાસ્થિત વસ્તુને કહેનારા દેવ, તે અર્હત પરમેશ્વર છે દાન, લાભ, ભોગ, ઉપભોગ અને વીર્યગત અંતરાયો, હાસ્ય, રતિ, અરતિ, ભય, જુગુપ્સા અને શોક, કામ, મિથ્યાત્વ, અજ્ઞાન, નિદ્રા, અવિરતિ, રાગ અને દ્વેષ, એ અઢાર દોષો પણ તેમને હોતા નથી ૧-૨-૩

જૈન સિદ્ધાંત મુજબ સસારી મનુષ્યોમા જે પ્રકારના દોષો દેખાય છે, તેમાનો એક પણ દોષ પરમેશ્વરમા હોવો જોઇએ નહિ મુખ્યત્વે ૧૮ પ્રકારના દોષો સસારી જીવોમા જોવામા આવે છે તેના નામો નીચે મુજબ છે પાચ અતરાય, તથા હાસ્ય, રતિ, અરતિ, ભય, શોક અને જુગુપ્સા એ છ તેમજ કામ, મિથ્યાત્વ, અજ્ઞાન, અવિરતિ, રાગ, દ્વેષ અને અજ્ઞાન, એ સાત મળી કુલ ૧૮

જીવમા પાચ પ્રકારની શક્તિઓ સ્વભાવથી રહેલી છે દાન દેવાની, લાભ મેળવવાની, ભોગ કરવાની, ઉપભોગ કરવાની અને શક્તિ ફોરવવાની જેનામા એ પાચ પ્રકારની શક્તિઓ સપૂર્ણ પ્રગટી ન હોય, તેને પરમેશ્વર કહેવાય નહિ પરમેશ્વરમા કોઇપણ જાતની ન્યૂનતા કે ખામી હોવી જોઇએ નહિ અતરાયના ઉદયે જીવને દાન દેવા, લાભ મેળવવા, ઇત્યાદિમા ખામી રહી જાય છે પાચ શક્તિઓને પ્રકટ થવામા અતરાય કરનારા પાચ દોષો સર્વથા દૂર થઇ જવાથી, પરમેશ્વર સર્વશક્તિમાન હોય છે પરમેશ્વરમા સર્વશક્તિ વિદ્યમાન હોય છે, એનો અર્થ એ નથી કે–વિદ્યમાન સર્વશક્તિઓનો તેઓ ઉપયોગ કરે છે પરમેશ્વર કૃતકૃત્ય અને નિષ્ઠિતાર્થ હોવાથી, તેઓ પોતાની શક્તિનો કદી પણ ઉપયોગ કરતા નથી, છતા શક્તિથી પરિપૂર્ણ રહે છે

હાસ્ય એટલે હસવુ તે પરમેશ્વરને કદી પણ

હસવુ આવતુ નથી જેઓને હસવુ આવે છે, તેઓ સર્વશક્તિમાન કે સપૂર્ણ જ્ઞાની હોતા નથી પરમેશ્વર સર્વજ્ઞ અને સર્વશક્તિમાન હોવાથી, તેમને હસવાનુ કોઇ નિમિત્ત હોતુ નથી હસવાના નિમિત્તો નીચે મુજબ માનેલા છે

૧–અપૂર્વ વસ્તુને જોવાથી
૨–અપૂર્વ વસ્તુને સાભળવાથી
૩–અપૂર્વ વસ્તુના સ્મરણથી અને
૪–મોહનીય કર્મના ઉદયથી

મોહકર્મના ઉદયરૂપ આતર નિમિત્ત કે અપૂર્વ વસ્તુને જોવી, સાભળવી કે યાદ આવવી–એ રૂપ બાહ્ય નિમિત્ત નહિ હોવાથી, પરમેશ્વરમા હાસ્ય હોતુ નથી પરમેશ્વર મોહરહિત હોવા સાથે સર્વજ્ઞ અને સર્વશક્તિમાન છે, તેથી તેમને આ જગતમા કોઈ પણ વસ્તુ અપૂર્વ હોતી નથી અને કોઇપણ મોહ કર્મનો ઉદય નથી, તેથી તેમને હાસ્ય નથી

રતિ–અરતિ એટલે પદાર્થો પર પ્રીતિ અને અપ્રીતિ જેને જે પદાર્થ પર પ્રીતિ હોય છે, તેને તે પદાર્થ ન મળે તો દુ ખ થાય છે જેને દુ ખ થાય તે પરમેશ્વર કહેવાય નહિ પરમેશ્વરને સુદર પદાર્થો ઉપર રાગ કે અસુદર પદાર્થો ઉપર દ્વેષ હોતો નથી, તેથી તેઓ સદા સુખી હોય છે પદાર્થો ઉપર જ્યા સુધી રતિ–અરતિ છે, ત્યાસુધી જ સુખનો નાશ અને દુ ખની પ્રાપ્તિનો સભવ છે પરમેશ્વરમા તે નથી, તેથી તેઓને દુ ખનો લેશ પણ નથી કિ તુ સદા સુખ છે

ભય એટલે બીક બીકના કારણો અનેક હોઈ શકે છે, પરમેશ્વર સર્વશક્તિમાન હોવાથી અને તેમનાથી વધારે શક્તિમાન બીજો કોઈ નહિ હોવાથી, પરમેશ્વરને કોઇના તરફથી બીક હોતી નથી

જુગુપ્સા એટલે કોઈ ખરાબ વસ્તુ દેખીને નાક ચઢાવવુ–ઘૃણા બતાવવી પરમેશ્વર મોહરહિત અને સર્વજ્ઞ હોવાથી, તેમને કોઇ પણ વસ્તુ પર ઘૃણા આવતી નથી જેને ઘૃણા આવે છે, તેને દુ ખ થાય છે જ્યા સુધી દુ ખ થાય છે, ત્યા સુધી તે પરમેશ્વર નથી

શોક જેને દુ ખ નથી તેને શોક પણ થતો નથી પરમેશ્વરને કદી પણ દુ ખ થતુ નથી, તેથી તેમને શોક પણ હોતો નથી

કામ એટલે વેદવિકાર જેમનામા વેદનો વિકાર હોય તેને પરમેશ્વર કહેવાય નહિ જેણે સપૂર્ણ સુખ મેળવ્યુ ન હોય, તેનામા જ કામસુખ ભોગવવાની લાલસા હોય પરમેશ્વર સર્વશક્તિમાન તથા સપૂર્ણ સુખી હોવાથી, તેમનામા કામવિકાર હોતો નથી

મિથ્યાત્વ એટલે પોતાના દર્શનનો મોહ જેનામા થોડો પણ મોહ હોય, તે ઇશ્વર કહેવાય નહિ પરમેશ્વરમા કોઈ પણ પ્રકારનો મોહ નહિ હોવાથી, પોતાના દર્શન પર પણ મોહ હોતો નથી (દર્શન એટલે મત)

અજ્ઞાન જે જ્ઞાનરહિત કે મૂઢ હોય, તે ઇશ્વર કહેવાય નહિ પરમેશ્વર સપૂર્ણપણે અજ્ઞાનથી રહિત અને સપૂર્ણ જ્ઞાને સહિત હોય છે

Jain Religious Path.

(An acquaintance)

confidence The possibility of the realization of absolute perfection, through personal effort, is for him not a mere speculation but a promise repeated by the life of every liberated soul

Jainas reject God as the creator of the world but they think it necessary for the guidance and inspiration through worship and meditation of the liberated, perfect, omniscient and omnipotent souls The offering of prayers to five kinds of pure souls (pancha-parmesthin) forms a part of the daily routine of each and every devout Jain By meditating on the pure qualities of the liberated and those who are advanced on the path to liberation, the Jain reminds himself daily of the possibility of attaining the high destiny He purifies his mind by the contemplation of the pure and thus, strengthens his heart for the uphill journey to liberation

Worship for the Jaina, is not seeking for mercy and pardon The Jaina believes in the inexorable moral law of 'Karma' which no mercy can bend The consequen

ces of past misdeeds can only be counte
racted by generating within the soul strong
opposite forces of good thought, good
speech and good action Every one mus
work out his own salvation The liberated
souls serve only as beacon lights Th
religion of the Jaina is, therefore, a reli
gion of the strong and the brave It is
religion of self-help This is why the li
berated soul is called by Jainas a victo
(Jina) and a hero (Vira)

Path to Liberation

The bondage of the soul is its asso
ciation with matter So, the liberty means
the complete dissociation of the soul from
matter This can be attained by stopping
the influx of new matter into the soul, as
well as, by complete elimination of the
matter with which the soul has become
already mingled The first process is
called samvar (संवर) and the second nir
jara (निर्जरा)

Knowledge

The root cause of the association

of the soul with matter is the cravings or passions of the soul Looking into the cause of the passions themselves, we find that they ultimately spring from our ignorance Our ignorance about the real nature of our souls and other things leads to anger vanity infatuation and greed Knowledge alone can remove ignorance Jainas therefore stress the necessity of right knowledge or the knowledge of reality Right knowlenge can be obtained only by studying carefully the teachings of the omniscient Tirthankaras or teachers who have already attained perfect liberation from passions and are therefore fit to lead others out of bondage

Faith

But before we feel inclined to study their teachings we must have a general acquaintance with the essentials of the teachings and consequent faith in competence and ability of these teachers This right sort of faith based on general preliminary acquaintance paves the way for

right knowledge and is, therefore, regarde as indispensable.

Conduct

But mere knowledge is useless unles it is put to practice Right Conduct is therefore, regarded by the Jaina as th third indispensable condition of liberation In right conduct, a man has to control hi passions his senses, his thoughts, speech and action, in the light of right knowled ge This enables him to stop the influ of new karma and eradicate old karmas securing gradually thereby the elimina tion of matter which ties the soul into bondage

Three Gems

Right faith, right knowledge and righ conduct have, therefore come to be known in Jaina literature as the three gems tha shine in the life of one who is advanced in the path of liberation Liberation is the joint effect of these three Knowle dge, faith and conduct are inseperably bound up and the progress or degeneration

of the one react on the others Perfection of conduct goes hand in hand with the perfection of knowledge and faith When a person through the harmonious developement of these three succeeds in overcoming the forces of all passions and karmas old and new, the soul becomes free from its bondage to matter and attains liberation Being free from the obstacles of matter the soul realizes its inherent potentiality It attains the four-fold perfection, namely infinite knowledge infinite faith, infinite power add infinite bliss

Right Faith

It should not be thought that Jainism wants its followers to accept blindly what is taught by the Tirthankaras' In this respect, the attitude of Jainas is rationalistic, rather than dogmatic The great Jain writer named **Shree Haribhadracharya,** frankly states—

"पक्षपातो न मे वीरे, न द्वेष कपिलादिषु ।
युक्तिमद्वचनं यस्य, तस्य कार्य परिग्रह ॥ १ ॥ "

I have no bias for Mahavira and none

against Kapila and others Reasonable words alone are acceptable to me, whoseever they might be

According to Jainism, right faith is the attitude of respect towards truth This faith may be inborn or acquired by culture In any case, faith can arise only, when the Karmas that stand in its way or the tendencies that cause disbelief, are worn out.

This faith is a reasonable attitude, first, because it is based on some initial acqaintance and is proportionate to this, and secondly, because without such faith there would be no incentive to further study Even a non-believer who begins to study something rationally, must have some faith in the utility of his method and the subject he studies

Starting with such a partial faith and studying further, if the beginner finds that the teachings are reasonable, his faith increases Jainas claim that the more one studies the teachings of the 'Tirthankaras', the greater would faith grow and the perfect knowledge ' cause perfect

Right Knowledge

While faith is initially based on knowledge of only the essentials of the Jaina teachings, right knowledge is the detailed cognition of the real nature of the ego–I or [illegible] and non ego–non I or universe and is free from doubt (संशय) error (विपर्यय) and uncertainty (अनध्यवसाय).

As is the case of faith, so in the case of knowledge the existence of certain [illegible] tendencies and karmas stand in the way of correct knowledge. For the attainment of correct knowledge, the removal of these karmas should be attempted. Perfection of this process ends in the attainment of [illegible] omniscience.

Right Conduct

Good conduct is briefly described as refraining from what is harmful and doing what is beneficial. In short, it is what helps the self to get rid of the karmas that lead [illegible] to bondage and suffering. For the stoppage of the influx of new karmas and destruction of the old ones must

(a) take the five great vows (પચવ્રત)

(b) practise extreme carefulness in walking (ઇર્યા) speaking (ભાષા), receiving (એષણા) placing (આદાનનિક્ષેપણા) and calling calls of nature (પારિષ્ઠાપના), so as to avoid doing any harm to any living being (પચ સમિતિ)

(c) Practise restraint of thought (મન), speech (વચન) and bodily (કાયા) movements (ત્રણ ગુપ્તિ) (4) practise (1) forgiveness (ક્ષમા), (2) humility (મૃદુતા) (3) straightforwardness (ઋજુતા), (4) truthfulness (સત્ય), (5) cleanliness (શૌચ) (6) self-restraint (સ યમ), (7) austerity (તપ) (8) sacrifice (ત્યાગ), (9) non-attachment (અ તાપ) and (10) celibacy (બ્રહ્મચર્ય) (દશ યતિ ધર્મ)

(d) Meditate on the cardinal truths regarding the self and the world (બાર ભાવના)

(e) Conquer through fortitude, all pains and discomforts that arise from hunger (ક્ષુધા), thirst (તૃષા), heat (ઉષ્ણ) cold (શીત) etc (બાવીશ પરિષહ) and—

(f) Attain equanimity, purity, tran quility absolute greedlessness and perfect conduct (પંચ ચારિત્ર)

The five great vows

Briefly speaking, the five great vows are sufficient for the perfection of the ri ght conduct But the other steps are also necessary at the different stages and rou tines of human life in order to put them in practice The value of these five great vows is recognised under different names by almost all the religious systems over the whole world But the Jainas try to practice these vows with a rigour scar cely found elsewhere

(1) Ahimsa – absitence from all injury to life Life exists not simply in the mo ving beings but also in non-moving ones such as plants earth etc The ideal of the Jaina is therefore to avoid molesting life not only of the moving creatures but also of non-moving ones The Jainas try this ideal in every walk of life Ordinary lay men would find this ideal too high They

are advised therefore, to begin with the partial observance of 'ahimsa' by abstaining from injury to moving beings which are endowed with at least two senses

The Jain attitude of ahimsa' is the logical outcome of their metaphysical theory of the potential equality of all souls and recognition of the law of reciprocity, namely 'We should do to others as we would be done by ' If every soul, however lowly now, can become as great as any other soul, then one should recognize the value and the claims of evrey life as his own 'Respect for life wherever found becomes then an irresestible duty '

The Jaina tries to perform this duty in every minute act in life, because he wants to be throughly consistent with the basic principle he has accepted The Jaina also thinks therefore, that it is not sufficient simply not to take life but one should not even think and speak of taking life, nor even permit nor encourage other to take life Otherwise this vow cannot be fully maintained

(2) Satyam - abstinence from falsehood This vow also, is taken very rigorously by the Jainas Truthfulness is not speaking what is only true but speaking what is true as well as good and pleasant Without these qualifications the practice of truthfulness would be of little use as an aid to right conduct Because merely speaking what is true may sometimes descend into garrulity vulgarity, frivolity, vilification etc Truth set as the ideal of this vow is sometimes called therefore 'सूनृतम्' to suggest the fuller meaning of thruth which is also wholesome and pleasant. It is also pointed out that for the perfect maintanance of this vow, one must conquer greed, fear anger and even restrain the habit of jesting

(3) Asteyam - abstinence from stealing This vow consists in not taking what is not given The sanctity of the property of others, like that of their lives, is recognised by the Jainas Jaina writers remark that wealth is but the outer life of man and to rob wealth is to rob life

If human life is impossible without wealth in some form or other there is no exaggeration in the Jaina thought that depriving a man of his wealth is virtually to deprive him of an essential condition on which his life depends This vow, therefore, may by said to be logically inseperable from the vow of ahimsa the sanctity of property being a logicial sequence of the sanctity of life

(4) Brahmacharyam – abstinence from self-indulgence This vow is generally interpreted as that of celibacy But the Jaina attaches to this also a deeper meaning that raises the standard of this vow far above mere sexual self-constinence It is interpreted as the vow to give up self-indulgence of every form The Jaina, bent on self-criticism discerns that though outwardly indulgence may stop, it may continue still in subtle forms in speech, in thought in the hopes of enjoyment hereafter in heaven, or even in asking or permitting others to indulge themselves For the complete maintenance of this vow one must, there-

fore desist from all forms of self-indulgence—external and internal subtle and gross, mundane and extra-mundane, direct and indirect

(5) Aparigraha – abstinence from all attachment This is explained as the vow to give up all attachment for the object of the five senses-pleasant sound, touch, colour taste and smell As attachment to the worldly objects means bondage to the world, and the force of this causes rebirth liberation is impossible without the withdrawal of attachment

Theory of Judgment

As avoidance of all injury to life plays an important role in Jainism because every living being has a soul, however imperfect its body may be so there is in Jainism another great element, namely, respect for the opinion of others This last attitude is justified by a metaphysical theory of reality as many-faced and a consequent logical doctrine that every judgment is subject to some condition and limitation,

and various judgments about the same reality may, therefore, be true, each in its own sense, subject to its own conditon.

The Jainas point out that the different kinds of immediate and mediate knoledge that we possess about objects show that every object has innumerable charac ters An omniscient being can obtain an immediate knowledge of an object in all its innnmerable aspects But imperfect beings look at objects from one particular point of view at a time and have conse quently the knowledge of only one aspect or character of the thing Judgement based on such partial knowledge is called 'naya' Every judgment that we pass in daily life about any object is therefore, true only in reference to the standpoint occupied and the aspect of the object considered It is because we forget this limitation and regard our judgments as unconditionally true, that we come to quarrel and disagree very often in life

The story of the blind men who for med their ideas of an elephant by touching

its legs, ears, tail and trunk respectively and thus came to quarrel about the real shape of the animal, illustrates this truth They quarreled because each thought that his knowledge was the only true and com plete knowledge and should be accepted unconditionally The quarrel was over as soon as each of them realized that his knowledge was only of one of the many parts of the animal

The various systems of philosophy which give different accounts of the uni verse similarly, occupy different points of view and discover the different aspects of the many-sided universe They quarrel be cause they do not bear in mind that each account is true only from its own stand point and is subject to certain conditions They fail to realize therefore that the different views may be true like the diffe rent descriptions of the elephant

Syadvad

In view of these facts the Jainas in sist that every judgment should be quali

fied by some word like somehow, Syat, i e in some respect, so that the limitation of this judgment and the possibility of other alternative judgments from other points of view may be always clearly borne in mind For example, instead of a judg ment like 'The elephant is like a pillar', it should be said, *to remove the chance of confusion* Somehow i e in respect of its legs, the elephant is like a pillar' In other respects, it is like different things also

Similarly, on perceiving a black ear tnen pot existing in a room at a particular time, we should not assert unconditionally, 'The pot exists', but should rather say, somehow the pot exists which would remind us that the judgment is true only with regard to the many conditions of time, space, colour etc under which the pot exists The qualified judgment 'So mehow the pot exists', would prevent the possibility of the misapprehension that the pot exists at all times, or in every place, or of any other colour shape etc exists

The unqualified judgment 'The pot exists', leaves the possibility of such mis apprehension

This theory of the Jainas is called 'Syadvad' the only theory without which no one can acquire a true judgment of any of the object or the universe as a whole

Thus the sympathy for all living beings coupled with the respect for all candid opinions are the prominent essences of Jainism which put it foremost and superior among the religions prevailing on the surface of the universe, at every time

Questions and Answers.

(1)

What is religion?

As soon as man begins to think he conciously or unconciously asks himself certain questions about himself, about the universe, about his destination and duties He answers these questions in the light of his knowledge The set of answers forms his religion The religion therefore, means one's accepted answers to questions about himself, the universe his destiny and duty in life

(2)

What is God?

God is the highest ideal which man can think of, free from all passions and bondage, master of perfect knowledge, faith, power and bliss

(3)

What is man's relation to God?

Man's relation to God is as the actual does to the ideal and therefore it is the duty of every man to try and rise as far as he can do to that ideal

(4)

What is the universe ?

The whole universe is divided into two eternal everlasting, uncreated, and coexisting but independent categories, the soul and the non soul

(5)

What is soul ?

The soul is the only knowing and, therefore reponsible substance Its essential characteristic is concionsness Except in its perfect condition, it is always in combination with matter Every soul is potentially pure By ignorance it identifies itself with matter and hence all its troubles and degradation

(6)

What is non soul ?

The non soul is distinguished under five heads matter, time space, and the principles of motion and rest They are devoid of conciousness

(7)

What is the goal of Jainism ?

The goal of a Jainism is a absolute and *eternal happiness for all living beings* through the prancie of right faith, right knowledge and right conduct

(8)

What good Jainism does to society ?

According to Jainism there is no conflict between the good of man and society The highest good of society is the highest good of individual The soul is to be evolved to the best of its present capacity One of the means to this evolution is the duty of helping others by example, precept, advice encouragement and other sorts of help All vows and virtues indicated by Jainism are summed up in one word "*Ahimsa*"–non killing

non-injuring or not-hurting. This is not a merely negative precept. It embraces active service also. If one is capable of giving help to another and does not, he surely hurts and injures the feelings of another, brother or neighbour. Therefore by ahimsa, the observation of the chief vow of Jainism, highest good is done of the individual as well as of the society.

(9)

What are the other vows for a Jain layman?

First of all, every Jain layman should put perfect faith in the teachings of the Tirthankars. He must study the doctrine and believe in it thoroughly and sincerely.*

Then should abstain from intoxicants, fleshfood honey and butter. He should also, abstain from gambling, hunting, adultery and

* A true Jain must have perfect intelligent and well-reasoned faith in Jainism and also a sound knowledge of its doctrines and their applications in life.

night-food [1] He must observe the five Anu-vratas three Guna-vratas and four Siksha-vratas Five Anu-vratas are (1) not to distroy any kind of life, (2) not to tell a lie, (3) not to make use of another person's property without the owner's consent, (4) to be chaste, and (5) to limit necessities of life

Three guna-vratas are the special vows relating to the limitation of daily work, food and enjoyments

Four siksha-vratas are (1) self-contemplation for at least forty eight minutes, (2) fast, (3) celibacy and (4) charity

(10)

What are the other peculiarities of Jain conduct ?

Underlying every rule of Jain-conduct, there is one important principle of 'ahimsa' (non-killing) The effect of this principle of non-injury manifests in almost all as-

1 There are, at night minute living beings which no amount of light can reveal or disperse and obviously which must be consumed with meal after sun-set

pects of Jain life especially (1) food (2) drink, (3) trades and industries (4) social behaviour, and (5) civil and criminal wrongs

Food

All food which involes the slaughter of living beings animals, fish, birds or any thing that has five or less sense-organs, must not be taken

Drink

All kinds of intoxicants and stimulants are prohibited They are not necessary for the life and well-being of the body They feed also, the passions there is also destruction of small lives in the fermentation of brewing and distilling

Trades aad Industries

Any trade or industry that involves whole-sale slaughter of living beings such as fishing, butchering etc is strictly prohibited to Jains

Social behaviour

A true Jain will do nothing to hurt

the feelings of another person, man, woman or child Forbear and forgive is the most popular moto of Jainism

Civil and criminal Wrongs

The five minor rules of conduct such as non-killing, non-stealing, non-attachment etc cover the whole Indian Penal code, which takes account of almost all offences known to and suppressed by modern civilization Although all of the Jains of to-day do not follow all the vows without faults but still, they profess the practice of the vows and lead life on the whole in view of them And, hence in criminal statistics the Jaina percentage of criminality is the lowest and remarkably lower than among the other Hindus, Muhammadans, and Christians

(11)

What are the other fundamental principles of Jainism ?

Some of the other fundamental principles of Jainism are—

pects of Jain life especially (1) food, (2) drink, (3) trades and industries, (4) social behaviour, and (5) civil and criminal wrongs

Food

All food which involes the slaughter of living beings animals, fish, birds or any thing that has five or less sense-organs must not be taken

Drink

All kinds of intoxicants and stimulants are prohibited They are not necessary for the life and well-being of the body They feed also the passions there is also destruction of small lives in the fermentation of brewing and distilling

Trades aad Industries

Any trade or industry that involves whole-sale slaughter of living beings such as fishing, butchering etc is strictly prohibited to Jains

Social behaviour

A true Jain will do nothing to hurt

Arhats or Tirthankars and the second are 'Jinas' or 'Kevalins'

Besides these two there are three other souls who are in a higher spiritual condition than other men They are saints, namely,

(a) Acharya—the head of the saints

(b) Upadhyaya—the teaching saint

(c) Sadhu—simple saint

These five-Arhat Siddha Acharya, Upadhaya and Sadhu are called the five supreme ones pancha-parmesthins in Jainism To those, salutations are addressed millions of times every day, through the most popular Jain invocation-(पंचपरमेष्ठि-नमस्कार-मंत्र), by almost all the Jainas

(4) *Jain attitude is catholic and worship is impersonal* The worship and reverence are given to all human souls worthy of it, in whatever country or clime they may be It is aggregate of the qualities that is worshipped rather than any particular individual

(1) *Man's personality is dual material and spiritual* The duality of the dead matter and living principle in the human body is evident This is in striking contrary to the Hindu doctrine of Brahman or one soul which is all and in all

(2) *Man is not perfect* He can improve and can attain perfection In its perfect condition the soul enjoys infinite knowledge perfection, power and bliss

(3) *Man can control his material nature by spiritual* It is only after the entire subjugation of matter that the soul attains perfection

Free and perfected souls are of two kinds—

(1) Disembodied These are called Siddhas

(2) Embodied They have attained omniscience but have not get discarded the last vestments of human body These are distinguished into two kinds, those who did preach and propound the Truth and those, who did not. The first are

the Universe Creation implies volition to Create A desire can only relate to some thing or fact, which is not, but ought to be Therefore it implies imperfection and God cannot be imperfect This is the most commonsense argument against the theory of God, as the creator of the Universe Believers in the creation theory make God a man, bring him down to the level of need and imperfection Wheras Jainism raises man to Godhood and inspires him to reach as near Godhood as possible by steady faith, right perception, correct knowledge and, above all, a spotless life

(7) *All of the Jain rituals circle round one and the only one central ideal, the perfect soul, full of knowledge, purity, power and bliss* The object and goal of ritual is to become one with the ideal, namely the perfection It is the way in which we manifest our love and reverence for our ideal As knowledge of every object is derived by considering its four aspects, name (નામ), status (સ્થાપના), substance (દ્રવ્ય), and nature (ભાવ), so also the

(5) *Man himself and he alone, is responsible for all that is good or bad in his life* Jainism gives absolute religious independence and freedom to man No-thing can intervene between the actions which we do and the fruits thereof Once done they become masters and must fructify As independence is great so responsibility is also great Man can live as he likes but if choice is bad, he cannot escape the consequences of it This principle distinguishes Jainism from other religions, Cristianity, Muhammadanism or Hinduism No God, nor his Prophet nor Deputy nor Beloved, can interfere with human life The soul, and it alone is directly and necessarily responsible for all that it does

(6) *Jainism has a very definite and uncompromising attitude towards the conception of God* Jainism is accused of being athestic This is not so, because it believes in Godhood and in innumerable Gods But certainly Jainism is atheistic in not believing God to have created the

the Universe Creation implies volition to Create A desire can only relate to some thing or fact, which is not but ought to be Therefore it implies imperfection And God cannot be imperfect This is the most commonsense argument against the theory of God as the creator of the Universe Believers in the creation theory make God a man, bring him down to the level of need and imperfection Wheras Jainism raises man to Godhood and inspires him to reach as near Godhood as possible by steady faith, right perception correct knowledge and, above all, a spotless life

(7) *All of the Jain rituals circle round one and the only one central ideal the perfect soul, full of knowledge, purity, power and bliss* The object and goal of ritual is to become one with the ideal, namely the perfection It is the way in which we manifest our love and reverence for our ideal As knowledge of every object is derived by considering its four aspects, name (નામ) status (સ્થાપના), substance (દ્રવ્ય), and nature (ભાવ), so also the

worship of the ideal For example, Lord Mahavir is the ideal soul for every Jain Therefore the name of Mahavira wokes the ideal before the eyes in all its glore

The second method is the installation of the adored one in a material representation, photograph picture, image model, statue etc Absent friends can be loved and remembered by this means Similarly absent guides can be revered and absent ideals can be worshipped by this means It is a mistake to call this idol-worship In its true sense it is not an idol-worship but an *ideal-worship* which is eminently useful for all the ideal-worshipers Like all useful things it may be abused but that is hardly a sufficient reason for discarding it

The third view-point is of Dravya', meaning the thing or person which has been in the past or is to become so, in the future It is in this way that the past and future Tirthankars are worshipped by Jains It must be remembered here that it is no one person in particular that the Jains worship They worship

the ideal and nothing but the ideal, namely, the soul in its perfect condition This ideal may be by name Shankar, Vishnu Brahma Jina Buddha or any other type of perfection This idicates the perfect rational basis and full catholic attitude of the Jaina doctrines

The fourth way is 'Bhava', which means the thing or person in its actual nature, e g Lord Mahavir himself It must be noticed here that as faith is the first ritual is the last part of religion Faith brings near the truth Philosophy makes to grasp it Ethics makes to pretise it And ritual makes one with it Jain faith tells that there is a soul and it has in it an untold wealth of knowledge, purity, power, and bliss Jain philosophy gives a detailed grasp of this principle and tells how karmic matter obscures this infnite quaternary of knowledge, faith, power and bliss Jain ethics takes along the path to conquer this matter and its consequen ces-passions, pain, ignorance, inability, and weaknesses Jain ritual takes 'upon

and on until the last speak of matter is removed and the soul shines in its bright est form all pure, all powerful, all faith and all knowledge

(11)

What is Jain philosophy in a word?

Jain philosophy deals with (1) the three jewels right faith right knowledge and right conduct (2) the seven principles soul non-soul, karma-influx karma-bondage karma-stoppage, karma-shedding and karma-liberation (3) the nine categories, seven principles with merit and demerit, (4) six sub stances, soul, matter space, time and conditions of motion and rest, (5) fourteen stages of evolution and (6) a detailed description of the soul, karma and their final liberation Jainism tells that every man, by following the requisites of faith knowledge and conduct can attain divinity The Jain moto is not to live for knowledge but to attain knowledge for life According to Jainism God or the liberated soul is only the highest, the noblest and the fullest manifestation of

all the powers which are latent in the soul of a man, even an insect, even a plant and under the law of evolution every being, (if it not be अभव्य or जातिभव्य) is fit and capable of reaching the highest goal, highest ideal This is a striking point of optimism in Jain philosophy

Philosophical Wisdom.

(1) The philosophy of a country is the cream of its culture and civilisation

(2) Desire for knowledge springs from the rational nature of man *Philosophy* is an attempt to satisfy this very reasonable desire

(3) Men live in accordance with their philosophy of life their conception of the world This is true even of the most thoughtless It is impossible to live without a philosophy The choice that is given us is not between some kind of philosophy and no philosophy but it is always between a good philosophy and a bad philosophy

(4) Like all other beings man struggles for existence But while the lower beings struggle more or less blindly without any conscious plan and purpose, and work by instinct man uses the superior gift of his intellect to understand the conditions and meaning of the struggle

and to devise plans and instruments to ensure success

(5) The aim of philosophical wisdom is not merely the satisfaction of intellectual curiosity, but is mainly an enlightened life led with far-sight fore-sight and in-sight. Life thoughtlessly led is a sport of blind impulses and unquenchable desires which ends in disquiet and prolongs misery

(6) Pessimism in philosophy is initial but not final The essence of every philosophy sums up in the four noble truths (1) There is suffering, (2) There is a cause of suffering, (3) There is cessation of suffering, and, (4) there is a way to attain it

(7) The belief in an eternal moral order in the universe or the faith in the law of Karma teaches that there is no loss of the effect of work done and there is no happening of events to a person except as the result for his own doings

(8) The faith in eternal moral order or

makes man the master of his own destiny It enables man to take the present evil as consequence of his own action, and to hope for a better future by improving himself now Under the law of Karma there is complete room for freewill and personal endeavour

(9) The *body* the senses and the *motor* organs that an individual gets and the environment which he finds himself *are* the endowments of nature in accordance with the *inviolable* law of Karma

(10) Ignorance of reality is the cause of bondage and suffering and liberation from these cannot be achieved without knowledge of reality the real nature of the knowledge of the world and the *self* Bondage means the process of birth and rebirth Liberation means the stoppage of the process

(11) Two types of discipline are necessary for getting perfection and removing imperfection continued meditation of truths and practical life of *self-control*

(12) Philosophical truths momentarily established and understood through argu

ments are not enough to dispel the effects of opposite beliefs, which have become a part of ones being To replace these beliefs by correct ones it is necessary to meditate on the latter constantly and think over their various implications for life

(13) Mere knowledge of right does not always lead to right actions, because actions are not only guided by reason but, also, by blind animal impulses Unless these impulses are controlled, action cannot fully follow the dictates of reason

(14) Lower elements are not for destru ction but for reformation and subjugation to the higher Self-control is cessation from bad activities with the performance of good ones

(15) Self-control implies the bringing of the lower self under the control of the higher

(16) Liberation is the highest end of life Liberation or the state of perfection is not simply negation of pain, but is also a state of positive bliss

(17) Philosophy has the idea of the vast universe at its background The extreme smallness of the earth, the transitoriness of the earthly existence and the insignificance of the earthly possessions make a thoughtful man to take a wider and detatched view of life and pursuades him always to keep an eye on what is everlasting and eternal rather than the fleeting and momentary

(18) Honourable age is not that which standeth in length of time nor that is measured by number of years Bu wisdom is the real grey hair unto men and an unspotted life is true old age